DANTE
ČISTILIŠTE

DANTE ALIGHIERI

BOŽANSTVENA KOMEDIJA

DRUGI DIO

ČISTILIŠTE

PREVEO I PROTUMAČIO
Dr. IZIDOR KRŠNJAVI

UREŠENO SA 17 SLIKA MIRKA RAČKOGA
ZAGREB 1939
NAKLADA »TIPOGRAFIJE« D. D. ZAGREB

PREDGOVOR

Pridržao sam u drugomu dijelu isti sustav u razredjaju i obradjivanju Danteove Božanstvene Komedije kao u prvomu. Uspjeh, što ga je postigao prvi dio ovoga prijevoda, utvrdjuje mi nadu, da će i ovaj dio učiniti pristupačnom Božanstvenu Komediju širokim i najširim krugovima čitateljâ.

Istina je, u ovomu dijelu ima mjestâ, gdje treba rastumačiti neke sredovječne filozofske pojmove, ali ni to baš nije neprebrodiva teškoća. Kod toga tumačenja bilo mi je glavnom zadaćom, da što razumljivije pišem i da samo najnužnije kažem: baš onoliko, koliko Dante pretpostavlja, da mu čitatelji znadu.

Tko se hoće poslužiti opširnijim tumačenjem, tomu preporučam »Divnu glumu« biskupa Uccellini-a. Njegov je komentar vrlo dobar, opširan i pronicav. Osobito su mu uspjela anagogijska tumačenja. Tko se hoće pobliže uputiti u kršćansku filozofiju, tomu preporučam vrlo razgovijetno i bistro pisanu Filozofiju nadbiskupa dr. J. Stadlera; za ovaj drugi dio osobito V. svezak, Psihologiju (Sarajevo 1910.). Vrlo je dobar kratak pregled sredovječne filozofije u Povijesti Filozofije dr. A. Bazale. Sv. 11. (Zagreb 1909.).

I kod ovoga drugoga dijela bila mi je Iva Rod požrtvovnom suradnicom. Prof. Lozovini iskreno zahvaljujem, što je moj prijevod pregledao te primjedbama popratio, od kojih sam veći dio rado uvažio.

Prvi dio mojega prijevoda ocijenio je netko u »Savremeniku« i to tako, da je na svakomu mjestu, gdje ima raznolikih prijepornih tumačenja, moje shvaćanje proglasio jednostavno nevaljalim, a odobrio protivno. Ja sam na tu kritiku odgovorio te moje shvaćanje opravdao.

I u Jagićevu Arkivu naštampana je nedavno nepovoljna opaska o mojemu prijevodu. Žao mi je, da je ta neosnovana i neopravdana primjedba dospjela u tako ugledan znanstven časopis, a od pisca, koji je najmanje zvan da sudi o prijevodu iz talijanskoga, jer — kako doznajem s pouzdane strane — i ne zna talijanski.

Objektivne i opravdane primjedbe zahvalno primam, pače, želim ih, te ću ih u drugom izdanju upotrebiti. Nije mi stalo do nadmudrivanja, nego do toga, da dobijemo dobar hrvatski, svakomu razumljivi prijevod Božanstvene Komedije.

Dodajem općenitomu predgovoru nekoliko stvarnih primjedaba.

Već je Platon u svom dijalogu »Gorgias« (c. 82.) izrekao misao, da sudac u podzemlju, Radamante, sudi dušama. Dodje li zla duša pred njega, on ju ne pita: tko je, ni otkuda je, nego sudi, može li se izliječiti od zloće ili ne može, pa joj znakom odredi mjesto u Tartaru, prema tomu, da li će se poslije spasti ili zauvijek

tamo ostati. Ova je misao po Istoku bila raširena u raznim oblicima; smije se pače tvrditi, da spada u praobjavu. Kršćanstvo utvrdjuje nauku o čistilištu kao izvjesnu istinu, jer Isus veli, da ima grijeha, koji se ne opraštaju ni na ovomu ni na onomu svijetu. Iz toga slijedi, da ih ima, koji se na drugom svijetu praštaju.

U Srednjem Vijeku držalo se, da je čistilište negdje pod zemljom pred paklom, no Dante mu odredjuje mjesto na južnoj hemisferi u osi Jerusolima, koji su smatrali sredinom svijeta. Čistilište na jedinom je otoku u oceanu, što svu južnu polutku pokriva. Dante u tome slijedi neke starije pisce, imenice Alberta Velikoga. Na tom je otoku brijeg razdijeljen u tri dijela, pa su na njemu duše razmještene prema težini njihova grijeha, baš kao u Paklu. Čistilište ima svoje Predčistilište, kao što Pakao ima svoj Predpakao; pače, i grad znamenitih ljudi u Limbu ima svoj par u »Cvjetnoj dolini vladarâ«. S najdubljim Paklom, gdje je sam Lucifer, u opreci je na vrhu brijega čistilišta zemaljski raj, gdje je Isus u slici Grifona.

U ovom drugom dijelu alegorična su tumačenja opširnija. U nekim pjevanjima zapremaju najviše mjesta, jer je pjesnik u »Čistilištu« svoje duboke misli zaodio u velike, lijepe slike, koje drugo kažu, a drugo znamenuju. To nije pusta igrarija; njegove alegorije nisu tek isprazne izmišljotine. Božanstvena Komedija prikazuje sav svemir, a taj u svom veličanstvu i u najmanjim svojim dijelovima nije drugo no jedna alegorija, koja u sebi krije nešto sasvim drugo negoli nam prikazuje. I mi ljudi nismo drugo no jedna alegorija, jer naše tijelo i naša pojava ne prikazuje pravo naše biće. Velika je i znamenita zasluga, da je Dante znao prikazati i istovrijednim slikama bitnost najvećih zagonetaka svemira i ljudstva. Mnogi zato baš drugi dio Božanstvene Komedije smatraju vrškom Danteova umijeća.

U Zagrebu, 22. travnja 1912.

Kršnjavi.

L. SIGNORELLI: DANTE ALIGHIERI

DRUGI DIO

ČISTILIŠTE

Uvod u prvo pjevanje.

Sadržaj. Dante izišavši s Virgilom iz Pakla priziva Muze. Uživa gledajući bistro nebesko modrilo. Danicu i Četverozvježdje. Ugledaju Katona, čuvara Čistilišta, i razgovaraju se s njime; on ih pita, što ih amo vodi. Virgil mu kaže uzrok putovanju i da je Dante jošte živ. Katon ga uputi, neka prije Dantea opere i opaše rogozom. Virgil ga posluša te opere Dantea rosom i opaše ga. Gdje iščupa rogozu, odmah nova naraste.

Alegorija. Modrina nebeska simbol je nade. Danica je zvijezda ljubavi: ona sja ovdje, gdje započinje carstvo Ljubavi, dok je Pakao carstvo Mržnje. Četverozvježdje znači četiri temeljne kreposti: Mudrost, Pravednost, Jakost, Umjerenost.

Njih nema na svijetu, gdje Dante živi; sjeverni je kraj sirotan. Katon, koji se volio ubiti no preživjeti rimsku slobodu, čuvar je Čistilišta, gdje duša stiče svoju slobodu, svoje unutarnje oslobodjenje od grijeha. Četiri zvijezde obasjavaju Katonovo lice; znači, da su ga kreposti resile. Kad Virgil Katonu kaže, da Dante nije umro, misli tim i to, da nije ni duševno umro, a kad mu po uputi Katonovoj opere lice rosom, onda to znači, da čovjek pomoću neba mora ponajprije ukloniti najkrupniju naslagu grijeha, pakleni dim, e da se duša može odvažiti na potpuno očišćenje. Virgil opaše Dantea rogozom, poniznom biljkom, koja se sagiba pod svakim talasom mora i svakim lahorom, a ne cvate lijepim cvijetom: i grješnik se mora odreći svega, što u životu budi požude, a mora biti ponizan i skrušen. Istrgnuta rogoza odmah opet naraste; to će reći, da se Božja milost tim ne umanjuje, što se komu podijeli. Katonova opomena, neka se pjesnici ne vrate istim putem natrag, ponavlja se u drugom obliku još na nekim mjestima u Čistilištu, a znači, da se grješnik ne smije vratiti u stanje grijeha.

Razjašnjenja. Dante je dovršio tegotno putovanje kroz Pakao — plovidbu okrutnim morem — te započinje ploviti »boljim vodama«, lagljim putem, ugodnijim pripovijedanjem o Čistilištu.

Prizivajući Muze spominje njihovu pobjedu nad devet kćeri kralja Pierija, koje su se takmile s Muzama. Pieride — modernistkinje — pjevale su, ne držeći se pravila harmonije, u čast Gigantâ, nadljudi; no Muze ih pobijediše pjevajući harmonično o djelovanju bogova i uljudbi. Poražene Pierijeve kćeri očajavale su i bjesnile, a bogovi ih zato pretvoriše u svrake, da zauvijek ružno kriješte. Poradi te njihove pobjede nazivlju i Muze Pieridama. Riječi: »Dajte da oživi mrtva poezija, o Muze!« podsjeća na psalam LVI. 9. 10.: »Probudi se, slavo moja, probudi se, psaltire i citara; ustat ću rano. Hvalit ću Gospodina po narodima, pjevat ću ti po plemenima.«

Safirna plavet noćnoga neba siže do obzorja, na kojemu Danica jače sja negoli zvjezdovlje Ribe. Tim pjesnik veli, da je blizu dan, i to dvadeset i osmi ožujka, 1300. Prema jugu pjesnici ugledaju još nikad nevidjeno zvjezdovlje. Mnogi misle, da je to zvjezdovlje Južnoga Križa, o kojemu je Dante mogao nešto doznati od Marka Pola ili preko arapskih izvora. Kad pjesnik žali Sjever, što nema tih zvijezda, onda misli na alegorijsko znamenovanje, a kad veli, da ih poslije prvih ljudi ne vidje više živ stvor, onda očito misli samo na astronomsko značenje. Ako tu zvijezde znamenuju kreposti, onda je sigurno, da su stari Grci i Rimljani, a i kršćanski sveci, poznavali ove kreposti. U astronomskom značenju jedini su po

Danteovu shvaćanju prvi ljudi mogli vidjeti to zvjezdovlje, dok su u zemaljskom raju bili. Kad su prvi ljudi mističnim načinom prevezeni na sjevernu polutku, ne vidješe više te zvijezde.

Katon iz Utike, protivnik Julija Cezara, ubio se, jer nije htio da preživi slobodu svoje domovine. Dante je protivnika svojih političkih ideja ubrojio medju nekrštene duše, koje su spašene osobitom milošću Božjom. Tim pokazuje, kako i sam žali, što mu je Firenca podjarmljena. Katon je pače odlikovan time, da smije do sudnjega dana nadzirati duše grješnikâ, koji su se pokajali, a s kojima će onda i on spašen biti.

Dante spominje posebice njegovu prosijedu bradu, prema pripovijedanju Lukana u »Farsaliji«: što je sebi Katon pustio bradu rasti u znak žalosti, da je buknuo gradjanski rat izmedju Cezara i Pompeja.

Virgil u svom pozdravu spominje i Marciju, ženu Katonovu, koja je u Limbu, pa mu isporuči njezinu molbu, neka ju i sada smatra svojom ženom. Prema zakonu, koji vlada u Čistilištu, odbija Katon molbu.

Katon bijaše republikanac i pristaša Platonove filozofije. On se rasta od svoje žene, pa je udade za Hortenzija, neka bi od njega rodila republici čestite djece. Poslije smrti Hortenzijeve zamoli Marcija Katona, da ju natrag uzme; neka joj bar na grobnici bude natpis, da je Katonova žena bila. Katon je tada njenu molbu ispunio, zato ga ona i sada po Virgilu moli, neka ju jošte smatra svojom. Katon spominje, da joj je učinio po volji tamo na drugom svijetu, dok su živi bili, no sad, u Čistilištu, mora svaka ljubav utrnuti za one, koji borave u Paklu, jer gdje bi bilo blaženstvo, da u duši spašenih ostane čežnja i žalost za onima, od kojih su se zauvijek morali rastati?

Katon svojim odgovorom Virgilu pokazuje, kako su svi službenici Svevišnjega poslušni, spremni provesti svaku Njegovu zapovijed.

Pjevanje prvo.

(1.—12. Uvod i prizivanje Muzâ. 13.—27. Četiri zvijezde. 28.—48. Katon, čuvar Čistilišta, 49.—84. Virgilova molba. 85.—111. Katonov odgovor. 112.—136. Virgil opere i opaše Dantea).

1.—12. Da zaplovi boljim vodama, diže jadra ladjica moga uma, koja ostavlja iza sebe tako okrutno more: a pjevat ću o drugom onom carstvu, gdje se ljudska duša čisti i postaje dostojna, da se uspne na nebesa.

No tu dajte, o svete Muze, da oživi mrtva pjesma, jer sam vaš, a Kaliopa (muza pjesništva i govorništva) neka se tu ponešto uzvine (nad druge Muze), prateći moje pjevanje onim glasom, od koga bijedne Svrake osjetiše takov udar, da su izgubile nadu, e će im se oprostiti.

KATON (ČUVAR ČISTILIŠTA)
PJEVANJE I.

13.—27. Blaga boja istočnoga safira, što se sabrala u vedrini zraka, čistoga sve do prvoga (mjesečeva) kruga, razblaži iznova oči moje, tek što sam izišao iz mrtvoga uzduha (paklenoga), koji mi bijaše rastužio i oči i srce. Lijepa zvijezda, koja na ljubav potiče, razvedri svojim sjajem cio istok zastirući (svijetlom) svoje pratilice Ribe. Okrenem se nadesno i upravim pozornost svoju na drugi pol, i ugledam četiri zvijezde, još nikad ni od koga vidjene, osim od prvih ljudi (Adama i Eve). Činilo se, kao da nebo uživa u njihovu plamu. Oj sjeverni kraju sirotni, gdje ti nije dano, da ih promatraš!

28.—48. Kad sam skinuo s njih oči, okrenuvši se malo prema drugomu (sjevernomu) polu, onamo, otkale su Kola (zvjezdovlje Velikoga Medvjeda) već nestala bila, ugledah pokraj sebe starca samca po vidu dostojna tolikoga počitanja, kako ga nijedan sin ocu više ne duguje. Imao dugačku, prosjedu bradu, naliku njegovim vlasima, od kojih mu na prsa padao dvostruk pram. Onih četiri svetih luči traci resili su njegovo lice tolikim sjajem, da mi se vidjelo, e je sunce preda mnom. »Tko ste vi, što protiv (toka) slijepe rijeke utekoste iz vječne tamnice?« reče on mičući onom časnom bradom. »Tko vas je vodio? Ili tko vam je bio svjetiljkom, kad ste izlazili iz duboke noći, što pakleni ponor uvijeke krije crnom tminom? Zar su zakoni ponora (pakla) tako skršeni? Ili se u nebu (stara) odredba promijenila u novu, tako da, prokleti, dolazite do mojih pećina?«

49.—84. Nato me vodja moj uze, pa me prinuka riječima, rukama i znakovima, da starcu iskažem počast koljenom i okom. Zatim odgovori njemu: »Sam od sebe nisam došao; Gospa sidje s neba, a ja na njenu molbu priskočih u pomoć ovomu postavši mu pratiocem. No kad je tvoja volja, da ti se jasnije rastumači naše stanje, kakovo je uistinu, ne može biti moja (volja), da ti to uskratim. Ovaj ovdje još ne vidje posljednju večer (svoga života), na svojom ludosti tako joj bi blizu, te mu vrlo malo vremena preostade do nje. Kako rekoh, poslan bijah k njemu, da ga spasem; a ne bijaše drugoga puta do li ovoga, kojim sam pošao. Pokazah mu sav grješni svijet (prokletih), a sad mu kanim pokazati one duše, koje se čiste pod tvojom vlasti. Kako sam ga izvukao, bilo bi ti dugo kazivati: s visine silazi snaga, koja mi pomaže dovesti ga (amo k tebi), da te vidi i da te čuje.

Udostoj se blagohotno primiti njegov dolazak. Ide tražeći slobodu, tako dragu (svima), kako znade, tko se za nju života odriče. Ti to znadeš; jer tebi za nju ne bijaše gorka smrt u Utici, gdje ostavi odijelo (tvoje duše), koje će na veliki dan (suda) tako sjajno biti. Vječne naredbe nisu s nas poremećene: ovaj bo živi, a mene Minos ne veže, jer sam iz onoga kruga, gdje su čiste oči Marcije tvoje, koja, čini se, još te moli, oj sveto srce, da je svojom smatraš. Njoj za ljubav budi nama sklon. Daj nam proći kroz tvojih sedam kraljevstva, a ja ću njoj o tebi kazivati hvalu, dopustiš li, da ti se ime tamo dolje spomene.«

85.—111. »Marcija se tako milila mojim očima, dok sam još tamo prijeko boravio«, odvrati on nato, »te sam joj učinio kolikogod je milošće od mene htjela. Sad, otkako stanuje onkraj zle rijeke, ne može me više ganuti po zakonu stvorenu onda,

kad sam se odanle izbavio. No ako te Gospa s neba kreće i vodi, kako veliš, tad ne treba dodvaranja: dosta ti budi, da se na njeno ime pozoveš. Idi dakle, pa gledaj, da ovoga opašeš glatkom rogozom te da mu lice opereš tako, da se svaka nečist s njega očisti; jer ne bi dolikovalo stupiti pred prvoga (Božjega) Dvorjanina, koji je jedan od onih iz Raja, očima još pomućenim kakovom maglom. Ovaj otočić rodi rogozom na mekanu mulju tamo dolje, naokolo uz obalu, gdje ga talas bije. Nijedna druga biljka, na kojoj bi raslo lišće ili koja bi se zakorila, ne može tu da živi, jer se ne podaje udarcima (mora). Nakon toga se ondale ne vratite ovamo; sunce, koje već izlazi, pokazat će vam, gdje ćete se moći laglje na brijeg uspeti.« Time nesta; a ja ustadoh ne rekavši riječi te prionuh sasvim uz Vodju moga i uprijeh oči u njega.

112.—136. On počne: »Sinko, slijedi moje korake: okrenimo natrag, jer se odavle spušta ova ravnica do svojih niskih medja (morskoga žala).« — Zora je svladavala jutarnji suton, koji je bjegao pred njom tako, da izdaleka razabrah titranje morske pučine. Idjasmo samotnom ravnicom kao čovjek, što se vraća putu, s kojega je zastranio bio, pa mu se čini, da do njega uzalud hoda. Kad smo došli onamo, gdje se rosa bori sa suncem, pa se tek malo rasplinjuje, jer je na strani, gdje je hlad, moj učitelj položi obje svoje raširene ruke lagano na travicu; stoga mu ja, razumjevši što radi, pružim suzama orošene obraze, a on im povrati onu boju, koju je Pakao zastro bio. Dodjosmo zatim nad pustu obalu, što još ne vidje ploviti svojim vodama čovjeka, koji bi poslije stekao iskustvo, kako se vraća odavle natrag. Tamo me (Virgil) opasa onako, kako onaj (Katon) htjede. O čudo! Tek što ubra čednu biljku, odmah nova niknu ondje, gdje ju je iščupao.

Uvod u drugo pjevanje.

S a d r ž a j. Na morskoj pučini ukaže se rumeno svijetlo, a zatim dva bijela. To su lice i krila andjela, koji u ladjici vozi duše na brijeg Čistilišta. Mnoštvo dušâ izadje. Andjeo se vrati. Duše se ne znadu snaći; pitaju pjesnike za put. Opaze, da je Dante živ. Sjate se od čuda. Jedna od njih pjesnik od Casella. Dante ga zamoli, neka zapjeva jednu od njegovih (Danteovih) pjesama. Sve duše stanu pa slušaju. Katon pridje, ukori ih, te ih pošalje k brdu. Duše pohrle onamo, a pjesnici za njima. Virgil se stidi, što je pogriješio tim, da je i on stao i slušao.

A l e g o r i j a. Vatreno-rujno lice andjelovo znači samilost i ljubav. Andjeo blagoslivlje duše, kad izadju, znakom križa, znakom spasa i otkupljenja. Casellina pjesma i zaostanje dušâ znači, da se čovjek ni na putu k spasu ne odriče lako nasladâ ovoga svijeta, no znači i to, da i najplemenitije naslade ne bi smjele sprečavati čovjeka na tom putu, koji vodi k Bogu. Katonova opomena glas je savjesti te goni grješnika, da čini pokoru.

Razjašnjenja. Pjesnik u prvoj tercini bilježi vrijeme. Jerusolim i brijeg Čistilišta leže antipodično na istoj osi, imadu zato jedan te isti obzor. Kad ovdje u Čistilištu sunce izlazi, tamo u Jerusolimu zalazi. Izraz »meridijan horizonta«, kojim se Dante služi, nije točan, jer svako stajalište ima svoj horizont i svoj meridijan; on hoće da govori o meridijanu Jerusolima, kojemu »najviša točka«, zenit, leži naravno nad tim gradom, »pokriva ga«.

Dante sebi poetično predstavlja noć kao naopako sunce, koje mjesto svijetla sipa tminu; kad sunce zalazi, noć se na protivnoj strani diže. U vrijeme proljetnog ekvinokcija, o podnevu, stoji sunce u »Ovnu«; njemu diametralno nasuprot leži »Tezulja«, te prolazi o pônoći kroz meridijan. Zato Dante kaže, da Noć drži Tezulju u ruci. Za vrijeme ekvinokcija Tezulja zalazi prije pônoći: ona »pada Noći iz ruke«.

Cijelo to astronomsko opisivanje hoće kazati: Dante i Virgil prošli su 27. ožujka na večer kroz središte zemlje, te su se u jutro 28. ožujka našli na obali Čistilišta.

Kad nastaje dan, onda »ostari« bijela zora: »požute joj obrazi«.

Dante vidi, gdje po moru dolaze duše, kojima valja proći Čistilištem. Vozi ih andjeo.[1] Duše pjevaju psalam 113. 1.—8., koji glasi:

»Kad izadje Izrael iz Egipta, dom Jakovljev iz naroda tudjega, Judeja postade svetinja Božja, Izrael oblast njegova.

More vidje i pobježe, Jordan se obrati natrag.

Gore skakahu kao ovnovi, brdašca kao jaganjci.

Što ti bi, more, te pobježe, i tebi, Jordane, te se obrati natrag?

Gore, što skačete kao ovnovi, brdašca kao jaganjci?

---

[1] U stihu 44. Dante veli o njemu, da je tako lijep, te bi svatko blažen bio nesamo kad bi ga vidio, nego i sa samoga opisa mu. Po drugim rukopisima ne čita se »pur descripto«, nego »per iscritto«; u tom slučaju prijevod glasi: »Bijaše takav, da mu je blaženstvo bilo napisano na čelu.«

Pred licem Gospodinovim drhći, zemljo, pred licem Boga Jakovljeva.

Koji pretvara stijenu u jezero vodeno, kamenje u izvor vodeni.«

Dante u svom pismu Can Grandu sâm tumači ovaj psalam te kaže: »Kad gledamo doslovno znamenovanje, onda te riječi znamenuju odlazak Izraelićana iz Egipta za vrijeme Mojsije; kad gledamo na alegoriju, onda znači naše spasenje po Isusu; kad uzmemo moralno znamenovanje, onda te riječi govore o preobraćenju duše iz žalosti i nevolje grijeha u stanje milosti; a po anagogijskom smislu govori se o izlazu svete duše iz ropstva propasti u vječnu slobodu blaženstva.«

Očito Dante poglavito misli na posljednja dva znamenovanja, kad veli, da duše pjevaju spomenuti psalam vozeći se u Čistilište.

Dante nakon dolaska dušâ opet ustanovljuje, da je jutro: kad sunce izlazi u »Ovnu«, onda je »Jarac« 90^0 zapadno u meridijanu. Čim se sunce diže, udaljuje se »Jarac« po meridijanu; sunce ga svojim strjelicama, tracima, »protjera«.

Zatim je sunce na sve strane sipalo dan, t. j. svijetlo.[1]

Medju došljacima jest i Casella, glasovit pjevač, ugladjen dvorjanin, Danteov prijatelj, koji je mnoge njegove pjesme uglazbio.

Sve duše, koje dolaze u Čistilište, polaze s ušća Tibera blizu Rima, gdje je sjedište vlasti, koja može riješiti od posljedicâ grijeha. Tamo se sakupe pa čekaju na andjela, koji će ih prevesti. Ovaj ih prema Božjoj volji odmah preveze ili ih pusti još da čekaju, a to im je već prva muka.

Godina 1300. bila je godina jubilarna, kad je papa Bonifacije VIII. proglasio velik oprost od vremenitih kazni, zato je, otkako ta godina teče, andjeo svakoga pòvezao, tkogod je htio ući u barku. I u crkvu su pokornici, odsudjeni da pred crkvom pokoru čine, smjeli prije ući za vrijeme velikoga oprosta.

Dante zamoli Casellu, neka mu zapjeva njegovu pjesmu »Amor che nella mente mi ragiona«, i on mu otpjeva pjesmu, koju je po svoj prilici i uglazbio bio. U toj Canzoni pripovijeda Amor pun čežnje pjesniku o njegovoj Gospi tako lijepo, da mu se spoznaja gubi, a duša jadikuje, te ne može izreći ono, što joj je Amor o Gospi rekao. Pjesnik tim ispričava nesavršenost svoje pjesme, no zatim se uzdiže do najveće hvale i veli, da sunce, ma kamo sjalo, još ne vidje tako plemenita stvora, kakova je Beatriče. Svaki od nebeskih duhova nju gleda, a svatko na svijetu, ako ljubi, nju pred sobom vidi. Bogu, koji ju je stvorio, ona se mili, zato ju preobilno dariva kao andjele. Ona je uzvišenija od svih ljudi; kad ona govori, nebeski duh iz nje zbori. Sve je lijepo, što je njoj slično; sve je u gospodjâ plemenito, što se na njoj vidi. Tko nju gleda, mora vjerovati u čudesa. U njenu se licu vide rajske slasti, koje nadjačaju našu spoznaju, kao sunce što oslabi oči. Pla-

[1] Ne mogu se odlučiti za doslovni prijevod: »Sa svih strana sipalo je na dan svoje strijele Sunce« — jer mi se čini, da ne izražava misao. Slijedim u tom najbolje prevodioce Bož. Komedije.

men ljepote njezine uništi svaki niski nagon. Nju zamisli Onaj, koji sve pokrenu.

Dante zahtijeva od Caselle, da mu baš ovu Canzonu zapjeva, jer je u njoj, rekao bih, uvod za apoteozu Beatriče na vrhu Čistilišta, u zemaljskom Raju.

Pjevanje drugo.

(1.—9. Jutro četvrtoga dana. 10.—51. Andjeo prevozač. 52.—75. Novo pridošle duše. 76.—117. Casella. 118.—133. Prigovaranje Katonovo).

1.—9. Sunce bijaše već prispjelo do obzora, čiji podnevni krug pokriva Jerusolim najvišom svojom točkom; a noć, koja kruži njemu protivno, izadje iz Ganga s Tezuljama, što joj iz ruke padaju, kad postaje duža (od dana): tako da lijepoj Zori već požutješe bijeli i rumeni obrazi s prevelike starosti tamo, gdja ja bijah (na južnoj hemisferi).

10.—51. Bijasmo jošte pokraj mora kao ljudi, koji razmišljaju kuda li će poći, pa srcem idu, a tijelom ostaju: i evo, kao što se u cik zore kroz guste pare rumènî Mars dolje na zapadu, gdje se nebo sklanja nad pučinu morsku; takovo mi se ukaza — ugledao ga i opet! — neko svijetlo, gdje dolazi morem tako naglo, da se s njegovim kretom nikakov drugi let ne da isporediti. Izakako sam od njega odvrnuo malo oči, da pitam moga Vodju, opet ga (to svijetlo) ugledah sjajnije i povećano. Onda mi se ukaza s jedne i s druge strane (svijetla) nešto — ne znadoh što — bijelo, a ispod njega pojavi se malo pomalo i drugo. Moj Učitelj još ne reče riječi, dok se prve bjeline očitovaše krilima, no kad prepozna brodara, viknu: »Daj, daj gledaj, da koljena sagneš; evo andjela Božjega: sklopi ruke. Odsele ćeš vidjati takovih (Božjih) časnika. Gledaj, kako prezire ljudska pomagala, tako te ne će vesla ni druga jadra do svojih krila, (da plovi) izmedju tako dalekih obala. Gledaj, kako ih je uspravio prema nebu vitlajući zrak vječnim perjem, što se ne mitari kao smrtna dlaka.« Zatim, kako je sve više i više k nama prilazila Božanska ptica, ukaza se još jasnija, pa jer mi ju oči izbliza nisu podnijeti mogle, oborim ih; a onaj pristane uz obalu ladjicom tako brzanom i lakom, da ju voda nije nimalo gutala. Na krmi stajaše nebeski brodar takov, da bi svatko blažen bio, već s njegova sama opisa, a unutri (u barci) sjedilo više od stotinu duša. I n e x i t u I s r a e l d e A e g i p t o (Pri izlazu Izraela iz Egipta) pjevahu svi u jedan glas, skupa sa svim onim, što je u tom psalmu još napisano. Zatim načini nad njima znak svetoga križa, na što svi skoče na obalu, a on se vrati brzo kao što je i došao. Hrpa, što tu osta, činilo se, da je (na tomu mjestu) tudja, te se ogledavala naokolo kao onaj, koji nove stvari opaža. Sunce, što sjajnim strjelicama protjera Jarca sa sredine neba, sipalo je na sve strane dan (svijetlo), kad novi (pridošli) narod podiže lica k nama govoreći: »Ako znate put, pokažite nam, kuda se uzlazi na brdo.« A Virgil odgovori: »Vi valjda mislite, da poznamo ovo mjesto, no mi

smo ovdje tudji, kao i vi što ste. Baš prispjesmo malo prije vas ovamo drugim putem, što bijaše tako ružan i težak, da će nam sad biti puka šala uspinjati se.« Duše, koje opaziše po disanju mi, da jošte živim, problijediše od čuda: pa kao što narod hrli k vjesniku, koji nosi maslinovu granu mira, da čuje vijesti, a nikoga ne mrzi gurati se, tako u lice moje piljiše sve ove sretne duše, gotovo zaboravljajući da podju uljepšati se.

76.—117. Vidjeh jednu izmedju njih, gdje mi dolazi ususret, da me ogrli s toliko ljubavi, e me potaknu, da učinim slično. O prazne sjene, samo vas oči vide! Triput sam iza nje ruke sklopio, toliko ih puta (kroz nju) k prsima povratio. Od čuda, mislim, problijedih u licu, stoga se sjena nasmjehnu i stupi natrag, a ja, slijedeći je, potisnem se naprijed. Blagim mi glasom reče, da se smirim: nato prepoznah, tko je, i zamolih, neka se malo zaustavi, da sa mnom govori. Odvrati mi: »Kako te ljubljah u samrtnu tijelu, tako te ljubim oslobodjen (od tijela). Zato se zaustavljam. No zašto ti (ovuda) ideš?« — »Moj Casella, pošao sam na ovo putovanje, da se po drugi put (kad umrem) vratim (amo), gdje sam,« rekoh ja; »no tebi, kako je tebi otelo tolike sate (otkako si umro)?« A on meni: »Nije mi učinjena nepravda, kad mi je po više puta taj prevoz uskratio onaj, koji prima koga i kada mu se svidi; jer njegova (volja) iz pravedne volje izvire. Zaista, od tri mjeseca amo, on je sasma mirno poveo svakoga, tko je htio ući; zato je mene, koji sam tada bio okrenut prema morskoj obali tamo, gdje se voda Tibera uslanjuje, dobrostivo primio na onom ušću kamo je (sada vraćajući se) upravio krila; jer ondje se vazda kupi tkogod ne silazi k Akerontu.« A ja: »Ako ti novi zakon ne briše pamćenje ili sposobnost ljubavnoga pjevanja, kojeno je običavalo utišati sve žudnje moje, izvoli tim (pjevanjem) razblažiti ponešto dušu moju, koja je tako potištena došavši amo sa svojim tijelom.« Amor, che nella mente mi ragiona (Ljubav, koja mi u duhu zbori), zapjeva on tako slatko, da ta slast jošte sada u meni ozvanja. Moj Učitelj i ja i onaj narod, što s njime bijaše, činjasmo se tako zadovoljni, kao da se našega uma ništa drugo nije ticalo.

118.—133. Svi smo stajali pilјeći u nj i pozorno slušali njegovu popijevku: al eto časnoga starca, gdje viče: »Šta je to, spori dusi? Kakov je to nemar, kakvo zastajanje? Bježite k brijegu, da se očistite kore, koja vam ne pušta, da vam se Bog očituje.« Kao kad golubovi, sabrani na pašu, dok kljuju žito ili kukolj, mirni, ne pokazujući običnu gizdavost, odmah ostave jelo, kad im se ukaže stvar, koje se uplaše, jer ih jača briga zahvati: tako vidjeh svu pridošlu četu, gdje ostavlja pjevanje pa kreće k obronku kao čovjek, što ide, a ne zna, kamo će dospjeti. Ni naš polazak ne bijaše manje brz.

PJEVAČ CASELLA

PJEVANJE II.

Uvod u treće pjevanje.

S a d r ž a j. Virgil i Dante žureći se prema brdu sustanu te podju polaganije. Dok su se drugi došljaci razbjegli, Dante se još više privine k Virgilu. Virgil sam sebe kori, što je stao slušajući Casellu. Idući po suncu opazi Dante, da samo njegovo tijelo priječi sunčanim tracima prolaz, te samo pred njega pada sjena, prema obliku tijela njegova, dok Virgilovo astralno tijelo ne baca sjene propuštajući svijetlo. Dante se stoga uplaši pomislivši, da ga je vodja njegov ostavio. Dodju brijegu do podnožja. Tu su pećine preko mjere strme. Ovuda obilaze duše, koje još ne smiju poći na brijeg Čistilišta, jer su bile izopćene iz Crkve. Medju njima je i Manfred, bivši kralj Sicilije.

A l e g o r i j a. Dantea još nije sasvim obasjala milost Božja, zato se tjesnije priključuje vjernomu pratiocu Virgilu, razumu, koji uostalom takodjer može lako pogriješiti, jer ga ćutilni dojmovi odvraćaju od Božanskih stvari. Zato razum sam sebe i kori. Plemenit, naobražen čovjek već je na male pogrješke osjetljiv. Neobična strmost brda znači, da je put k dobru vanredno težak.

Razjašnjenja. Dante opazi, da sunce prosijeva tijelo Virgilovo, što mu vodja tumači poredbom: po sustavu Ptolomejevu nebeske se sfere okreću jedna oko druge, a niže sfere propuštaju svijetlo viših sfera tako, da zvijezde stajačice sjaju kroza sva nebesa. Isto tako propuštaju zrake svijetla i astralna tjelesa.

Virgil spominje, da mu tijelo počiva u Napulju, a ne u Brundiziju, gdje je umro. Uzgredice kaže, da se njih dvojica nalaze na južnoj hemisferi, jer je tu sad od prilike osam sati ujutro, dok je u Napulju večer.

Virgil tom zgodom govori Danteu, kako paklena vatra može dušu žeći i bez tijela i ćutilâ tjelesnih, t. j. kako duše osjećaju sve. Virgil primjećuje, da je ljudima dovoljno znati, da š t o j e s t, a ne trebaju znati, z a š t o j e s t, t. j. ne trebaju težiti za potpunim znanjem. Ne odobrava razmišljanje o tim stvarima, jer to vodi do sumnje, a s nje pate duše u Limbu: filozofi, pa i on sam. Sjetivši se, da će tako u sve vijeke biti u sumnji, snuždi se i prekine svoj govor. Dante kaže, da su pećine na podnožju brijega Čistilišta vrletnije, nego najpustija i najstrmija pećina izmedju Lerici-a i Turbije; pače da su ove pećine udobne skaline, isporedjene s pećinama Čistilišta. Kad čovjek ide u Spezziju, pa stane primjerice u Vernacci,, vidi pećine, koje sasvim okomito padaju u more. Ova je dakle Danteova poredba pjesnička hiperbola.

Medju dušama, koje na ravnici obilaze brijeg, jer su izopćene, i Manfredov je plemenit lik. Čudnovato je, da Manfred pita Dantea, da li ga je u životu vidio. To ne bi bilo moguće, jer se Dante rodio godine 1265., a Manfred je poginuo godine 1266. Manfred je sin Fridrika II. iz morganatskoga mu braka, no svoga oca ne spominje — valjda stoga, što je u paklu — nego samo kaže, da mu je carica Constanza, supruga Henrika VI., bila bakom. Moli Dantea, neka saopće njegovoj kćeri, koja se takodjer zvala Constanza, da joj je otac u Čistilištu, a ne u Paklu, da bi mu dakle molitve mogle pomoći.

Manfredova kći bila je udata za Petra Aragonskoga, koji je Hohenstaufovce osvetio, pa je Anžuvincima nakon krvave Sicilijanske Večernje (1282.) oteo Siciliju,

na koju je po ženi imao baštinsko pravo. Manfredova kći je rodila tri sina: prijeporno je pitanje: kojega Dante naziva »Ponosom Sicilije i Aragonije«.

U dugotrajnoj borbi Hohenstaufovaca protiv papinske vlasti, u kojoj su izginuli svi muški potomci tê glasovite švapske carske kuće, ratovao je Manfred u početku za svoga brata, a poslije za sebe sama — bez obzira na svoga sinovca Konradina u Njemačkoj.

Politički protivnici pripovijedali su o Manfredovim groznim grijesima, da ga u narodu omraze. Govorilo se, da je ubio brata i sinovca te počinio i mnoga druga nedjela. Čini se, da je i Dante vjerovao u te pripovijesti, jer mu stavlja u usta riječi: »Užasni su bili moji grijesi.« Manfred je pao za bitke kod Beneventa. Franceski vitezovi molili su Karla Anžuvinca, neka dade mrtvoga junaka časno pokopati. Karlo reče: »Htio bih to učiniti, da nije izopćen.« Ukopaše ga zatim uz most kraj Beneventa, a svaki je franceski vojnik položio kamen na njegov grob, da mu ta gomila bude spomenikom. No nadbiskup od Cosenze i kardinal legat zahtijevao je po zapovijedi pape Klementa IV. — a valjda i prema vlastitoj želji — da se Manfredovo mrtvo tijelo iskopa i baci nekamo izvan granicâ papi podvrženoga teritorija. Ta se odredba provela. Povorka je s utrnutim svijećama — znak, da je pokojnik izopćen — odnijela lješinu do rijeke Verde i tamo ju ostavila nesahranjenu.

Manfred se u Čistilištu žali na taj postupak, te se poziva na ono mjesto u Svetog Ivana, gdje se kaže, da ne će biti odbijen, tko se Bogu uteče. Dante u Paklu napominje imenom papu Anastazija i Bonifacija samo s osobitom namjerom. U Čistilištu izbjegava imenovati grješnike Hadrijana V. i Martina IV., no iznosi ime pape Klementa IV. u savezu s nemilosrdnim postupkom protiv mrtvoga. Držim, da to čini hotice, jer ime Clemens po svomu znamenovanju (blag, milostiv) stoji u opreci s tim papinim postupkom.

Rijeka Castellano, koja utječe u Tronto, zove se u starim poveljama Viridis, jer je zelena od sumpornih pritoka; bit će, da je to ta rijeka Verde, gdje su ostavili Manfredovu lješinu.

Dante na Manfredova usta tvrdi, da izopćeni iz Crkve nisu prokleti, ako su se pokajali, no da su ipak na drugom svijetu kažnjeni, jer se nisu pokorili crkvenim zakonima. Dante svoje mnijenje osniva na jednom mjestu u Grgurovim Dialozima.

Manfred uostalom spokojno trpi svoju kaznu, jer zna, da je spašen, pa se smiješeći razgovara s Danteom.

Pjevanje treće.

(1.—33. Tjelesa, što ne bacaju sjene. 34.—45. Granice čovječjega uma. 46.—102. Četa dušâ. 103.—120. Manfred. 121.—135. Božja samilost i izopćenje iz Crkve. 136.—145. Kazna izopćenih).

1.—33. Premda su se one (duše) s nagla bijega, raspršile poljanom, okrenute prema brdu, gdje nas još pravda tare, ja se još tješnje privinuh k vjernoj Pratnji. A kako bih bio trčao bez njega? Tko bi me bio povukao gore uz brdo? Činilo mi se, da (Virgil) sâm sebe prekorava. O ponosna i čista savjesti, kako li te gorko grize i najmanja pogrješka! Kad njegove noge sustadoše u žurbi, koja svakomu kretu oduzima dostojanstvo, duh moj, malo prije zaokupljen (dogadjajem), proširi opet pažnju kao željan (vidjeti nove stvari); i digoh pogled gore prema visočini, što se od mora uzdiže put neba više (nego druge). Sunce, što je iza mene rumeno plamtjelo, bilo je preda mnom prekinuto (mojom sjenom), jer su se sunčani traci upirali u mene. Okrenem se nastran bojeći se, da sam ostavljen, kad sam opazio, da je samo preda mnom zemlja tamna. A Utjeha moja: »Ta što se ne pouzdaješ?« stade mi govoriti sav okrenut (k meni). »Zar ne vjeruješ, da sam ja s tobom i da sam ti vodja? Već je sada mrak tamo, gdje je sahranjeno tijelo moje, u kojemu sam nekoć bacao sjenu: Napulj ga ima, a Brundizi-u ga oteše. Zato se ne čudi, da preda mnom nema sjene, više nego (bi se čudio) nebesima, što jedno ne priječi prolaz svijetlu u drugo. Božja moć odredjuje, da takova (astralna) tjelesa (kakovo je moje, ipak) mogu osjećati muke, vrućinu i mraz, no kako to biva, ne će nam (Bog) otkriti.

34.—45. Lud je, tko se nada, e je naš razum kadar (iz vlastite snage) proletjeti neizmjerni put, kojega se (kod stvaranja) drži jedna supstanca u tri osobe. Budi zadovoljan, ljudski rode, s quia (onim, što vidite, da opstoji na svijetu), jer da ste kadri shvatiti sve (tajne), nije trebala Marija roditi. A vidjeste željeti bez uspjeha (rješenje ovih tajnâ) tolike (ljude), kojima bi se želja smirila bila, (da su doživjeli došašće Isusovo); ali ovako im je (ona želja) dana za vječnu muku. Mislim Aristotela i Platona i mnoge druge«...... I tu pognu čelo; i ne reče ništa više, i osta snuždjen.

46.—102. Dodjosmo medjutim brijegu na podnožje. Tu nadjosmo pećinu tako strmu, da bi noge bile badava spremne (uspinjati se). Izmedju Lerici-a i Turbije najvrletniji i najsamotniji prolazi bili bi, isporedjeni s ovom (pećinom), udobne i otvorene skaline. »No tko zna, na kojoj li se strani obronak spušta«, reče moj Učitelj zaustavivši se, »tako, da bi se mogao uspeti onaj, koji nema krila?« I dok je Virgil gledajući dolje ispitivao um svoj, kuda li valja poći, a ja gledao gore naokolo uz pećinu, ukaže mi se slijeva hrpa dušâ, koje su kretale noge prema nama, a nije se činilo (da idu); tako polako dolažahu. »Digni,« rekoh, »Učitelju, oči tvoje: evo odanle nekoga, tko će nas svjetovati, ako sam od sebe ne znaš naći savjeta.« Pogleda me nato i vedra lica reče: »Hajdemo onamo, jer dolaze polako; a ti, mili

sinko, učvrsti uzdanje«. Taj puk, izakako smo mi prevalili, kažem, tisuću koračaja, bijaše još udaljen, koliko bi vješt bacač rukom bacio kamen, kadno se svi stisnuše uz tvrde gromade visokoga ruba te stajahu nepomični i stisnuti (u hrpu), kao što stane da gleda onaj, koji nešto vidi, a ne zna, što je. »O vi, koji ste dobro svršili, o vi, već izabrane duše«, započe Virgil, »tako vam onoga mira, što ga svi vi, držim, čekate, recite nam, gdje se planina spušta, tako te se uz nju uzaći može; jer što tko više zna, to više žali gubiti vrijeme.« Kao što ovce izlaze iz tora po jedna, po dvije, po tri, druge pako stoje, bojažljive, obarajući oko i gubicu k zemlji, te ono, što prva čini, i druge čine prislonivši se uz nju, ako stane, bezazlene i mirne, a ne znadu zašto: tako vidjeh onda glavu (prve duše) onoga sretnoga stada, gdje krenu, da dodje prema nama stidljiva lica, pristojna hoda. Kad su tê prednje (duše) ugledale prebijeno svijetlo na zemlji s desne mi strane, tako te moja sjena padaše na pećinu, stadoše pa se povukoše malo unatrag; a svi drugi, koji su iza njih dolazili, učiniše isto to ne znajući zašto. »»Ma da ne pitate, ispovjedit ću vam, da je ovo, što vidite, ljudsko tijelo, poradi čega je raskoljeno svijetlo sunca na zemlji. Ne čudite se, nego vjerujte, da bez moći, koja s neba dolazi, (ovaj) ne kuša prijeći preko ove stijene.« Tako Učitelj. A onaj dostojni puk, mahnuvši nam hrptom ruke, reče: »Okrenite se, pa idite pred nama.«

103.—120. A jedan od njih poče: »Tko si, da si, idući tako (kako ideš) okreni lice (k meni): razmisli, ne vidje li me ikada tamo prijeko (na onom svijetu)?« Okrenem se k njemu, pa ga dobro pogledam. Bijaše plavokos i lijep i plemenita lica; no jednu mu obrvu raskolio udarac. Kad sam zanijekao, da sam ga ikada vidio, odvrati: »Gledajte« — i pokaza mi ranu uvrh prsiju. Zatim reče smiješeći se: »Ja sam Manfred, unuk carice Constanze, zato te molim, kad se onamo vratiš, podji k lijepoj mojoj kćeri, roditeljci ponosa Sicilije i Aragona, pa joj reci istinu, ako se što drugo tamo govori. Kad mi tijelo bi probijeno s dvije smrtne rane, ja se plačući predadoh Onomu, koji rado prašta.

121.—135. Užasni bijahu moji grijesi, no beskrajna dobrota ima tako širok naručaj, da sve obuhvaća, što se k njoj utiče. Da je pastir od Cosenze, koga je Klement poslao u lov za mnom, onda bolje čitao tu stranicu u knjizi Božje milosti, kosti bi mojega tijela još danas ležale čelo mosta blizu Beneventa pod zaštitom teške gomile kamenja. Sad ih pere kiša, i vjetar ih giba izvan kraljevstva gotovo duž (čitave) rijeke Verde, kamo ih preniješe uz utrnule svijeće. Njihovim prokletstvom ne izgubi se (duša) tako, da joj se ne bi vječna ljubav vratiti mogla, dok (joj) se nada jošte zeleni.

136.—145. Istina je, da onaj, koji umre izopćen iz Svete Crkve, ma da se i kaje na koncu (života), mora prebivati vani (izvan Čistilišta) pred ovim hridima trideset puta onoliko (vremena), koliko je proveo u svome prkosu, ako se ta osuda dobrim molitvama ne prikrati. Sad gledaj, da li me možeš razveseliti, time da otkriješ mojoj dobroj Constanzi, kako si me vidio i kako se uvelike napreduje (k spasu) po onima tamo (koji za nas mole).«

MANFRED, KRALJ SICILIJE

PJEVANJE III.

Uvod u četvrto pjevanje.

Sadržaj. Pjesnici se veru po tijesnoj stazi medju hridinama. Tako je strma, da se napokon moraju penjati i rukama i nogama. Dovinu se do presliježi. Sjednu. Virgil tumači Danteu, zašto ih sunce na ovoj (južnoj) hemisferi drugačije gadja, nego što bi ih gadjalo na sjevernoj. Dante nadje nekoliko dušâ, koje radi svoje nekadanje lijenosti moraju čekati pred vratima Čistilišta.

Alegorija. Put k zlu širok je i ravan, mnogo svijeta ide njime; put, koji vodi k dobru, strm je i tijesan, malo ih može njime da ide. Čovjek se mora uspinjati nogama t. j. voljom, i rukama t. j. dobrim djelima; trebao bi pače još i krila t. j. kreposti.

Razjašnjenja. Dok Dante sluša kralja Manfreda, ne opazi, da se je sunce već diglo za pedeset stupnjeva. Iz toga proizlazi, da duša mora biti jedinstvena. Jer kad bi Plato imao pravo, da u čovjeka ima tri duše: vegetativna, senzitivna i intelektivna, onda bi dvije od njih ostale nesmetane, kad bi jedna bila zaokupljena. Dante uzima, da je istina, e su u čovjeka tri duše, ali se jedna »ne upaljuje na drugoj«. To znači, da je, u smislu tomističke filozofije, u intelektivnoj duši sadržana i vegetativna i senzitivna duša, kao što je u peterokutu sadržan i trokut i četverokut. Dante dakle hoće kazati: dok je moja senzitivna duša bila vezana tim, da sluša Manfreda, moja intelektivna duša nije opazila kretanje sunca. To se ne bi moglo bilo dogoditi, da je svaka duša za sebe.

Virgil i Dante dodju do staze, koja vodi uz brdo. Tješnja je od ulaza u vinograd, što ga seljak trnjem zatvara, kad grождje dozrijeva; strmija nego put na vrh Bismantove (u Lombardiji); nego staza u San Leo (Città Feltria blizu San Marina); negoli je put u Nolli (na zapadnoj Rivieri).

Pjesnici se po toj uskoj stazi uspnu do najnižega dijela podnožja brijega Čistilišta. Dolaze do obronka, koji je još uvijek strmiji od 45^0. Popnu se na nj i dodju do prvoga zaravanka; što okružuje brdo, to još nije prva stepenica samoga Čistilišta.

Dante gleda na istok pa vidi sunce nalijevo od sebe umjesto nadesno prema jugu. Veli, da je stoga bio zabezeknut (tutto stupido), kad je vidio, da sunčana kola ulaze na sjevernu stranu (»izmedju nas i sjeverni vjetar«). Nato ga pouči Virgil: Kad bi sunce stajalo u Blizancima (21. svibnja), ti bi vidio sa sjeverne polutke put sunca (Zodiak) u ljetnom žaru, gdje Velikog i Malog Medvjeda »užim krugom okružuje«. Dnevni krug prividnoga kretanja sunca oko zemlje ljeti je veći te sjeveru bliži, zato je prividni razmak izmedju sunca i sjevernoga stožera manji negoli je zimi; zvjezdovlje Medvjeda je dakle »u tješnjem krugu.«

Virgil tumači Danteu onda samo učenjacima poznatu pojavu, da je Ekvator vazda izmedju sjeverne i južne polutke, pa da Jevrejima u Jerusolimu sunce mora ležati nadesno, kad prema istoku gledaju, dok na Čistilištu, koje se nalazi na sredini južne polutke, leži nalijevo. O suncu veli, da je ogledalo, jer uzima, da odsijeva svjetlost, što ju neposredno od Boga prima. To podsjeća na riječi Svetoga Franje,

da je sunce slika i prilika Božja. Sunce, tumači Virgil u smislu Ptolomejeva sustava, šalje svoje svijetlo i gore i dolje t. j. ono rasvjetljuje gornja tri planeta: Saturna, Jupitera i Marsa, te doljna tri: Veneru, Merkura i Mjesec.

Na prvoj presliježi brijega nadju pjesnici novu hrpu dušâ. Medju njima bi= jaše i glasoviti Belacqua, koji je u Firenzi pravio glazbala, a bio poznat poradi velike lijenosti. Dante je s njime bio veoma dobar, ali mu je vazda i prigovarao. Belacqua mu jednom šaljivo reče: »Aristotel kaže, da sjedjenjem i mirovanjem duša postaje mudra.« Dante mu nato odgovori, da bi Belacqua morao biti najmudriji čovjek na svijetu, kad bi to istina bila.

Medjuto je nastalo u Čistilištu podne. Dante uzima, da Španija leži 90⁰ daleko od Jerusolima prema zapadu, Gang u Indiji isto toliko prema istoku. Kad je na brijegu Čistilišta u osi Jerusolima podne, onda je u Jerusolimu ponoć, a 90⁰ daleko na zapadu tek je nastupila noć; ona, uosobljena, nogom pokriva Maroko.«

Pjevanje četvrto.

(1.—18. Dolazak na mjesto, gdje se uzlazi. 19.—51. Uzlaz na prvu preslijež. 52.—84. Sunce sa sjevera. 85.—96. Narav Svetoga Brda. 97.—126. Belacqua. 127.—139. Lijenčine na prvoj presliježi).

1.—18. Kad uživanje ili žalost obuzme ma koju snagu našu, a duša sasvim uz nju prione, onda ona, čini se, ne pazi ni na koju drugu moć, a to je (dokaz) protiv one zablude, koja drži, da se u nama jedna duša nad drugom upaljuje. Zato kad se što čuje ili vidi, što dušu silno k sebi okreće, prolazi vrijeme, a čovjek to ne primijeti, jer ono, što sluša, jedna je (senzitivna) snaga, a druga je opet ona (inte= lektivna), koja cijelu dušu drži: ta je druga (senzitivna) kao vezana, a ona (intelektivna) je slobodna. To sam uistinu iskusio slušajući ovu dušu i diveći joj se, jer se sunce za dobrih pedeset stupanja bijaše diglo, a da toga opazio nisam, kadno dospjesmo onamo, gdje nam duše u jedan glas doviknuše: »Tu je, što tražite« (mjesto, gdje ćete se uspeti).

19.—51. Kad groždje zaplavi, seljak često svojim trnjem, što ga najedanput vilama zahvatiti može, zatrni i veći prolaz, no što bijaše put, kojim se uspeo Vodja moj, a ja do njega, nas dva sami, tek što se povorka (dušâ) od nas odijeli. Ide se u San Leo i silazi u Noli, uzlazi na vrhunac Bismantove samo nogama; no ovdje treba da čovjek leti, kažem, brzim krilima i perjem velikoga čeznuća za vodstvom, što mi je dalo nadu (da ću k cilju doći) i svijetlilo mi (da vidim put). Uspinjasmo se unutar raspukle pećine, pritiskivani sa svake strane rubom njenim, a tlu pod nama htjelo se i nogu i ruku (da se penjemo). Pošto bijasmo na najvišem rubu visoke hridi nad otvorenim obronkom (brijega), rekoh: »Učitelju moj, kojim ćemo poći putem?« A on meni: »Ne zaostaj ni jednim korakom; samo se hvataj što više brda iza mene, dok nam se ne ukaže kakav upućeni vodja.« Vrhunac bijaše visok,

nedogledan, a brijeg mnogo oholiji (strmiji) od crte, koja ide od sredine kvadranta do središta kruga. Bijah umoran, kadno počeh: »O blagi Oče, okreni se i vidi, kako zaostajem sam, ako me ne počekaš.« — »Sinko moj«, reče, »dovuci se donle«, te mi pokaže prstom malo poviše u pećini preslijež, koja okružuje cio brijeg s one strane. Njegove riječi tako su me podbole, da sam se plazeći za njim napinjao, dok mi nije pojas (brijega) bio pod nogama.

52.—84. Ovdje sjedosmo obadva, okrenuti na istok, otkale se bijasmo uspeli; jer obično (putnika) razvedri, kad pogleda (na prevaljeni put). Upravih pogled ponajprije na niske žale; onda ga digoh k suncu, pa se začudih, da nas gadja slijeva. Pjesnik odmah opazi, da sam se sav zapanjio (gledajući), gdje kola Svijetla (sunce) ulaze medju nas i Sjevernjaka (vjetra). Stoga će on meni: »Da je Kastor i Poluks u društvu s tim ogledalom (sa suncem), što baca svoje svijetlo gore i dolje, ti bi vidio zažareni Suncopâs (Zodiak) okretati se još uže oko Medvjedâ, van ako bi (suncopas) ostavio svoju staru stazu. Ako si voljan da shvatiš, kako to biva, onda se saberi, pa sebi predstavi Sion i ovo brdo na zemaljskoj krugli tako, da oba imadu jedan obzor, a (dvije) razne polutke. Pa ako ti razum to jasno predoči, uvidjet ćeš, da put (sunca), kojim se Faeton tako zlo voziti znao, mora ovdje ići s jedne strane, dok tamo ide s druge.« — »Jest, sigurno, Učitelju moj«, rekoh nato, »nikad nisam vidio tako jasno, kao što razabirem sada, gdje se činilo, da mi razum nije dostajao. Jer onaj krug, što raspolovljuje nebesku kruglju, a što ga u stanovitoj znanosti ekvatorom zovu, te vazdan ostaje izmedju sunca i zime s razloga, koji si rekao, odavle (sa brijega Čistilišta) stoji prema sjeveru isto tako daleko, koliko ga Jevreji (iz Jerusolima) vidjevahu prema toploj strani (jugu).

85.—96. No ako ti je drago, rado bih znao, koliko nam je ići, jer se vrhunac uzdiže više, negoli oči moje segnuti mogu.« A on meni: »Ovo je brdo takovo, da je vazda teška uspona dolje na početku, a koliko se više uspinje, toliko zadaje manje muke. Kad ti se dakle put bude činio tako lagodan, da će ti lako biti uspinjati se, kao što je (lako) ploviti ladjom niz vodu, onda ćeš biti na kraju ove staze; čekaj da se ondje odmoriš od truda. Više ne odgovaram; a ovo znam sigurno.«

97.—126. I čim je izrekao ove riječi, oglasi se glas iz blizine: »Možda ćeš prije osjetiti potrebu, da i sjedneš.« Na taj se glas okrene svaki od nas, te ugledasmo slijeva ogromnu klisurinu, koju prije ni ja ni on ne opazismo. Onamo se okrenusmo; a tu bijahu ljudi, koji stajahu u sjeni iza pećine, kao što se čovjek običaje od nehaja smjestiti. A jedan od njih, koji mi se činio umoran, sjedio i obuhvatio sebi koljena, držeći lice dolje medju njima. »O moj Gospodine mili«, rekoh, »pogledaj onoga, koji izgleda nehajniji, nego da mu je sestrom lijenost.« Nato se (onaj) okrene k nama i pripazi, upirući pogled (u nas) tek preko stegna i reče: »Idide gore, ti, koji si (tako) valjan.« Onda prepoznah, tko bijaše, a ona usopljenost, što mi je još malo pospješivala dihanje, ne zapriječi me, da odem k njemu; a kad sam do njega došao, jedva podiže glavu govoreći: »Jesi li dobro vidio, kako sunce s lijeve strane svoja kola vozi?« Njegove lijene kretnje i kratke

riječi maknuše mi usne malo na smijeh; onda počeh: »Belacqua, meni tebe više nije žao (budući da nisi u paklu), tek mi reci, zašto sjediš ovdje? Čekaš li vodju ili te spopala stara navada (lijenost)?«

127.—139. A on će: »Brajane, koja hasna penjati se gore, kad me Božji ptić (andjeo), koji pred kapijom sjedi, ne bi pripustio mukama? Prije valja da mi se pred njom (kapijom) nebo okrene onoliko puta, koliko puta mi se okrenulo u životu, jer sam odgadjao pobožne uzdisaje na kraj (života), ako mi ne pomogne prije molitva, što se uzdiže iz srca, koje u milosti (Božjoj) živi. Što vrijedi druga (molitva), kad u nebu nije uslišana.« I već se Pjesnik uspinjaše preda mnom i govoraše: »Dodji već, vidi, da je sunce taklo Podnevnik, a noć već pokriva Maroko svojom nogom.«

LIJENI
PJEVANJE IV.

Uvod u peto pjevanje.

Sadržaj. Pjesnici podju dalje, a jedna od lijenih duša opazi Danteovu sjenu te se glasno tomu čudi. Dante se ogleda. Virgil ga zato kori. Malo dalje sretnu drugu grupu dušâ, koje pred vratima Čistilišta čekaju pjevajući psalme te obilaze brijegom po presliježi. To su duše onih, koji su naglom smrću preminuli, a pokajali su se tek u samrtni čas. I one opaze, da je Dante živ. Od čuda prestanu pjevati te uskliknu. Dvojica kao poslanici dotrče k pjesnicima, da ih ispituju. Virgil im potvrdi, što su opazili. Vrate se. Čim ostale duše saznadu, da je Dante živ, salete ga molbama, neka se za njih Bogu moli. Jacopo del Cassero, Buonconte da Montefeltro i Pija de' Tolomei pripovijedaju, kako su poginuli.

Alegorija. Dok sunce sja Dante napreduje *na putu pokore. Kadgod se pokajemo, Bog nas milostivo primi, no treba da se čistimo, dok je dana* t. j. dok smo jošte zdravi, a ne istom kod oslabimo, jer onda grijeh ostavlja nas, a ne mi grijeh. Virgil opomene Dantea, neka se ne zaustavlja, nego da hodajući sluša duše, t. j. na putu kajanja i pokore ne smijemo sustati ni gubiti vrijeme.

Razjašnjenja. Peto pjevanje jedno je od najljepših u čitavoj Danteovoj velepjesni. Odiše sjetom. U početku Virgil opominje Dantea, neka se ne brine za to, što svijet o njemu govori. Ova je izreka umetnuta kasnije — vidi se — već gotova na to mjesto, te s ostalim tekstom nema pravoga saveza. Dante je od zlih jezika mnogo patio, istina je, no šaputanje ovih sjena nije zlobno. Treba dakle ove riječi smatrati same o sebi dobrom naukom.

Ogovarali su Dantea, da je nepošteno upravljao javnim imetkom: njegova zlovolja s tih kleveta i brbljarija izbija iz riječi, koje Virgil njemu za utjehu kaže.

Iz hrpe sjenâ, čuvši odgovor, vrate se brzo kao zvijezda što pada ili kao jutarnji hlapovi, što se rasplinu ljeti od sunca. Srednji je Vijek — po Aristotelu — držao, da se pare prema raznolikoj svojoj naravi dižu iz zemlje. Jedne, više materijalne, ne mogu se uzdignuti nad drugi krug zraka: ohlade i padaju u obliku vode na zemlju; druge, tanje, no ipak tako konsistentne, da ih ne može zrak raspuknuti, dižu se do kruga žive vatre, što zrak zemlje okružuje. Ako ih je malo, upale se na vatri pa spadnu: to su meteori, koji nestanu brzo; ako ih je puno, onda se duže vide na nebu, a zovu se kometi.

S brzinom ovakova meteora sravnjiva Dante brzinu vjesnikâ, koji se vraćaju hrpi dušâ, da ju izvijeste. Druga poredba s oblacima nije tako dobra kao ova s meteorom.

Sve sjene dojure sad kao konjanici, koji uzgrapce jaše. Virgil upozoruje pjesnika, da ga dolaze moliti, neka se za njih Bogu moli; savjetuje mu, neka ih idući sluša, da ne gubi vrijeme.

Prva sjena, koja mu svoju sudbinu pripovijeda, jest Jacopo del Cassero da Fano. God. 1296. bio je načelnik Bologne baš u vrijeme, kad je taj grad ratovao s markgrofom od Este Azzom VIII., saveznikom Firenze. Del Cassero spasio je Bolognu od Azza, radi čega markgrof njega dade ubiti, kad je polazio u Milan, kamo ga je Maffeo Visconti dao pozvati, da bude načelnikom. Na putu ga Azzove ubojice uhvatiše kod Oriaga, na obali Brente, izmedju Mletaka i Padove. Da je

pošao prema Miri, spasio bi se bio. Čini se, da su Padovanci ubojicama išli na ruku te glasovitoga pravnika zaveli, da se sakrije u močvari Brente, otkuda mu ne bijaše više spasa. Zato Padovance zove Antenorovcima, dostojnim nasljednicima trajanskoga izdajice, koji je taj grad utemeljio. Casserovo tijelo sahranjeno je u Fanu; na njegovu grobnu spomeniku dug je natpis. Njegova duša govori o krvi, u kojoj je stanovala, u smislu Mojsijeva 11. stiha XVII. knjige: »Jer je duša tijelu u krvi.«

Zanimljivo je, da je »dobri Gherardo«, kojega Dante u XVI. pjevanju Čistilišta toliko hvali, bio dobar prijatelj Danteova protivnika Azza d' Este, čiji zločin se u ovomu pjevanju tako točno i opširno pripovijeda. Tko putuje duž kanala Brente iz Padove u Mletke, može još danas vidjeti, kako je Dante mjesne prilike toga dogadjaja točno ocrtao.

Drugi duh moli Dantea, da isporuči njegovoj udovi i rodjacima, kako ga je našao, i neka se za nj mole Bogu. To je Buonconte, sin glasovitoga vojskovodje Guida da Montefeltro, koji u Paklu gori, jer se od pape Bonifacija VIII. dao zavesti na himbeno savjetovanje. Buonconte je pao za bitke kod Campaldina. Njegovoj pripovijesti ova je bitka pozadinom, a u firentinskoj povijesti isto je tako znamenita kao ona bitka kod Montaperta, gdje su Ghibellini pobijedili pomoću Sienaca firentinske Guelfe, pa su kratkotrajno zavladali Firenzom. Kod Campaldina su firentinski Guelfi svojom pobjedom sebi osigurali dugotrajnu vladu te carskoj moći i ghibellinskomu nastojanju zadali težak udarac.

Ta bitka još je s jednoga uzroka znamenita. Pod konac XII. stoljeća svuda se u Italiji diže otpor gradjanstva protiv obijesnoga plemstva.

Pučani u Arezzu imenovali su priorom nekoga Luccanca, koji je strogo postupao protiv plemstva.

Plemićki Guelfi i Ghibellini se na to slože, sruše pučane i bace njihova priora u cisternu, izakako su mu oči iskopali (1287.). Čim su sjedinjene plemićke stranke pobijedile pučane, počeli su se Guelfi i Ghibellini opet medju sobom klati. Ove je vodio biskup Guglielmo degli Ubertini. Pomoću Montefeltrâ i drugih ghibellinskih plemića podje mu za rukom istjerati iz Arezza Guelfe pa se staviti na čelo Signorije.

Kad se Karlo II. Anžuvinac vraćao iz aragonskoga sužanjstva u svoje kraljevstvo, htjeli su aretinski Ghibellini navaliti na njega. Zato su ga najotmjeniji firentinski Guelfi pratili do granice sienske i orvietanske grofovije.

Radi zle namjere Aretinaca htjeli su im se osvetiti Firenčani, pa su zamolili Karla II. Anžuvinca, da im pošalje vodju i kraljevsku zastavu. Kralj posla mladoga lijepoga viteza Emerika Narbonskoga a s njim starijega iskusnoga viteza.

Videći biskup Guglielmo te pripreme, pobojao se za svoj vanjski posjed, imenice za svoj grad Bibbienu u Casentinu, pa je ponudio Firenčanima, da s njime sklope poseban mir. U zalog mira htio im je prepustiti svoje gradove, ako mu plate godišnju rentu.

Kad je firentinski izaslanik došao da ratificira ugovor, sazva biskup Signoriju, pa joj iskreno prizna, da je ugovarao i da će taj ugovor sklopiti, ako mu Aretinci ne osiguraju Bibbienu.

Aretinci, stoga bijesni, dogovarali se, da biskupa ubiju. Ali Guglielmo de Pazzi, biskupov rodjak, reče u vijeću: »Da ste to učinili bez mojega znanja, bio bih zadovoljan s vašom odlukom; no kad ste me pitali, ne ću da postanem ubojicom na vlastitoj krvi.«

Nato zaključiše Aretinci, da će mu osigurati Bibbienu. Firenčanima i Aretincima, koji su se sada spremali na rat, pritekoše u pomoć pristaše iz Romagne i Marke.

Firenčani su mogli poći dvojakim putem: ili duž Arna ili preko Pratomagna. Prvi put obilazi oko planine, koja opasuje Casentinsku dolinu; drugi je put preko te planine teži, no kraći, pa vodi ravno do posjeda Ghibellina iz Arezza, imenice u Bibbienu.

Na savjet Rinalda Bostolia, prognanog Aretinskoga Guelfa, odabrali su Firenčani taj prijeki put u Casentino. Vojska, koja je pošla bila duž Arna, posvoj prilici da zavara Aretince, prijedje kod Pontea Sieva preko Arna, a kod Consume u Casentino.

Aretinci su pošli Firenčanima ususret, ali nisu mogli zapriječiti, da oni ne prijedju preko Arna, koji je tu plitak. Onkraj Poppia na Campaldinskoj poljani, blizu minoritske crkve Certamondo, sukobile se vojske 11. lipnja 1289.

Bitka je započela na viteški način. Sa svake strane izašli su pred vojsku Feditori, 300 Aretinaca — medju njima 12 Paladina — i 150 Firenčana. Medju Firenčanima bio je Messer Vieri de' Cerchi, kasnije glavar »Bijelih«. Premda bolestan, ipak je pošao u bitku pa je poslao naprijed medju Feditore svoga sina i sinovca.

S obiju strana te iza Feditora razredili su Firenčani pješadiju; iza središta stajala su kolija i teško oružani — »la schiera grossa« — da zapriječe bijeg.

Messer Corso Donati, kasnije vodja »Crnih«, stajao je sa 200 biranih vitezova i pješaka iz Pistoje i Lucce u pričuvi. Corsu je pod kazan smrti bilo zabranjeno da navali.

Pričuvu na strani Aretinaca vodio je Guido Novello, u ono doba podestà u Arezzu.

Firentinski pješaci dočekali su navalu aretinskoga konjaništva obzirom na to, što je uz Firencu bilo više pučana, pa im je u pješadiji bila glavna snaga.

Ghibellinsko konjaništvo navali uspješno i potisne Firenčane unatrag. no razbiti ih nije moglo. Pješadija je s krila zahvatila konjanike, no i aretinska se pješadija dobro držala, pa se podvlačila pod firentinske konjanike i konje joj odozdô parala.

Bitka je neodlučeno stajala. U kritičnom času odluči Corso Donati navaliti protiv zabrane rekavši: »Neuspijemo li, pasti ćemo u boju, pobijedimo li, onda neka dodje tko hoće u Pistoju, da mi sudi«. Corso odluči bitku svojom naglom navalom sa strane u korist Firenčana.

Guido Novello glavar firentinskih Ghibellina, neodlučan kao vazda, ostao je po strani sa svojom pričuvom, pa uteče, kad je vidio, da su stvari krenule na zlo.

Na firentinskoj strani borio se i mladi Dante. Savjetnik Emerika iz Narbonne pao je. Sa strane Aretinaca pali su biskup Guiglielmo, Guiglelmo de Pazzi i Buonconte da Montefeltro.

Ovo je bila pobjeda pučanâ nad plemstvom, pobjeda pješaštva nad konjaništvom, bitka vrlo važna i znamenita, zato ju i jesam po izvoru opširnije opisao.

Kad su priori u Firenci za vrijeme bitke, umorni od bdijenja, sjedili kod stola te počivali, lupao je netko na vratima vijećnice, pa se čuo glas: »Ustajte. Aretinci su potučeni.« Kad su izašli, nije bilo nikoga pred vratima. Villani kaže: »A to je istina — jer ja, pisac, čuo sam to i vidio.« Tek na večer došao je vjesnik iz Campaldina, a onaj glas se čuo u podne za vrijeme bitke.

Aretinski biskup još je prije bitke izaslao bio Buonconta da Montefeltro, da ispita prilike. Taj se vrati i savjetova, neka se ne zapodjene bitka, na što mu biskup odvrati: »Ti nikad nisi bio iz kuće Montefeltra.« Buonconte odgovori: »Neka se više ne vratim, ako vi dodjete onamo, gdje ću ja biti.« Obadvojica pogiboše.

Buoncontovo tijelo nisu poslije bitke našli, zato ga Dante sad pita, kamo je dospjelo, na što mu sjena opisuje položaj bojnoga polja i pripovijeda sudbinu svojega tijela.

U Casentinu, u dolini, koja visoko leži, izvire Arno, u nj se izlijeva Archiano, komu je izvor kod pustinje (Erema) Camaldoli. Gdje se Archiano spaja s Arnom, pa svoje ime gubi, tamo izdahnu Buonconte. Spasio ga andjeo, a vrag se na njegovu tijelu osvetio. Priredio je tešku oluju i kišu, tako da je nabujala voda ponajprije otvorila mrtvacu prekrštene ruke, da time vragu dade moć nad mrtvim tijelom, koje onda rijeka odnese i zamulji negdje. Kad se vozi na kolima iz Bibbiene na brijeg La Vernu, prolazi se blizu toga mjesta. Rijeka je ljeti plitka, no povodom oluje može nabujati.

Na kraju pjevanja spominje Dante plemenitu Sienčanku Piju Quastelloni, koja je prvi put bila udata za Ildobrandini-a de' Tolomei. Preudala se za Paganella de' Pannochieschi da Pietra, bogata plemića, koji je imao posjed i kastel u plodnoj, ali nezdravoj Maremmi. Poginula je od ruke svoga drugoga muža, kako, to se nikad nije doznalo, a ne zna se pravo ni zašto. Dante je spomenuo tu zgodu, o kojoj se u njegovo doba mnogo govorilo i nagoviještalo. U Sienskom arkivu čuva se od Pijine ruke račun iz godine 1292., što ga je položila kao tutorica svojih sinova. Od njezina drugoga muža i ubojice izložena je oporuka od 5. listopada 1321.

Pjevanje peto.

(1.—21. Odlaze od lijenih. 22.—42. Dva izaslanika. 43.—63. Četa duša. 64.—84. Jacopo del Cassero iz Fana. 85.—129. Buonconte da Montefeltro. 130.—136. Pija de' Tolomei).

1.—21. Bio sam već otišao od sjena ovih te sam slijedio trag Vodje svoga, kad jedna od njih pokazujući prstom prema meni vikne: »Gle, kao da ne sja sunce slijeva onomu donjemu, a kreće se kao da je živ.« Na zvuk tih riječi okrenuh se opet i vidjeh, kako gledaju od čuda samo u mene, samo u mene i u prelomljeno svijetlo (preda mnom). »Zašto se duša tvoja tako smela«, reče Učitelj, »da sporije ideš? Što ti stalo do toga, što se ovuda šapće? Dodji za mnom, a svijet pusti neka govori; stoj čvrsto kao toranj, koji s duvanja vjetrovâ vrha ne sagiba. Jer čovjek, komu misao nad misao izbija, odalečuje vazda cilj od sebe, budući da jedna (misao) drugoj slabi snagu. Što sam odvratiti mogao no: »Dolazim«? Rekoh to, a u lice mi ponešto šiknulo boje, koja čovjeka katkad učini dostojnim oproštenja.

22.—42. Medjutim dolažahu poprijeko obronkom ljudi malo pred nama pjevajući Miserere, stih po stih. Kad su opazili, da ne dam sjaju sunca prolaziti kroz moje tijelo, promijeniše pjesmu u dugi i promukli Oh. A dvojica od njih, nalik izaslanicima, pritekoše k nama i upitaše nas: »Razjasnite nam, tko ste i što ste.« A moj Učitelj: »Možete otići natrag i javiti onima, koji su vas poslali, da je tijelo ovoga prava pût. Ako su stali, kako mi se vidi, jer su ugledali njegovu sjenu, dosta im je ovim rečeno: neka mu iskažu počast, a to im može dobro doći.« Još ne vidjeh nikad upaljenu paru (meteore) tako brzo prosijecati bistrinu (neba) pred noć, niti oblake u kolovozu, kad sunce zalazi, kao što se ta dvojica, i još brže, vratiše gore; a prispjevši onamo s ostalima krenuše k nama, kao hrpa konjanikâ što uzagrapce juri.

43.—63. »Ovih ljudi, koji prema nama hrle, mnogo je, a dolaze ti s molbom«, reče Pjesnik; »zato idi slobodno pa ih idući slušaj.« — »O dušo, koja ideš, da budeš sretna s tim tijelom, s kojim si se rodila, sustavi malo korake«, vikahu dolazeći. »Gledaj, nisi l' ikada vidio kojega od nas, tako da o njemu poneseš glase onamo preko. Oh, zašto ideš? Oh, zašto ne staneš? Mi svi smo nekoć ubijeni silom, a ostadosmo grješnici do posljednjega sata; tu nas svijetlo osvijesti, te smo kajući se i praštajući (neprijateljima) ostavili život pomireni s Bogom, koji nas i muči čežnjom za svojim licem.« A ja: »Kolikogod gledam vaša lica, ne prepoznajem nijednoga: no ako želite, ono, što bih ja mogao (učiniti), o blagorodne duše, recite vi, a ja ću učiniti, tako mi onoga mira, što ga evo pregnuh tražiti tragom ovakova Vodje od svijeta do svijeta.«

64.—84. A jedna duša (Jacopo del Cassero da Fano) počne: »Svaki se pouzdaje u tvoje dobrovanje i bez prisizanja, samo ako nemoć (tvoju) volju ne podsiječe. Zato te molim ja, koji ispred drugih govorim, ako ikad vidiš onu zemlju (Marku Ankonu), koja leži medju Romagnom i zemljom Karla (drugoga Anžu-

vinca), da mi budeš na uslugu s tvojim molbama u Fanu tako, da se revno za me Bogu mole, e bih se mogao očistiti teških grijeha. Odanle bijah (rodom); no duboke rane, na koje mi isteče krv, u kojoj sjedjah (koja mi bijaše stanom), zadobih u krilu (potomaka) Antenorâ tamo, gdje mišljah, da sam sigurniji. To (taj zločin) naredi onaj iz Este, koji bijaše kivan na me puno više, negoli je pravo bilo. No da sam onda utekao prema Miri, kad su me zaskočili blizu Oriaca, još bih bio tamo, gdje se diše. Potrčah prema močvari; a rogoz me i mulj tako zaplete, da sam pao pa tu vidio, kako se iz mojih žila na zemlji načinilo jezero (krvi).«

85.—129. Zatim reče neki drugi: »Oj, tako ti se ispunila ona želja, koja te vuče na visoko brdo, pomozi mojoj (želji) dobrim djelima milosrdja. Ja bijah iz Montefeltra, Buonconte sam; ni Giovanna ni drugi ne mare za mene; zato hodam medju ovima sagnuta čela.« A ja njemu: »Koja sila ili slučaj odnio te tako daleko od Compaldina, da ti se nikad nije doznalo za grob?« — »Oh«, odvrati onaj, »na dnu Casentina teče voda, zove se Archiano, a izvire u Apeninu vrh Erema. Donle, gdje gubi svoje ime, dovukao sam se bjegajući pješke, probodena grla, krvlju mojom natapajući polje. Ovdje izgubim vid, a riječ mi obamre s imenom Marije (na ustima); tude padoh i ostavih pût svoju samu. Kazat ću ti pravo, a ti reci medju živima. Andjeo me Božji uze, a onaj iz pakla zavika: O t i, s a n e b a, z a š t o m e o k r a d e? T i n o s i š s a s o b o m, š t o j e v j e č n o u o v o m u (č o v j e k u) r a d i j e d n e s u z i c e, k o j a g a m e n i o t e, n o j a ć u s d r u g i m (n j e g o v i m d i j e l o m, t. j. s t i j e l o m) d r u g a č i j e p o s t u p a t i. Dobro znadeš, kako se u zraku skuplja ona vlažna para, koja se vraća pretvorena u vodu, čim se digne donle, gdje ju zima zgusne. Ona se opaka (demonova) volja, koja samo zlo želi, spoji s umom te podiže paru i vjetar snagom, koju mu njegova (vražja) narav dade. Zatim, tek što se dan bijaše ugasio, pokri (vrag) maglom dolinu od Pratomagna do velike planine (Apenina), te nad njom ohladi nebo tako, da se zrak, prepun magle, pretvori u vodu. Pade kiša, a u jaruge poteče ono, što zemlja nije usisati mogla; i kako se (ta voda) u velike potoke slila, poteče tako brzo prema kraljevskoj rijeci (Arnu), da ju ništa ustaviti nije moglo. Nabujali Archiano nadje moje hladno tijelo na svom ušću, porine ga u Arno te razriješi na mojim prsima križ, koji sam načinio bio (skrstivši ruke), kad me bóla svlada. Valjao me po obalama i dnu, a onda me zavije i pokri (muljem), svojim plijenom (sa planine).«

130.—135. »Oh, kad se vratiš na svijet, pa se odmoriš od daleka puta«, nastavi treći duh za drugoga, »sjeti se mene, ja sam Pija: Siena me rodi, a ubi Maremma, kako to zna onaj, koji me udovicu prstenovao svojim draguljem (prstena).«

PAGANELLO DAJE PIJU BACITI KROZ PROZOR

PJEVANJE V.

Uvod u šesto pjevanje.

S a d r ž a j. Još neke druge duše mole Dantea, da se za njih moli Bogu, a on pita Virgila, kako je to, da se Božja odluka može molitvama promijeniti. Virgil mu to protumači. Idući dalje vide sjenu Sordellovu. Kad Sordello čuje, da je Virgil iz Mantove, zagrli ga. Dante nato kori Italiju, što je tako razrovana mržnjom te krivi stoga cara i papu.

A l e g o r i j e nema u tomu pjevanju, van ako se uzme, da je Sordello personifikacija domoljublja.

Razjašnjenja. Pjesnik počinje poredbom. Veli, da kod igre na kocke, zvanoj zara, onaj, koji izgubi, ostaje sam, dok čitavo društvo prati onoga, koji je dobio. Jedan traži dio od dobitka, drugi proviziju, što ga je dobro savjetovao, onaj opet prosi milostinju. Sretni pako igrač dijeli darove i lijepe riječi, pa se na taj način oslobadja pratilaca. Tako su Dantea sve duše saletjele molbama, a on ih se riješio obećanjima. Spominje šestoricu izmedju njih:

1. Učenjaka pravnika Aretinca M. B e n i n c a s u. Guido da Romena, sudac u Sieni, morao je otputovati, a na njegovo mjesto dodje privremeno Benincasa, koji je ujedno bio i namjesnik načelnikov. Pod konac XIII. stoljeća ratovali su Sienci uspješno s razbojničkim vitezovima u okolici. Medju svima bijaše najopasniji Ghino di Tacco Monaceschi de' Pecorai. Benincasa dao mu je oca i brata uhvatiti pa smaknuti. Iz računa iz godine 1285., pohranjena u sienskom arkivu, može se vidjeti, da je plaćeno dvadeset i sedam soldi onima, koji su staroga Tacca uhvatili, a četrdeset soldi onima, koji su ga smaknuli. Taccov sin Ghino osveti oca i brata. Benincasa postade naime vikarom pape Bonifacija XIII. te je u Rimu sudio u papino ime. Ghino jednom ode u Rim s četiri stotine svojih konjanika, udje s momcima svojim u sudnicu, rastjera ljude, odrubi sucu glavu, te ju ponese na sulici nataknutu. Papa je oprostio svomu političkomu pristaši, a protivniku Ghibellina umorstvo svoga suca, što više, podijelio mu na preporuku opata iz Clugny=a (Bocaccio X. 2.) komendu vitezova Sv. Ivana i veliki priorat. Toga istoga Ghina ubi kasnije četa oružanih protivnika, kad se neoružan šetao.

2. G u c c i o d e' T a r l a t t i, drugi je Aretinac, koji tu nagovori Dantea. Bježajući ili progoneći neprijatelja utopio se u Arnu. Stari se komentatori ne slažu glede njega. L' Ottimo i Danteov sin vele, da se to dogodilo za bitke kod Campaldina.

3. F e d e r i g o N o v e l l o bijaše sin grofa Guida Novella de' conti Guidi iz Casentina, koga ubi Fumaiolo de' Bostoli iz Arezza. »Bio je dobar čovjek, zato ga spominje Dante.«

4. F e d e r i g o i z P i s e, kojega ubi inače blagi Messer Marzuccho, jer mu je Federigo ubio sina Vanna Seornigiana. Stari Marzuccho bijaše jak čovjek te utuče ubojicu svoga sina u velikoj srdžbi. Tako pripovijedaju najstariji komentatori, a to se pripovijedanje bolje slaže s Danteovim riječima, nego sve kasnije lijepe pripovijesti o Marzucchovoj samozataji.

5. O grofu Orsu nema pouzdanih vijesti. Jedni vele, da je bio iz obitelji grofova od Anguilare, drugi, da je bio iz obitelji degli Alberti, treći vele, da je bio sin grofa od Acerbaje. Ni o njegovoj sudbini ne zna se ništa pobliže.

6. Pier dalla Broccia (de la Brosse) bijaše franceski kavalir, vrhovni komornik franceskoga kralja Filipa III. Smionoga. Optužen s preljuba s kraljicom Marijom Brabantskom, odsudjen bi te obješen. Njegova duša kaže, da je optužba bila kriva i da će kraljica, ako se rad krive optužbe ne pokaje, doći u pakao.

Na molbe i pritužbe ovih duša nadovezuje pjesnik raspravljanje pitanja, da li molitva može uopće išta promijeniti sudbinu pokojnika.

Virgilov stih »desine fata deûm flecti sperare precando« pobudio je u Dantea sumnju, da li se Božja volja može molitvama mijenjati. Virgil kaže, da se ta izreka tiče samo pakla. Božja pravda ne može trpjeti, da ijedan grijeh ostane nekažnjen, no ne ostavlja nijednu pobožnu molitvu bez nagrade. Vremenite kazne grješnika dakle mogu se prikratiti molitvama. Bilo bi nepravedno, da jedan radi drugoga mora trpjeti, no dobrota Božja dopušta, da jedan drugomu pomogne. »Vršak pravde« ne sagiba se, ako usliša molitve pravednika, koji su u stanju milosti. Radi se samo o skraćenju vremena, a ne o načelu. U vrijeme kad je Virgil onu izreku pisao, nije još nijedna molitva Bogu dopirala; to je istom postalo moguće nakon smrti Isusove na križu. Uostalom Virgil osjeća, da je njegov tumač nesavršen te upućuje Dantea na Beatricu, koja će ga bolje poučiti.

Pred večer susretnu dušu glasovitoga Sordella iz Mantove. Stari izvori pripovijedaju, da je Sordello bio trubadur, a govorilo se o njemu, da ga je Ezzelino upotrebio za nečasnu zadaću. Glasoviti taj tiran i carev pristaša htio se je riješiti zeta malo izakako mu je dao svoju sestru iz političkih razloga. Sordello je imao zavesti Ezzelinovu sestru Cunizzu, da muža ostavi, a s njim da utekne. Kad je tiran svoju svrhu postigao, nije dopustio, da Sordello Cunizzi zalazi, ali je taj noću dolazio mladoj ženi, u koju se zaljubio bio. Kako je u kneževskom dvorištu prema tadašnjem običaju bilo veliko blato i smetište, to se je trubadur Sordello dao svaku noć po nekom slugi prenijeti preko te gadne mlake. Ezzelino je to doznao, pa se presvukao u sluginu odijelo i dočekao Sordella, kad se je vraćao od svoje drage. Ezzelino ga prenese, ali mu se onda otkri i reče upropašćenomu trubaduru: »Sufficit; de caetero abstineas accedere ad opus tam sordidum per locum tam sordidum.« (Dosta je; uostalom kani se pristupati prljavu poslu po tako prljavu mjestu). Noviji pisci dobro kažu, da se toj nevjerojatnoj pripovijesti pozna, e je od tadašnjih provençalskih pripovjedača izmišljena iz inata, a da je motiv pripovijesti ime Sordello (Sordidus). Najstariji komentator naročito pripominje, da je čuo pripovijedati ovu »jocoznu« zgodu, no da ne jamči za istinitost njenu.

Ta se pripovijest svršava tim, da je Sordello odmah odjašio iz Ezzelinove blizine te da nije stao, dok nije prispio u Provençu.

U najnovije vrijeme znademo nešto više o Sordellu. Ono, što se prije o njemu pripovijedalo, ne bi opravdalo veliko poštivanje, kojim Dante uvodi toga trubadura

u svoj ep. On tu stoji osamljen kao lav; on je personifikacija domoljublja; on je vodja u dolinu, gdje su sakupljeni najotmjeniji vladari i velikaši, a čini se, da i on medju njih spada.

Sordello je bio plemić vrlo otmjena podrijetla, lijep, genijalan, no siromašan. Da je u mladim godinama počinio isto onoliko mladenačkih ludorija, koliko i drugi trubaduri i plemići, o tom nema sumnje, ali je postao ozbiljnim i vrlo uvaženim mužem. Stekao je ugleda, slave i imetka već na dvoru Raimonda Berlinghiera IV. Poslije predje u službu Karla Anžuvinca, koji ga odlikuje. On spada medju veliku gospodu, koja su kralju najbliža. U borbi Karla protiv Hohenstaufovske kuće ponio se Sordello baš junački. Dospio je pače u sužanjstvo te je bio zatvoren u Novari. Karlo I. nije se najljepše ponio prema provençalskom plemstvu, koje mu je pomoglo osvojiti jedno kraljevstvo. Clement IV. prigovara mu u pismu, da su ti plemići spali na prosjački štap. Nato je Sordello dobio nekoliko kastela i upravo kneževska feudalna imanja. I pjesme Sordellove iz kasnijega doba znamenite su te ih je Dante uvažavao.

Namiče mi se poredba. Firentinski ghibelinski junak i patriota Farinata (Pakao X.) stoji sam uspravno i ponosito, kao da prezire sav pakao; isto tako guelfski mantovanski otadžbenik stoji sam kao lav. Ne mislim, da se varam, ako u ponosu obaju gledam namjerice istaknuti narodni, otadžbenički ponos, bez obzira na stranačko stanovište. Dante iz ljubavi za rodjenu grudu izvodi uzvišeniju ljubav za čitavu domovinu, što ga potiče na glasovitu apostrofu Italiji. Jadikuje nad anarkijom u Italiji. Poredjuje ju s konjem bez konjanika, kojemu je Justinijan uzalud načinio uzde dobrih zakona. Prekorava pape, što hoće da sami objaše konja, dok oni, koji bi dužni bili da to čine, puštaju, da podivlja ždrijebe. Imenice se tuži i ovdje na Rudolfa Habsburškoga, što nije htio da zagospoduje Italijom. Njegovu sinu Albertu naviješta za to groznu kaznu. Kad je Dante pisao ove stihove, već bijaše Alberta (god. 1308.) ubio njegov nećak Ivan Parricida. Budući da je mistično putovanje Danteovo stavljeno u god. 1300., pjesnik je svoju kletvu izrekao na temelju već dovršena čina kao nešto, što će se tek dogoditi.

Dante zaklinje Alberta Habsburgovca, neka dodje, jer plemstvo, koje bi uz njega pristajalo, propada. Spominju se Montecchi i Cappelletti. Komentatori nisu složni u tome, da li su to veronski plemići. Neki misle, da su obje obitelji iz Verone, drugi, da je jedna iz Cremone. Gledom na Philippesche složni su, da su Orvijetanci. Spominje se Santafior. Tu opet nije sigurno, da li Dante misli na veliku nesigurnost u okolici Santafior ili hoće da upozori na to, kako Santafiorski knezovi stradavaju od Sienaca. Dante poredjuje Rim bez cara udovici, a šiba stranačke strasti, koje ne mjere valjanost čovjeka po njegovoj čestitosti, nego po tomu, kojoj stranci tko pripada.

Za tumač posljednjih gorko ironičnih riječi, upravljenih na Firenzu, valja pročitati drugu knjigu firentinske povijesti od Machiavella, gdje je plastično prikazano, kako su sad Guelfi Ghibelline, sad ovi prve iz grada tjerali, kako su se

pučani borili protiv gospode, kako su mijenjali ustav (1250. 1266. 1268. 1280. 1282. godine). Machiavelli piše, kako je velika politika papinske i carske vlasti utjecala na Firenzu i kako su se i okolišni gradovi i velikaši miješali u unutarnje gradjanske borbe.

Pjevanje šesto.

(1.—24. Utakmica dušâ. 25.—57. Uspješnost molitve. 58.—75. ordello. 76.—126. Prijekor Italiji. 127.—151. Nadapaj na Firenzu).

1.—24. Kad se igrači ostave kockanja, ostaje onaj, koji izgubi, žalostan, ponovo bacajući (kocke) te se bolan uči (bolje bacati); s drugim (s dobitnikom) ide cijelo društvo: taj ide pred njim, taj ga hvata odotrag, taj ga sa strane podsjeća na sebe. On se pako ne zaustavlja, sluša i ovoga i onoga; komu ruku stisne, taj mu više ne dodijava; i tako se brani tiske (pratilaca). Tako je i meni bilo u toj brojnoj hrpi (duša), okrećući lice prema njima sad amo, sad tamo, oslobodio sam se ih obećanjima. Tu bijaše Aretinac (Benincasa), kojega smrt snadje od gorde ruke Ghina di Tacco; i drugi (Aretinac), što se utopi bježeći pred potjerom. Tu pruženim rukama moljaše Federigo Novello (dei conti Guidi, ubijen kod Bibbijene), i onaj iz Pise, radi kojega se dobri Marzzuco pokaza jak. Vidjeh grofa Orsa te onu dušu, rastavljenu od tijela joj, kako reče, radi himbe i jala, a ne radi počinjena grijeha; Piera dalla Broccia, kažem. A gospa iz Brabanta (koja ga krivo optužila), neka se pobrine, dok je još ondje (na svijetu), da kasnije ne dodje u još gore stado.

25.—57. Kad sam se oslobodio bio svih onih sjena, koje su molile, da za njih drugi mole, e bi se što prije posvetile, počeh: »Čini se, o Svijetlo moje, da ti na nekomu mjestu (tvoje knjige) naročito tvrdiš, da molitva ne može promijeniti odluke nebesa, a ovi ljudi baš to mole. Zar bi dakle bila pusta njihova nada? Ili nisam dobro razumio tvoju izreku?« A on meni: »Moje pisanje jasno je, a nada ovih ne vara, kad se stvar shvaća zdravim razumom. Jer se visoki (Božji) sud ne snizuje zato, što vatra ljubavi ispuni za čas ono, čemu treba (dulje) da udovolji onaj, koji ovdje boravi; a tamo, gdje sam to ustvrdio, nije se molitvom nadoknadjivalo ono, što fali, jer ondje je molitva [rastavljena bila od Boga (t. j. onaj, koji moli)]. No ne zaustavljaj se kod tako dubokih sumnja, dok ti ne kaže ona, koja će ti svijetliti izmedju istine i razuma. Ne znam, da li razumiješ; mislim Beatriču. Vidjet ćeš ju gore na vrhu ovoga brda, veselu i blaženu.« A ja (čuvši ime Beatriče): »Dobri Vodjo, hajdemo brže, jer se više ne umaram kao prije, i gle, brijeg već baca sjenu.«

»Mi ćemo ići napred, dok je dana«, odgovori, »doklegod budemo mogli; no stvar sasvim drugačije izgleda nego što ti sudiš (put je dalji negoli misliš). Prije no dospiješ gore, vidjet ćeš još jedanput vratiti se ono (sunce), što se već sakriva iza brda tako, da se (više) ne lome o tebi njegovi traci. No vidi ondje dušu jednu,

koja, stojeći sama samcata, prema nama gleda; ta će nam pokazati najpreči put.« Dodjosmo do nje. O lombardska dušo, kako li si stajala ponosna i gorda, kako si kretala oči dostojanstveno i sporo! Ona nam ne reče ništa; nego nas pusti proći, gledajući samo kao lav, kad počiva. Ipak joj se Virgil približi moleći ju, neka nam pokaže najbolji put uz brdo, ali ona ne odgovori na njegovo pitanje, nego nas upita za zavičaj i življenje a blagi Vodja poče: »Mantova...« A sjena, (prije) sva u se okrenuta (zaokupljena sama sobom), diže se prema njemu sa mjesta, gdje je prije stajala, govoreći: »O Mantovanče, ja sam Sordello, tvoj zemljak.« I jedan drugoga zagrli.

Avaj, robinjo Italijo, domovino jada, ladjo bez kormilara u velikoj oluji, ti nisi gospodja pokrajinâ, nego kuća sramote! Ta se duša plemenita žuri, da pozdravi radosno mještanina svoga na sami slatki glas iz domaje svoje; a sada (nigdje) nisu bez rata oni, koji u tebi živu, te jedan drugoga kolju i oni, koje opasuje jedan zid i jedan jarak. Pretražuj, bijedna, svuda duž obala svojih mora, a onda sebi pogledaj u krilo, da l' i jedan tvoj uživa mira. Što hasni, da ti je popravio uzde Justinijan, kad je tvoje sedlo prazno? Bez tih (uzda dobrih zakona) sramota bi tvoja bila manja. Avaj, čeljadi, što bi morala pobožno živjeti, a pustiti Cezara da u sedlu sjedi ako razumiješ pravo, što ti Bog zapovijeda, gledaj, kako je ta zvijer pobijesnila, jer ju ne ravna (Cezar) mamuzama, otkako si se ti mašila katarme. O Alberte, Nijemče, koji ju napusti, te je (sad) neukroćena i podivljala, a trebao si ju objašiti. Pravedna osuda neka sa zvijezdâ padne na tvoju krv, a neka bude nečuvena i očita, tako da bi se nasljednik tvoj s nje pobojao, jer ste, ti i tvoj otac, obuzeti požudom za dobiti tamo preko (u Njemačkoj), trpjeli, da se pustoši bašča carstva (Italija). Dodji, nemarni čovječe, pa gledaj Montecche i Cappellette, Monalde i Filipesche — rastužene već one (s pretrpljene štete), u strahu, ove (da će im se isto dogoditi). Dodji, okrutniče, dodji pa vidi potlačenost plemića svojih i popravi njihove štete, pa ćeš vidjeti, kako je Santafior sigurna. Dodji vidjeti tvoju Romu, kako plače, udovica i sama, i doziva te dan i noć: *Moj Cezare, zašto mi ne pridješ? Dodji vidjeti, koliko se narod (medju sobom) ljubi; pa ne gane li te smilovanje prema nama, dodji, da se stidiš (zloga) glasa svoga.* — Pa ako mi je prosto (pitati), o višnji Kriste, koji si za nas na zemlji propet bio, zar su pravedne oči tvoje sad okrenute drugamo? Ili je (sve to) priprava, koju u ponoru tvoje providnosti spremaš za neko dobro, što je od našega shvaćanja sasvim odsječeno? Jer je sva Italija puna tirana, a Marcellom postaje svaki seljak, koji stane da strančari. Firenzo moja! Možeš biti zadovoljna, tebe se ne tiče, što sam evo zastranio (od predmeta), hvala puku tvome, koji tako mudro postupa. Mnogi nose u srcu pravednost, no tek sporo izbija, da nepromišljeno ne odapne s luka; no tvoj puk nosi pravdu na vršku jezika. Mnogi odbijaju javne službe, no tvoj puk brže bolje odgovara i nepitan viče: Ja uzimam na sebe! Pa raduj se, ta imaš baš i zašto, ti bogata, ti mirna, ti uvidjavna! Da li pravo zborim, neka djela kažu. U Ateni i Lakedemonu, koji su stvorili stare za-

kone, a imadjahu tako vrsnu upravu, jedva je život sredjen u poredbi s tobom, koja sebi tako mudre zakone praviš, da ne siže do sredine studenoga, što si u listopadu sprela. Koliko si puta, otkako pamtiš, promijenila zakon, novac, službe i običaje; koliko si puta promijenila svoja uda (oblasti)! Promisliš li dobro, progledaš li jasno, vidjet ćeš, da si nalik bolesnici onoj, koja ne zna mira naći na svom perju, nego lijeka traži boli svojoj u tom, da se valja.

Uvod u sedmo pjevanje.

S a d r ž a j. *Kad Sordello čuje, da je onaj, s kim govori Virgil, nanovo se i još više uzraduje te mu iskazuje počast. Prati pjesnike. No kako se noću ne može ni za dlaku naprijed, odvede ih do ponikve pune cvijeća, gdje počivaju glasoviti vladari, koji su, zaokupljeni svjetskim brigama, odgadjali pokoru na posljednji čas. Najveći protivnici tu su pomireni.*

A l e g o r i j a. Samo u suncu Božje milosti može se napredovati k spasu. Bez nje je noć. Cvijeće na livadi u dolini znači prolaznu diku velike gospode na svijetu.

Razjašnjenja. Ovo je pjevanje nastavak šestoga. Vrgil Sordellu opisuje svoje življenje u Limbu uz nedužnu nekrštenu djecu. Do Isusova uskrsnuća boravili su tamo i pravedni Jevreji. Njih je Isus odveo u Raj izakako je razbio paklena vrata. Pogani, makar inače bili uzori svih kreposti, izuzevši kršćanske, ostadoše ipak u Limbu, jer nisu poznavali pravoga Boga. Po Danteovu shvaćanju nijedna duša ne predje neposredno u Raj, nego sve prodju kroz Čistilište, jer i najpravedniji sedamdeset i sedam puta na dan pogriješi. Jedne prolete brzo, druge se moraju čistiti često mnogo stoljeća.

Virgil odgovara Sordellu na pitanje, kako je ovamo došao, pa ga pita za put. Sordello ga može pratiti, kojim god putem u pridvorju Čistilišta, no u pravo Čistilište vodi samo jedna kapija.

Sordello uvede Virgila i Dantea u dolinu, gdje su vladari, ministri Božje vlasti. Oni su sred vanjskoga sjaja cvjetne doline, kako to dolikuje njihovu dostojanstvu, no moraju tu čamiti, jer se na svijetu nisu pobrinuli za svoje moralno usavršenje. Duše pjevaju crkvenu pjesmu: »Zdravo, kraljice, majko milosrdja, živote, slasti, ufanje naše, zdravo!« Medju vladarima spominje Rudolfa Habsburgovca (1273. do 1291.). Car je duboko zamišljen te se jače kaje nego drugi, zato jedini on s drugima ne pjeva. Kraj njega je Otokar, češki kralj, kojega je Rudolf potukao (1278.). Otokar je u boju pao, no tu je pomiren sa svojim protivnikom. Uzgredice spominje Dante Većeslava, Otokarova sina, o komu veoma nepovoljno sudi — isto kao poslije i u Raju. Taj sud nije opravdan.

Dante spominje zatim Filipa III. Smionoga, franceskoga kralja, sina i nasljednika Ljudevita IX. Svetoga. Dante ga naziva »Nasetto« (»Nosić«), jer je bio malena, frnjasta nosa. Lubin iz toga izvodi, da ga je Dante htio da označi čovjekom male pameti. Njegov historijski pridjevak »Smioni« to ne isključuje, a nesretna vojna njegova protiv Petra Aragonskoga mogla bi doista biti uzrokom, da ga je Dante držao nesposobnim čovjekom. Ipak nije vjerovatno, da bi to htio izreći nazivajući ga Nosićem. Na ovome su mjestu i drugi vladari obilježeni po tjelesnim svojstvima. Karlo I. Anžuvinski, brat Ljudevita IX. Svetoga, »muževna je nosa«; Petar Aragonski je koštunjav, krupan: »membruto«. Izakako je Karlo I. Anžuvinac, pozvan papom Clementom IV., oteo Hohenstaufovcima sicilsko kraljevstvo, pobunilo se pučanstvo sicilskoga otoka te je na uskrsni ponedjeljak 1282. god., kad je na ve-

černju zvonilo, poubijalo sve Franceze, koji su bili na otoku. Samo su se dva viteza spasla. Na čelo buntovnika bio se stavio Petar Aragonski, (oženjen Constanzom, unukom Fridrika II.), te je sretno vojevao protiv Karla. Ovaj ga pozva na dvoboj, ali se Petar ne odazva tome pozivu. Papa ga zato izopći te kraljevstvo njegovo, Aragoniju, podijeli sinu Filipa III., Karlu de Valois. Karlo podje s vojskom u Aragoniju, no tu zlo prodje. Hrabri Petrov admiral Roger di Loria razori francesko brodovlje, a mnogo vojske i cvijet franceskoga plemstva pogibe od bolesti, koja je u taboru harala. Zato kaže Dante, da je rastrgan liljan franceskoga grba. Kralj bolestan uteče i umre na franceskom tlu.

Kraj Filipa III. sjedi uzdišući Henrik Debeli, kralj Navare. Filip III. otac je franceskoga kralja Filipa IV. Lijepoga (1275.—1314.), a Henrik Debeli mu je tast. Dante Filipa IV. punim pravom zove »Zlo Franceske«. Bio je samovoljan vladar i tlačitelj svoga naroda. Dokazom je velike objektivnosti Danteove, što nepovoljno sudi o tomu kralju, prem je papu Bonifacija VIII., Danteova protivnika, ponizio te skrivio, da je papa, oslobodjen iz kratkoga sužanjstva, od jada umro. Dante kaže istinito, da je Filip IV. Lijepi živio nemoralno, zato i uzdišu njegov otac i tast.

Kraj svoga protivnika Karla I. Anžuvinca stoji Petar, kralj Aragonije. I ta su se dva protivnika u Čistilištu pomirila. Petar je doduše još dok je živio pomirljivo i viteški sudio o svome protivniku. Kad je naime Karlo I. preminuo, reče Petar: »Najbolji je vitez ovoga svijeta umro.«

Tako su i drugi Karlovi savremenici pravedno isticali njegove lične viteške i kraljevske kreposti, pa se čini, da su ga prema općemu raspoloženju onoga vremena ispričavali, što je oteo sicilsko kraljevstvo te onako okrutno postupao s Manfredom i Konradinom. I sam Karlo izvinjavao se na samrtnoj postelji, da je sve činio više u interesu svete Crkve, negoli u vlastitu korist. Dante pače Manfreda zapostavlja Karlu I. stavljajući ga na podnožnje brijega Čistilišta, gdje sam ispovijeda svoje strašne grijehe, dok se Konradinov krvnik spokojno zadržava u divnoj ponikvi, te će prije spasen biti negoli Manfred. Tu opet izbija Danteovo guelfsko osjećanje, što ga ni onda nije napustio, kad je ghibellinsku politiku zagovarao.

Kraj Petra Aragonskoga stoji njegov sin Alfonso, čestit mladić, koji je pomogao svome ocu braniti kraljevstvo, te je godine 1285. oca naslijedio, no već je po svoj prilici god. 1291. umro u dvadeset i šestoj godini dobi svoje. Dante veli, da su tu iznimno dobra svojstva očeva prešla na sina, kao što se tekućina prelijeva iz posude u posudu.

O drugim sinovima Petra Aragonskoga Dante ne sudi tako povoljno. Stariji od njih, Jakov, bio je uistinu dobar vladar; a i glede Fridrika sudi pjesnik preoštro.

O sinu Karla I. Anžuvinca Dante veli takodjer, da nije dorastao svome ocu. Taj sud o Karlu II. potvrdjuje uostalom i povijest. Poradi njegovih grijeha tuži se Apulija, koju baštini od oca, i Provença, što ju po materi naslijedi.

Isto kako Dante sravnjuje vladare, tako poredjuje i kraljice iz Aragonske i Anžuvinske kuće. S jedne je strane Constanza, Manfredova kći, s druge Beatriče i

Margherita. Ove dvije posljednje bijahu jedna za drugom žene Karla I. Anžuvinca. Koliko je Karlo I. bolji od svoga sina, toliko je Constanza bolja od obiju Karlovih žena. Tako D' Ancona dobro i jasno tumači ovo nejasno mjesto.

Nadalje spominje Dante kralja engleskoga Henrika III. (1216.—1272.). Da nije po svomu kraljevskom dostojanstvu na ovom odličnijem mjestu, sjedio bi kraj Belacque medju lijenima. Bio je inače štedljiva dobričina, koji nije znao svladati jake svoje plemiće. Njegov je sin Eduard I. (1272.—1307.) bio bolji od njega. Nadvladao je Wales i Škotsku. Za njegove vladavine prvi put je izrečeno načelo, da se porezi ne smiju raspisivati bez privole parlamenta.

Konačno Dante govori još o Guglielmu VII. zvanom Spadalunga, markgrofu Monferratskomu, koji se god. 1281. stavio na čelo velikoga, jakoga saveza ghibellinskih gradova. Njegovi se ratovi svršavaju ipak nesretno. Kod jedne navale na Alessandriju pade u ruke neprijateljima. Oni ga zatvoriše u željeznu gajbu, koju objesiše na jedan od visokih obranbenih tornjeva. Nesretni je markez odanle morao gledati, kako stradaju Monferračani i Canavežani, koji plakahu s nesreće njegove.

Kao što je Dante u Limbu prikazao svijet starogrčkih i rimskih junaka i učenjaka: tako u Čistilištu predočuje najvažnija politička lica onoga doba.

Pjevanje sedmo.

(1.—36. Sordello i Virgil. 37.—63. Zakon, koji vlada u Čistilištu gledom na uspinjanje. 64.—90. Cvjetna dolina kraljevâ. 91.—96. Car Rudolfo. 97.—102. Kraljevi: Otokar, 103.—111. Filip III., Henrik I., 112.—129. Petar III., Karlo I. Anžuvinac, 130.—132. Henrik III. i markgrof monferratski Vilim VII.).

1.—36. Izakako su ponovili, tri, četiri puta časno i radosno pozdravljanje, stupi Sordello natrag i reče: »Vi, tko ste?« — »Prije no su stale dolaziti k ovomu brijegu duše, dostojne da uzadju k Bogu, dao je Oktavijan pokopati moje kosti. Ja sam Virgil. I nisam izgubio nebo ni s jedne druge krivnje, nego samo zato, što nisam imao (pravu) vjeru.« Tako odgovori tada moj Vodja. Kao što je onaj, koji pred sobom ugleda neočekivanu stvar s koje se čudi tako, da ne zna, bi li vjerovao, ne bi li, govoreći: Jest ona — nije; tako izgledaše taj (Sordello), a onda obori vjedje te pridje ponizno k njemu i ogrli ga, gdje se niži (višemu) privija. »O diko Latina«, reče, »po kojemu naš jezik pokaza, što može, o vječni uresu mjesta, iz kojega bijah. Kakova li te (moja) zasluga, kakova li milost pokazuje meni? Ako sam dostojan da slušam tvoje riječi, reci mi, dolaziš li iz Pakla? Iz koje li klisure?« — »Kroz sve sam krugove bolnoga carstva došao amo«, odgovori on njemu, »pokrenu me nebeska snaga, i s njenom sam pomoći došao. Ne radi onoga, što sam učinio, nego radi onoga, što nisam učinio, izgubio sam (blagodat), da vidim uzvišeno Sunce, za kojim ti čezneš, a koje sam ja prekasno upoznao. Ima dolje mjesto žalosno ne radi mukâ, nego radi samih tmina, gdje se jadikovanje ne glasi jaukom, nego je samo uzdisanje. Tamo ja bivam s mališima nedužnim, što ih zub smrti

ugrize prije no su se oslobodili (istočnoga) ljudskoga grijeha (krštenjem). Tamo ja bivam s onima, koji se nisu odijevali u tri svete (evandjeoske) kreposti, ali su bez grijeha sve ostale (kreposti) poznavali i slijedili.

37.—63. No ako znaš i možeš, daj nas ti malo uputi, kako bi najbrže mogli dospjeti onamo, gdje pravo Čistilište počinje.« — Odgovori: »Nije (nam) odredjeno stalno mjesto. Dopušteno mi je ići gore i naokolo; dokle mogu ići, pridružit ću ti se za vodju. Nu gledaj, kako dan već nestaje, a po noći ne može se gore; zato je dobro pobrinuti se za lijep konak. Tu zdesna ima dušâ odijeljenih: ako ti je pravo, odvest ću te k njima, a ne će ti nemilo biti, da ih upoznaš.« — »Kako to?« bijaše odgovor (Virgilov). »Tko bi se noću htio uspinjati, bi li ga tko drugi prečio? Ili možda (zato), jer ne bi mogao?« A dobri Sordello prstom potegne po zemlji veleći: »Gledaj, niti preko ovoga poteza ne bi prešao, kad sunce zadje: ne zato, što bi (te) išta drugo smetalo, da podješ dalje gore, osim noćne tmine; ona nemoću sputa volju. Mogao bi se s njome (s noću) vratiti natrag dolje i lutajući obilaziti naokolo obalom, dok obzorje sakriva dan.« Nato moj Gospodar kao zadivljen reče: »Vodi nas dakle onamo, gdje si rekao, da se može ugodno konačiti.«

64.—90. Jedva što smo se malo udaljili odanle, kad opazim, da je brijeg udubljen, kao kod nas ovdje (na zemlji) što su ponikve udubljene. »Onamo ćemo poći«, reče ona sjena, »gdje je brijeg, pa ćemo tamo dočekati novi dan. Kosi put, ni strm ni ravan, vodio nas k obronku kotline, onamo, gdje već napola prelazi u ravan. Zlato, fino srebro, skerlet i bjelilo, indijsko sjajno, ulašteno drvo, svježi smaragd, u času kad se kida, sve ove boje nadmašila bi ljepota boje cvijeća i trave u ovoj dolini, kao što je svladano manje većim. No priroda ovdje nije bila samo išarala (ovo mjesto), nego je slagala od tisuću mirisa nešto neznano, neodredjeno. Tu ugledah sjediti na zeleni i na cvijeću sjene, gdje pjevahu Salve Regina, a koje se radi (obronka) doline izvana nisu vidjele. Mantovan, koji nas je onamo skrenuo, poče: »Prije no podje na počinak ovo malo sunca, nemojte željeti, da vas vodim medju one (duše). S ove uzvisice bolje ćete razabrati kretnje i lica svih onih, nego da ste tamo u dolini medju njih primljeni.

91.—96. Onaj, koji sjedi tamo, iznad svih, a gleda kao da je zanemario ono, što je učiniti morao te ne miče ustima, da s drugima pjeva, car je Rudolfo bio, koji je mogao izliječiti rane, što su ubile Italiju tako, da će ju drugi kasno izliječiti.

97.—102. Drugi, koji ga pogledom tješi, vladao je zemljom, gdje se radja (izvire) voda, koju Vltava u Labu, a Laba u more nosi. Otokar mu bijaše ime, a bio je bolji već u pelenama od svoga sina Većeslava (već) bradata, koji gaji blud i lijenost.

103—111. A onaj Nosić (Filip III., kralj franceski), koji, čini se, kao da se udubao u vijećanje s onim tako blaga lica (Henrikom Debelim, navarskim kraljem) umrije bjegajući i runeći ljiljan. Pogledajte tamo, kako se bije u prsa. A drugoga vidite, gdje uzdišući polaže lice u svoj dlan kao u postelju; otac i tast

VLADARI U PONIKVI CVIJEĆA

PJEVANJE VIIJ.

su nevolje Franceske (Filipa Lijepoga, kralja franceskoga): znadu oni za njegov sramotni, opaki život; odatle tuga, što ih bije.

112.—129. Onaj, koji izgleda onako krupan (Petar III., kralj aragonski), pjevajući u skladu s onim muževna nosa (Karlom I. Anžuvincem), opasan je bio pasom svih kreposti. Pa da je ostao poslije njega kraljem onaj mladić, koji iza njega sjedi (Petrov sin, Alfonzo III.), doista bi se prelila bila valjanost iz posude u posudu. Nu to se ne može reći o drugim baštinicima: Jakob i Fridrik imadu kraljevstvo, ali najbolji dio baštine (čestitost) nema ni jedan. Rijetko kad kroz ogranke nanovo procvate ljudsko poštenje; a to hoće onaj, koji ga daje, jer hoće, da se zna, da se to traži od njega. I nosatoga se tiču moje riječi isto kao i (onoga) drugoga, Petra, koji s njima pjeva, jer zaradi njega žaluje već Apulija i Provença. Toliko zaostaje biljka za svojim sjemenom, koliko se još (i sada) više hvali mužem (svojim) Constanza negoli Beatriče i Margherita.

130.—132. Vidite, gdje sjedi tamo sam kralj priprosta života, Henrik (III.) engleski: ovomu grane tjeraju bolje mladice.

133.—136. Onaj koji tamo medju njima najniže sjedi na zemlji pa gleda gore, Markez je (Monferratski) Vilim (VII. Spadalunga), radi kojega i Aleksanderije te njezina rata morade proplakati Monferrato i Canavese.«

Uvod u osmo pjevanje.

Sadržaj. Pred večer zapjevaju duše vladarâ u dolini himnu »Te lucis ante«, u kojoj se mole, da ih Bog očuva od napasti. Kad oni svrše pjesmu, sidju sa visine dva andjela s vatrenim mačevima, pa stanu svaki na jedan od ulaza u dolinu. Pjesnici sidju u dolinu. Dante prepozna Nina Visconti-a iz Pise. Razgovaraju se. Nino mu se preporuča. Zatim Dante promatra nebo. Ne vidi više četiri zvijezde što ih je ujutro vidio. Umjesto njih sjaju na nebu tri nove. Uto dolazi zmija. Andjeli je protjeraju. Zatim se Dante razgovara s Corradom Malaspinom, koji ga pita za novosti u Lunigiani. Dante hvali gostoprimstvo Corradove obitelji, a on mu proriče, da će to doskora i Dante sam iskusiti.

Alegorija. Duše vladarâ mole se u himni Bogu, da ih čuva od napasti. Alegorični prizor, što slijedi, prikazuje sadržaj molitve. Oni su u životu izvrgnuti više no itko drugi napasti. Vrag je napastovao i Krista, nudjajući mu vlast nad svijetom. Napast vladare ni u pridvorju Čistilišta ne mine, bar u snu. Andjeli, što se ukažu, simboli su Božje pravde i milosti. Vatreni njihovi mačevi tupi su. To znači, da je Božja pravda puna ljubavi i samilosti. Zeleno odijelo andjela i njihova perja znači, da naše kreposti svedj moraju biti svježe kao proljetno lišće. Zmija, kao nekoć u raju, tako i sada dolazi k nama sred radosti i uživanja ovoga svijeta. Tri zvijezde andjeoske su kreposti, koje, kad se čovjek usavrši, imadu nadopuniti, pače, nadoknaditi obične četiri ljudske kreposti.

Razjašnjenja. Označivanje doba dana u početku ovoga pjevanja glasovito je poradi svoje lirske ljepote. Andjeli dolaze iz krila, ili ako se čita mjesto grembo »gremio«, iz okoline Marije, jer se u prvoj himni »Te lucis ante« priziva Bogorodica u pomoć.

Prem je već mračno, Dante sišavši u dolinu odmah prepozna Nina Visconti-a iz Pise, suca u Galluri na Sardiniji. Bio je to unuk i protivnik grofa Ugolina. Godine 1288. prognan iz Pise ode u Luccu, pa se bori s Guelfima, medju kojima je i Dante bio, protiv svoga djeda i rodnoga grada. Dante se raduje, što ta duša nije u paklu; valjda tim hoće da kaže: »Zaslužio jesi pakao, no jošte si se u pravi čas pokajao i milost te Božja spasila.« Nino Visconti umro je 1296. Njegova udovica bila je Beatrice d' Este, a preudala se 1300. za Galeozza u Milan. Visconti u Milanu imadu u grbu zmiju, a Visconti, suci u Galluri, pijetla. Nino hoće da kaže: njegova će se udovica kajati, što se preudala, jer su milanski Visconti bili prognati (1302.) a vratili su se istom 1311. pomoću Henrika VII. Njezina kći, udata za gospodara Trevisa, Rikarda de Cammino, umrla je prije matere. Vjerovatno je, da je Dante ove stihove pisao u vrijeme, dok još njihova kći Giovanna nije udata bila i dok su milanski Visconti bili u progonstvu. Corrado, kojega Sordello prizove, pita u Dantea vijesti iz Valdimagre. Ta dolina Magre Danteu je u lijepoj, no i žalosnoj uspomeni. Od svih krajeva Italije ovaj se najviše spominje u Božanstvenoj Komediji. Prošao sam tom dolinom od Sarzane do ušća Magre. Na bregovima stoje još i danas ruševine veličanstvenih kastelâ obitelji Malaspina, a u dolini razvaline starorimskoga Luni-a, od kojega cio taj kraj još danas nosi ime Lunigiana. U Sarzani je boravio Danteov prijatelj Guido Cavalcanti, kad ga je Dante morao prognati iz Firenze. U Sarzanu se preselila biskupija, kad su se iz Luni-a radi malarije razbjegli svi stanovnici na obližnje bregove i brežuljke, pa tamo oko Malaspinskih kastela uteme-

ljili nove gradove. U Sarzani je krasan grobni spomenik jednoga od možnih knezova Malaspina; oklop mu je urešen trnjem iz obiteljskoga grba. U sarzanskom arkivu ima rukopis ulomka Božanstvene Komedije, koji je možda pisan vlastitom rukom Danteovom. Dante o knezovima Malaspina evo tobože god. 1300. proriče, kao da će ga prije no sunce sedamput zadje u zvjezdovlju ovna, t. j. god. 1307. gostoljubivo primiti, jer su ga te godine doista već primili bili. Ta je obitelj vjerno stajala uz cara, zato Dante kaže, da ide »pravim putem« te prezire »zle pute« Bonifacija VIII.

Pripovijeda se, da je Danteova žena sa svojim bratom spasivši svoj miraz iz konfiskacije muževa imetka, pretražila jedan sanduk i da su tamo našli prvih sedam pjevanja Božanstvene Komedije. Vidjevši pjesnikov svâk, da je to nešto osobito lijepo, poslali su rukopis Moroellu Malaspini, da ga preda svomu gostu i šticeniku. Ovaj to učini i zamoli ga neka djelo nastavi. Kažu, da zato osmo pjevanje Pakla započinje riječima: »Nastavljajući kažem«, a »visoki toranj«, o komu je odmah zatim riječ, da je uspomena na koji od tornjevâ na kastelu Malaspine. Moglo bi se pače maštati, da je radi paralelizma baš opet u osmom pjevanju Čistilišta Dante pro slavio obitelj, kod koje je našao lijepo utočište. Takovo maštanje ne bi bilo u protimbi s kompozicionim načelima Danteova veledjela.

Dante ni jednomu od svojih dobročinitelja, niti istomu gospodaru Ravenne. gdje je posljednje utočište našao, ne zahvaljuje tako toplo i opširno, kao ovdje obitelji Malaspina, kojoj posljednji potomak jošte živi.

Pjevanje osmo.

(1.—18. Večernja molitva. 19.—42. Dva adjela čuvara. 43.—84. Nino Visconti. 85.—93. Evandjeoske kreposti. 94.—108. Zmija. 109.—139.Corrado Malaspina. Proročanstvo).

1.—18. Već bijaše sat, koji pokreće u brodarâ čežnju (k domaji), te im srce raznježi onoga dana, kad su milim prijateljima rekli »zbogom«; (sat) koji putnika novajliju s ljubavi (prema svojti) rastuži, kad izdaleka čuje zvonce što kao da oplakuje umirući dan: kadno sam ja pomalo prestajao slušati (pjesmu što su je pjevali kraljevi) te gledati jednu od duša, koja je ustala bila i rukom zahtijevala, da ju slušaju. Ona sklopi te podiže oba dlana upirući oči prema istoku, kao da Bogu kaže: »Ni za što drugo (no za tebe) ne marim.« Te lucis ante, izusti tako pobožno i tako slatkim glasom, da sam bio van sebe (od milinja). Druge pako (duše) prihvatiše umiljato i pobožno za njom i pjevahu u zboru cijelu himnu, gledajući u (nebeske) uzvišene sfere.

19.—42. Ovdje, čitatelju, pooštri oči dobro, da upoznaš istinu, tä koprena je sada sasvim nježna, sigurno je lako proniknuti kroz nju. Vidjeh poslije tu odličnu vojsku, kako šutke gleda gore, kao da plaho i ponizno nešto čeka; i ugledah dva andjela, gdje izlaze odozgo i silaze dolje, oboružani s dva plamena tupa mača otki-

nutih šiljkâ. Odijelo im bijaše zeleno, kao mlado lišće baš raspupalo, a lepršalo je unatrag uzvitlano od vjetra zelenih im krila. Jedan se postavi nešto malo nad nas, a drugi sidje na rub (doline) na protivnoj strani tako, da čeljad osta u sredini. Dobro sam razabirao u njih plavokosu glavu, ali na licu im oko moje malaksalo, kao što se snaga (ćutilâ) smete od preobilja. Sordello reče: »Obadva dolaze sa krila Marije da čuvaju ovu dolinu od zmije, koja će evo sad odmah doći.« Nato se ja, ne znajući kojim će putem doći, ogledah svuda naokolo te se sav oledjen privinuh tijesno uz pouzdana pleća (svoga Vodje).

43.—84. Tad Sordello (nastavi): »Sidjimo sada medju uzvišene sjene, pa ćemo se s njima porazgovoriti. Vrlo će im biti milo vidjeti vas.« Mislim, da sam tek za tri koraka sišao, i eto me već dolje i ugledam jednoga, koji promatraše samo mene, kao da me hoće prepoznati. Bijaše već doba, kad se zrak počinje mračiti, ali ne tako, da ne bi izmedju njegovih i mojih očiju ostalo dosta svijetla, da razaberem ono, što je daljina prije krila (naša lica). On pridje k meni, a ja podjem k njemu. — Suče Nino plemeniti, kako mi je drago bilo, kad vidjeh, da nisi medju prokletima (u paklu)! — Ne prešutjesmo ni jednoga prijatnoga pozdrava, a onda on upita: »Kako je dugo otkako si došao preko dalekih voda na podnožje (ovoga) brijega?« — »O«, rekoh mu, »jutros dodjoh kroz mjesta žalosna, a u prvom sam (jošte) životu, sve ako idući ovako i stičem drugi.« Jedva što se moj odgovor čuo. Sordello i on uzmakoše natrag poput ljudi, što se iznenada smetu. Jedan (Sordello) se okrene k Virgilu, a drugi k nekomu, koji je tamo sjedio vičući: »Ustaj, Corrado, dodji pa vidi, što je Bog iz milosti ushtio (učiniti).« Onda će okrenut k meni: »Tako ti one osobite zahvalnosti, što ju duguješ onomu, koji svoj prvi z a š t o krije tako, da ni jedan brod (plitko mjesto) ne vodi do njega, — kad budeš onkraj širokih talasa, kaži mojoj (kćeri) Giovanni, da za mene vapi onamo, gdje se nedužnima odazivaju. Ne vjerujem, da me njena mati još ljubi, otkako je promijenila bijele (udovičke) koprene, koje će bijedna jošte morati da zaželi. Na njoj se može razabrati, koliko u žene vatra ljubavi traje, ako ju često iznova ne upali pogled ili milovanje. Ne će joj tako lijepo grobnicu resiti Guja, što Milance na bojište vodi, kako bi to učinio bio Pijetao Gallurski.« Tako reče, obilježen u licu pečatom one prave gorljivosti, koja se u srcu (pravednika) umjereno žari.

85.—93. Oči se moje požudne dizale samo k nebu, samo onamo, gdje se zvijezde najpolaganije okreću, kao točak (što se okreće) tamo, gdje je najbliži osi. A moj (će) Vodja: »Sinko, što tamo gore gledaš(« A ja njemu: »Gledam one tri luči, od kojih sav ovaj stožer gori.« A on meni: »Četiri sjajne zvijezde, koje si jutros vidio, tamo nisko stoje, a ove su izašle onamo, gdje su one bile.«

94.—108. Dok je on govorio, Sordello ga povuče k sebi veleći: »Gle tamo našega protivnika (zmiju).« I pruži prst, neka bih pogledao onamo. Na onoj strani, gdje dolinica nema ograde, bijaše zmija, možda ona, koja Evi dade gorku hranu. Kroz travu i cvijeće dolazila zla traka (zmija) okrećući kad i kad glavu prema ledjima i ližući ih kao zvijere, što se gladi. Ja nisam vidio, pa zato i ne mogu reći,

kako su nebeski jastrebovi (andjeli) poletjeli, no vidio sam ih letjeti jednoga i drugoga. Čuvši zmija, kako zelena krila zrak sijeku, uteče. Andjeli pak odletješe natrag jednakim letom gore na svoje mjesto.

109.—139. Sjena, što se bijaše približila Sucu kad ju pozva, nije ni čas prestala gledati me za cijeloga toga napadaja (andjelâ na zmiju). »Tako ti svijetlo, koje te gore vodi, našlo toliko voska u tvojoj volji, koliko treba, da ti svijetli do caklenasta vrha (kristalnoga neba)«, poče ona (sjena), »ako što nova i istinita znadeš iz Valdimagre ili okoline, kaži meni, koji sam nekoć tamo velik bio. Corrado Malaspina me zvahu; nisam (onaj) stari, al od njega vučem lozu: moje sam ljubio ljubavlju, koja se ovdje čisti.« — »O,« rekoh mu »u vašim krajevima (u Lunigiani) nisam nikad bio; no gdje ima napučeno mjesto u cijeloj Evropi, gdje ne bi za njih (za Vaše rodjake) znali? Glas, koji vašu kuću časti, slavi gospodare i slavi kraj tako, da za njih zna i onaj, koji još nije tamo bio. I kunem vam se, tako ja išao gore, da vaše časno pleme nimalo ne gubi slave, (stečene) kesom (darežljivošću) i mačem (junaštvom). Priroda i navika tako ga odlikuje, da ono sâmo ide pravim putem te prezire zle putove, ma da opaki Poglavar (Bonifacije VIII.) svijet smućuje.« A on: »Sad idi, ne će sunce sedam puta leći na ležaj, što ga Jarac pokriva i zahvaća sa sve četiri noge, a ovo će tvoje dobro mnijenje usred glave tvoje biti prikovano većim čavlima, negoli su tudje pripovijetke, ne sustavi li se tečaj Božje odluke.«

Uvod u deveto pjevanje.

S a d r ž a j. Ustanovljuje se vrijeme: kad je Dante zaspao. U snu mu se pričini, da je sišao s neba orao te ga odnio u sferu vatre, gdje su oboje gorjeli. Ta ga žestoka vrućina probudi. Nadje se pred vratima Čistilišta. Kad se vidi na nepoznatu mjestu, prestraši se, da je možda prekinuto njegovo putovanje. Virgil mu kaže, da je Lucija došla te ga je, dok je spavao, odnijela do pred vrata Čistilišta. Virgil je pošao za njima, dok su Sordello i drugi zaostali. Čuvši to Dante utješi se. Prije no će pripovijedati što slijedi, upozoruje čitaoca na veliku važnost onoga, o čemu će govoriti. Opisuje vrata i vratara. To je andjeo Božji s mačem u ruci. Noge drži na pragu od alem-kamena. K njemu se dolazi na tri stepenice. Najniža je bijela i ulaštena; druga je tmasto siva, popucana uzduž i popreko; treća je crvena kao krv. Dante moli andjela ponizno na koljenima, da mu vrata otvori. Andjeo mu vrškom sablje ureže u čelo sedam »P«, onda ispod sivoga si odijela izvadi dva ključa: jedan zlatni, a drugi srebreni. Otključava prije bijelim, onda zlatnim ključem. Pusti pjesnike unutra i opomene ih, da se ne ogledaju, ma što čuli. Kad udju, zatutnje vrata, a čuje se Ambrozijanski Hvalospjev.

A l e g o r i j a. Orao t. j. Lucija, koja Dantea nosi do pred vrata Čistilišta, rasvjetljujuća je milost Božja, bez koje nema spasa. Dante i Lucija zajedno gore u vatri ljubavi. U orla je zlatno perje, koje u vatri postaje finije: tako se i darovi Božje milosti u vatri ljubavi usavršuju. Do odluke, da se kaje, vodi čovjeka Božja milost (Lucija), no do ispovijedi i pokore vodi ljudski razum (Virgil).

Pred kapijom, koja vodi u Čistilište, sjedi andjeo (t. j. ispovjednik) s mačem u ruci, što je znak sudbene vlasti, Diamantni prag znači skupocjenu zaslugu Isusovu, na temelju koje ispovjednik može praštati grijehe.

Do andjela vode tri stepenice. Prva stepenica od bijela mramora, ulaštena kao zrcalo, znamenuje ispitivanje savjesti; druga, tamna, od popucana kamena, jeste čin pokore; treća se čini od porfira, crvena kao krv; to je zadovoljština, omogućena krvi Isusovom.

Andjeo je upro noge u posljednju stepenicu: svećenik rukovodi ispovijed, koja je ovdje alegorijski prikazana. Oproštenje ispovjednikovo, na koga je prenesena vlast ključevâ, završuje čin ispovijedi. Srebreni je ključ u ruci ispovjednikovoj znanje, kojim razaznaje, tko li je dostojan oproštenja, tko nije. Zlatni ključ je vlast, kojom ispovjednik može grješnika odriješiti od grijeha, a ta se vlast osniva na Isusovoj zasluzi. Andjeo Danteu rtom svoga mača ureže na čelo sedam »P« (Peccata = Grijesi) u znak sedam glavnih grijeha, od kojih se čisti duša u Čistilištu. Kad je andjeo već otvorio vrata, još opomene pjesnike, da se ne obazru, što znači, da ne valja pasti opet u isti grijeh. Teško otvaranje vrata, zatim Ambrozijanska pjesma znači, da nakon mučne pokore slijedi milota oproštenja grijeha.

Razjašnjenja. Prve tri tercine ovoga pjevanja kažu, koliko je sati. Prozaično bi se to moglo reći: kad je Dante zaspao, bio je 28. ožujka 1300. oko devete uveče prije izlaza mjesečeva, gdje se pokazalo na nebu zvjezdovlje Štipavca. Dante je tu oznaku uvio u veoma nejasne mitologijske alegorije, koje sebi pače i protuslove. Bit će najvjerojatnije, da se tu radi o svijetlu, što kao zora neka obasja nebo prije no će mjesec izaći. Evo priča, koja se tiče tih stihova: Laomedon, trojanski kralj, imao sina Titona, koji osvoji dio Istoka. Boginja Istoka Aurora, zaljubila se u njega i on se oženi njome, izakako mu je od bogova izmolila neumrlost. Zaboravila je, da mu isprosi takodjer i vječnu mladost, poradi čega se on zove »stari Titon«, pače i »prastari Titon«. Kraj svoje žene, Zore Sunčeve, imao je stari Titon inoču, Zoru Mjesečevu. Čelo inoče ove resi zvjezdovlje »hladne životinje« Štipavca.

Dante prije no će opisati svoj san opet označuje vrijeme služeći se mitologijom. Kralj Pandion imao dvije kćeri: Proknu i Filomelu. Prva se uda za tračkoga

kralja Tereja. Taj podje jednom, da dovede sestru žene svoje Filomelu sebi u pohode, no putem ju obeščasti pa joj izreza jezik, da ga ne uzmogne odati. Ona vezivom prikaza sestri sudbinu svoju, te njih dvije iz osvete ubiju Terejeva sina i dadu mu ga jesti. Terej pobijesni te hoće da usmrti sestre, no bogovi ga pretvore u tutavca, Proknu u lastavicu, a Filomelu u slavuja. Zato se lastavica, kad u cik zore previja glasom, sjeća jada svoga, slavuj-ptica pak svu noć pjevajući plače.

Staro je vjerovanje, da sni, koje čovjek pred jutro sanja, ne varaju. Dante hoće da njegov san smatramo upravo vizijom.

Pjesnik vidi sebe u zoru, kad lastavice pjevaju, kod Troje pod brijegom Idom, gdje je Zeus u slici orla odnio Ganimeda. Pjesniku se čini, da i njega nosi orao (Lucija), i to do sfere vatre. U Srednjem naime vijeku držali su, da izmedju zemaljske sfere zraka i mjesečeve sfere zemlju okružuje gorući eter, najsavršenija i najčistija vatra. Do te vatre nebeske milosti poleti Lucija s Danteom, onda se povrati te spavajućega pjesnika položi pred sama vrata Čistilišta. Dante pomoću Lucije prevali velik dio puta na brijeg Čistilišta, kao što je pomoću Geriona u Paklu sišao u veliku dubinu. Dok je Dante odletio pred kapiju Čistilišta, zaostao je Sordello »i druge plemenite forme«. Dante se služi ovim skolastičnim izrazom umjesto riječi »duše«.

Izraz »forma« već je sv. Augustin preuzeo iz Platonove filozofije te je i on uzimao, da su forme bile prije stvari i da preko njih shvaćamo stvari. Kaže: »Nijema zemlja ima glas, ti opažaš i vidiš njezinu formu, a ta je forma (species) njezin odgovor na pitanje duha: Što si? — otkle si?«

Forma dakle posreduje izmedju bitisanja i spoznaje.

»U svim tjelesnim stvarima, u svim elementima svijeta sakrivene su misli, nalik sjemenu, koje izbijaju u stare forme, kad se ispune uslovi vremena i uzroka.«

Pod »formom« ne razumijeva se kakav »kalup« koje stvari, nego njezino životno počelo. Duša je životni princip tijela: ona je njegova forma. Zato Dante kaže u ovom pjevanju umjesto »duša« — forma.

Kad se Dante probudi začudjen gleda, gdje je, poput Akila u Stacijevu epu, kad ga Tetida, majka njegova, donese iz Tesalije na otok Skir.

Iza kako je alegorijski opisao ispovijed, pjesnik priča, kako su se vrata Čistilišta otvorila sa silnom tutnjavom. Opisujući to Dante spominje Lukanovu Farsaliju, gdje se kazuje, da je Cezar ušavši u Rim, silom oteo novac iz državne blagajne na Kapitolu kraj Tarpejske pećine. Tomu se bez uspjeha protivio tribun Metello, a Lukan veli, da je odjeknula Tarpejska pećina od škripanja i tutnjave vrata erara, kad ih razvališe.

Pjevanje deveto.

(1.—12. Titonova inoča. 13—33. Danteov san. Let do pred vrata Čistilišta. 34—51. Dante se razbudi. 52.—69. Tumačenje sna. 70.—138. Pred vratima Čistilišta. 139.—145. Ulaz u Čistilište).

1.—12. Inoča drevnoga Titona zabijelila već na doksatu Istoka otimljući se naručaju svoga slatkoga prijatelja: sjalo joj se čelo od dragulja, složenih u sliku hladne životinje (Štipavca), koja repom bode ljude, a noć uzlazeći bijaše već učinila dva koraka (sata) na mjestu, gdje smo bivali, a treći (joj korak) već sagibao krila, kad ja, koji imadoh nešto od onoga Adamova (od tijela), svladan snom, na travu se spustih tamo gdje već bijasmo sjedjeli svih nas petorica.

13.—33. U doba, kad blizu jutru lastavica zapjeva svoju tužaljku, sjećajući se valjda svojih prvih jada, i kad je duh naš — više otudjen pûti pa manje obuzet mislima (nego na javi), — u svojim vizijama nekim načinom proročanski: pričini mi se u snu, da vidim lebdjeti pod nebom orla zlatna perja, raširenih krila i spremna da se spusti. Učini mi se, da sam tamo (na brijegu Idi), gdje Ganimed ostavi svoje (rodjake). kad bje silom odnesen u uzvišeno vijeće (bogovâ). Mišljah u sebi: taj (orao) možda tek od navade ovuda grabi, možda mu je mrsko, da od druguda ponese gore (plijen) u pandžama. Onda mi se pričini, kao da se, pošto je malko više kružio, spustio, strašan kao munja, te me pograbio (i odnio) do (nebeske) vatre. Tu se činilo, kao da ja i on gorimo, a umišljeni požar tako je pekao, da mi se san morao razbiti.

34.—51. Nije se Akil jače trznuo okrećući uokolo probudjene oči, a ne znajući gdje je, kad ga je ono mati (Tetida) od Kirona (Kentaura, koji ga je odgajao) u svom naručju spavajućega prenijela na (otok) Skir, odakle su ga poslije Grci odveli, negoli sam ja bio potresen (vidjevši se u novoj okolini), tek što mi san odleti s lica. Problijedim kao čovjek, koji se ledi od užasa. Uz mene bijaše sama Utjeha moja (Virgil), a sunce bijaše već (odmaklo) više od dva sata, lice mi pako bijaše okrenuto prema moru. »Ne boj se«, reče moj Gospodar, »budi uvjeren, da smo na pravu mjestu. Ne stegni, nego proširi svu snagu (svoju). Ti si sad prispio pred Čistilište: eno, gledaj tamo stijenu koja ga odasvud zatvara; gle, tamo ulaz gdje je stijena kao prosječena.

52.—69. Malo prije u praskozorje, što predilazi dan, dok je duša tvoja u tebi spavala na cvijeću, kojim je dolina nakićena, dodje gospa i reče: J a s a m L u c i j a, d a j t e d a u z m e m o v o g a, k o j i t u s p a v a, t a k o ć u m u o l a k o t i t i p u t n j e g o v. Sordello zaosta, i druge plemenite forme (duše): ona te uze, i čim se razdani ona dodje gore, a ja njenim tragom. Ovamo te položi: a prije mi pokaza svojim lijepim očima onaj otvoreni ulaz; potom odoše ona i san zajedno.« Kao čovjek, komu se rasprši sumnja i pretvori bojazan u pouzdanje, kad mu se otkrije istina, tako se promijenih i ja; a kad me vidje moj Vodja, kako sam bez bojazni, krene gore obronkom, a ja za njime prema visini.

VRATAR ČISTILIŠTA

PJEVANJE IX.

70.—138. Čitatelju, ti dobro vidiš, kako uzdižem svoj predmet, zato se ne čudi, ako ga obradjujem s više umjetnosti. Približismo se i bijasmo na mjestu, odakle mi se u početku pričini rasjeklina samo kao pukotina, što presijeca zid, sad ugledam vrata, a pred njima tri stepenice, kojima se do njih ide — svaku druge boje — i vratara, koji još ne izusti riječi. Pa kako sam više i više otvarao oko, ugledah ga, gdje sjedi na najvišoj stepenici takav u licu, da ga nisam (svojim očima) podnijeti mogao. A u ruci imadjaše gol mač, koji spram nas odrazivaše svijetlo tako, da sam po više puta uzalud pokušao pogled onamo upraviti. »Recite odatle (gdje jeste): što hoćete?« počne on govoriti, »gdje (vam) je pratnja? Gledajte da vam dolazak amo gore ne nahudi.« Odgovori njemu Učitelj moj: »Gospa s neba, upućena u te stvari, baš malo prije nam reče: Idite onamo, tamo su vrata.« — »Pa neka ona korake vaše naprijed vodi u dobru«, iznova će uljudni vratar: »pridjite dakle k našim stubama.« Pridjosmo k prvoj stepenici: bijeli joj mramor bijaše tako čist i gladak, da sam se u njemu zrcalio, kako (u istinu) izgledam. Druga bijaše (tamne) boje tamnije grimiza, od hrapava, nagorjela kamena, popucana uzduž i poprijeko. Treća, položena nad druge dvije, učinila mi se porfir tako plamni, kao krv, što iz žilâ brizga. Na toj je Božji andjeo držao oba tabana sjedeći na pragu, koji mi se činio iz alemkamena. Moj Vodja mene, koji sam rado išao, povede gore preko tih triju stuba govoreći: »Moli ga smjerno, nek otvori kračun.« Pobožno se bacih pred svete noge moleći, da mi se smiluje i otvori; no prije toga udarih se triput u prsa. Napisa mi na čelo rtom svoga mača sedam »P« i reče: »Gledaj da opereš te rane, kad budeš unutri.« Pepeo ili zemlja, što se suha iskopa, bila bi nalik boji njegova odijela; a ispod njega izvuče dva ključa. Jedan bijaše od zlata, a drugi od sreba: ponajprije s bijelim, a onda sa žutim učini na vratima ono, čime zadovolji mene, (otvori naime vrata). »Ako jedan tih ključeva zapne, tako da se ravno ne okrene u ključanici«, reče on nama, »onda se prolaz ovaj ne otvara.« Jedan je (ključ Božje milosti) skupocjeniji; no za drugi (ključ ispovjednikova prosudjivanja) hoće se mnogo vještine i mudrosti, dok otvori, jer je to onaj, koji razuzlava čvor. Od Petra ih imam (ključeve); a on mi reče, neka radije pogriješim tim, da prelako (vrata) otvaram, nego da ih držim zatvorena, samo ako se ljudi (kaju i) preda mnom na koljena bace.« Onda tisne vratnice svetih vrata govoreći: »Udjite, no upozoravam vas, da se vraća napolje, tko se natrag ogleda.« A kad se nato u stožerima okrenuše zglobovi svetih dveri, što su zvonke i jake od kovi, ne zatutnji tako niti zaškrinu Tarpejska pećina, kad su joj oteli dobroga (čuvara) Metella, radi čega riznica poslije osta prazna.

139.—145. Okrenem se pozoran na prvi gromor. I pričini mi se, da čujem Te Deum laudamus riječima pomiješanim sa slatkim zvukom. Upravo me se tako dojmilo ono, što sam čuo, kao što biva, kad se stane pjevati uz pratnju orgulja, pa se riječi sad čuju, sad ne čuju.

Uvod u deseto pjevanje.

S a d r ž a j. Pjesnici prolaze uskom, vijugastom rasjelinom. Izadju na prvi krug Čistilišta. Mramorna stijena brda, okružena širokim putem, urešena je relijefima. Prikazani su njima primjeri poniznosti. Dok motre te savršene umjetnine, opaze, da se približuje nešto živo. Dante ne raspoznaje što je, no Virgil bistrijim okom razabire, da su to ljudske duše, koje na ledjima nose ogromno kamenje. Sagnuti su tako, da im se koljena prsiju dotiču. Pate ovako, da se riješe nagona oholosti, a i posljedicâ njegovih.

A l e g o r i j a. Ljudima je teško odlučiti se na kajanje i pokoru, zato se tu kaže, da se vrata Čistilišta teško otvaraju. U Čistilištu je riznica oproštenja Božjega, zato se vrata Čistilišta sravnjuju s vratima rimske riznice. Vijugast je put kroz pukotinu, a prolaznik se ne smije okrenuti. To znači: čovjeku je težak put k moralnom ozdravljenju; mora se vazda protiskivati kroz grješne nagone i verati se na protivnu stranu od grijeha te se privijati na stranu poniznosti. Teško kamenje teret je simboličan. Oholice moraju sagnuti šiju, koju su za života preveć uspravno držali.

Razjašnjenja. Dante nastavlja pripovijedati, kako je ušao kroz kapiju Čistilišta. Opisuje prvi krug, na kojemu pate oholi, kojima pjesnik posvećuje tri pjevanja. U X. i u XII. pjevanju daje alegorijske primjere, koji imadu odvraćati od oholosti, dok u XI. pjevanju ističe historijske savremene primjere.

Alegorijski su primjeri — kako rekosmo — dvojaki: uzori, po kojima se imademo ravnati, koji nas imadu podbadati, da ih nasljedjujemo, i primjeri, koji nas imadu odbijati od grijeha.

U prvoj tercini desetoga pjevanja veli Dante, da su vrata Čistilišta zapuštena poradi »krive ljubavi«. On kasnije govori opširnije o tomu, kako je kriva ljubav uzrok svim grijesima. Prava ljubav Bogu je posvećena.

Pretjerana ljubav sama sebe griješi tim, što je prevelika i na krivi cilj uperena. Ona radja grijeh oholosti i sebičnosti, a to je izvor svega zla na svijetu zato se i kazni na najnižem krugu Čistilišta, i to najteže.

Dante hoće da i na ovomu mjestu kaže, kako je svijet bio pokvaren u njegovo doba. U Čistilištu ima daleko manje svijeta, negoli u Paklu. Kad pjesnici izadju na prvi krug, sami su; sve je tiho. Na ulazu u Pakao naprotiv čuje se grozno urlanje mnoštva.

Na prvi krug Čistilišta stignu oko devet sati prije podne, dok mjesec zalazi. Oko brda ide ravan put, otprilike pet metara širok. Sâmo brdo uspravno je kao zid, a urešeno mramornim relijefima.

Dante piše, da su svi reliefi bili prirodi tako slični, da ih ni sam Poliklet ne bi mogao istinitije prikazati. Poliklet je djelovao oko 342. pr. Is. Pausanije veli, da su mu radnje bolje od Fidijevih. Pjesnik Božanstvene Komedije kaže, da su ti reliefi nadmašili samu prirodu. Isti dim od tamjana, da je bio tako prikazan, e bi ga mogao čovjek mirisati.

Dante ovdje prividno zagovara najveći naturalizam u umjetnosti, no valja nam držati na umu, da su u Danteovo doba i Giottove slike smatrali za silno na-

turalističke. Kiparstvo u što boljemu prikazivanju prirode prednjači slikarstvu, jer pozitivne oble forme sile, da prirodu što vjernije oponaša. No kiparstvo Danteovih savremenika ni iz daleka nije moglo služiti uzorom za ovo opisivanje relijefa. Dobra je primjedba, da je Dante već slutio Ghiberti-evo umijeće opisujući ove relijefe.

Kod prikazivanja, kako volovi voze svetu Škrinju mira, a David pred njom pleše, Dante se nije točno držao biblije. Škrinju mira su dvaput prenašali. Prvi put su bili predpregnuti volovi, a drugı put nosili su ju ljudi u hram Jerusolimski. Kod ove druge prilike plesao je David pred škrinjom, a kod prve se je prilike taknuo škrinje Levita Oza, pa je ostao mrtav. Dante je sve to stegnuo u jedan relijef prikazavši Davida, kako pleše pred svetom škrinjom, koju volovi vuku.

Na relijefu, što je kraj Davidova plesa, prikazan je car Trajan, kako nekoj udovici za volju pravde sudi, ma da zato mora odgoditi odlazak na vojnu. Taj je prizor uzet iz »Žića Grgura Velikoga«.

Na Trajanovu stupu prikazan je car, a uzde njegova konja drži alegorijska figura nekoga grada. U Srednjem Vijeku se iz toga prizora razvila priča, koju Pavao djakon pripovijeda ovako: Kad je Trajan uzjašio konja, da podje u rat, pristupi k njemu udovica plačući i moleći ga: »Ubili su mi sina za tvoje vlade, molim te, osveti ga po zakonu, kad mi ga već ne možeš vratiti.« Trajan nato odgovori: »Ako se vratim iz rata, osvetit ću ga.« Nato odgovori udovica: »Padneš li u ratu, tko će mi pomoći.« Trajan reče: »Onaj koji će poslije mene vladati«. Onda ga upita udovica: »A što će tebi hasniti, ako mi drugi pravdu skroji?« Trajan odgovori: »Sasvim sigurno ništa.« Nato udovica: »Zar nije bolje, da ti meni dadeš moje pravo, nego da to prepustiš drugomu?« Trajan, koga sklonu razum i samilost, sad sidje s konja, pa ne uzjaši više, dok nije sam udijelio udovici pravo.

Ova pripovijest bila je podlogom priče, da je Grgur Veliki prošavši preko Trajanova fora i vidjevši taj relijef molio Boga, da iznimice spase dušu toga pravednog cara. Pripovijedali su, da je Bog doduše uslišao papinu molbu, no da mu je zabranio moliti još jedanput ovakova što. Grguru da je stavio na volju umjesto Trajana gorjeti dva dana u Čistilištu ili uzeti na sebe doživotno bolovanje. Grgur da je ovo posljednje odabrao.

Oholi za kaznu moraju nositi gromade pećine tako, da izgledaju kao Karijatide, kipovi postavljeni, da nose strop ili krov. Karijatide u sredovječnoj umjetnosti ne stoje samo prignute kao u doba renesanse, nego su čudne tvorevine umjetnosti, često groteskne karikature, te im se zbilja koljena tiču prsiju, primjerice Karijatide na stolnoj crkvi u Modeni.

Pjevanje deseto.

(1.—27. Pjesnici ulaze na prvi krug. 28.—44. Prvi primjer poniznosti: Blažena Djevica Marija 45.—69. Drugi primjer: David. 70.—96. Treći primjer: Trajan. 97.—139. Kazna oholosti).

1.—27. Kad bijasmo onkraj praga vratâ, što ne rabe često radi zle ljubavi dušâ, koja (ljubav) prikazuje krivi put pravim, čuo sam po njihovu zvuku, da su se opet zatvorila; a da sam okrenuo oči prema njima, koja li bi isprika bila dostojna toliko pogrješke? Uspinjasmo se u pećini rasjeklinom, koja zakretaše sad amo, sad tamo kao talas, koji sad bježi, sad se bliži. »Ovdje treba da se služimo s nešto vještine«, počne moj Vodja, »da se privinemo sad ovamo, sad onamo k strani, koja odmiče.« A to je naše korake tako usporilo, da je krnj mjesec prije dospio u svoju postelju, da opet legne, negoli što izadjosmo iz tih ušica iglenih (iz pukotine pećine). No kad bijasmo slobodni i na otvorenu zraku gore, gdje se brijeg uvlači unatrag, umoran ja, a oba nesigurna, kojim li ćemo putem, zaustavismo se gore na ravnici, samotnijoj negoli su putovi u pustinji. Od njena ruba, gdje graniči s prazninom, do podnožja visoke hridi, koja se dalje uzdiže, široka je râvan, koliko bi triput ljudsko tijelo dugačko bilo. I doklegod mi oko nosilo krila, sad duž desne, a sad duž lijeve strane, činio mi se taj krug isto takov (tako širok).

28.—45. Još ne bijasmo maknuli naše noge, da podjemo gore, kad opazih, da je svud naokolo strme hridi, uz koju nigdje ne bijaše uzlaza, vijenac od bijela mramora tako urešen klesarskim djelom, da ne bi (s njega) samo Poliklet, već i ista priroda posramljena ostala. Andjeo koji dodje na zemlju sa zaključkom mira, izmoljenim suzama od toliko ljetâ, koji (mir) otvori nebo nakon duge zabrane — ukaza se ovdje pred nama tako istinski isklesan u blagu izražaju, da nije bio nalik slici, koja šuti. Zakleo bi se, da (andjeo) kaže: A v e, jer je tu bila prikazana i Ona, koja okrenu ključ, da nam otvori uzvišenu Ljubav. A u držanju joj se izražavale riječi: E c c e a n c i l l a D e i (Evo službenice Gospodnje) tako jasno, kao što se slika otisne u vosku.

46.—69. »Ne poklanjaj pažnje svoje samo jednome mjestu«, reče blagi Učitelj, kojemu stajah s one strane, gdje je u ljudi srce: zato okrenem pogled i ugledam iza Marije, s one strane, gdje bijaše onaj, koji me pokrenu, drugu pripovijest, uklesanu u pećini. Stoga pridjoh na drugu stranu Virgilu te se približih (slici), da mi se očima razotkrije. Bijahu uklesana tamo u isti mramor kola i volovi vukući svetu Škrinju (koju je Oza neovlašteno dirnuo, pa stoga mrtav pao), neka svakoga bude strah pred službom, koja mu nije povjerena. Sprijeda se ukaza narod, razdijeljen sav u sedam zborova, o kojima dva moja ćutila (vid i sluh) govorahu jedno: d a, p j e v a; a drugo: n e. Slično glede isklesana dima njuh i vid protusloviše jedno drugome s d a i n e (tako je bila slika istinita); tu pred blagoslovljenom škrinjom koračao poskakujući podsukanih haljina ponizni Psalmista, a bijaše u tom slučaju i manje i više nego kralj. A nasuprot bijaše prikazana Mikol, gdje gleda u čudu sa prozora velike palače, kao žena ljutita i žalosna.

70.—96. Maknuh nogu smjesta, gdje sam stajao, da izbliza vidim drugu pripovijest, što se bjelasala iz Mikola. Ovdje bijaše prikazana uzvišena slava rimskoga cara, čija krepost potaknu Grgura na veliku mu pobjedu. Govorim o caru Trajanu. A jedna se udovica uhvatila uzda, u držanju joj se vidjele suze i žalost. Svud okolo nje izgledalo, da je tiska i puno konjanika, a zlatni orlovi, što se vidjahu nad njim (Trajanom), lepršahu na vjetru. Činilo se, da sirotica posred svih ovih govori: »Gospodaru, osveti mi sina, koga ubiše, radi čega tugujem.« A on kao da joj odgovara: »Čekaj sada, dok se vratim.« A ona kao osoba, koju bol goni na žurbu: »Moj gospodaru, akoli se ti ne vratiš?« A on: »Onaj, koji će biti na mojemu mjestu, učinit će ti.« A ona: »Što tebi hasni tudje dobro djelo, kad ti na svoje zaboravljaš?« Nato on: »Utješi se, kad je tako, treba da izvršim svoju dužnost prije no krenem. Pravda to hoće, a samilost me sustavlja.« Onaj, koji nikad ne vidje nove stvari (Bog), stvori ovaj vidljivi razgovor, nama nov, jer ga ovdje (na svijetu) nema.

97.—139. Dok sam se nasladjivao gledajući slike tolike poniznosti, drage gledati i radi njihova izumitelja, promrlja Pjesnik: »Eno, odanle ide mnogo ljudi, no sporim koracima, ovi će nas uputiti k visokim stepenima.« Oči moje, spremne gledati, da vide novosti, za kojima žude, nisu oklijevale okrenuti se k njemu. Ipak, čitaoče, ne ću da se uzdrma tvoja dobra nakana time, što čuješ, kako Bog hoće, da mu se dug plati. Ne pazi na to, kakove su muke: pomisli na posljedice; znaj, da u najgorem slučaju ne može dulje trajati, no do dana velike osude (posljednjega suda). Ja počnem: »Učitelju, ono, što vidim dolaziti k nama, ne čini mi se, da su osobe, a ne znam, što je, tako je nesiguran moj vid.« A on meni: »Teški način njihove muke prigiba ih tako na tle, da su se i moje oči prije (same sobom) borile. No gledaj čvrsto onamo pa razaberi vidom ono, što dolazi pod onim kamenjem; sad već možeš vidjeti, kako se svaki udara (u prsa). Ah, oholi kršćani, kukavni i slabi, koji se, na očima duše bolesni, pouzdajete u natražne korake, zar vi ne opažate, da smo mi crvi, rodjeni da stvaramo andjeoskoga leptira, koji leti k sudu bez obrane? Počem vaša duša pliva tako visoko? Ta vi ste kao nesavršeni zareznici, nalik crvu, kojemu oblik nije uspio (iz kojega se još nije izlegao leptir). Kao što se kadgod vidi kip, gdje dospjeva koljenima do prsiju, da bude potporanj, koji nosi podnicu ili krov, tako da neistina bûdi istinitu žalost u onoga, tko to vidi, takove sam ugledao one, kad sam dobro pripazio. Istina je, da su bili sagnuti, tko više, tko manje, prema tomu, kakav im je bio na ledjima teret, a najustrpljiviji u svom držanju, čini se, da je plačući govorio: »Ne mogu više.«

Uvod u jedanaesto pjevanje.

S a d r ž a j. Duše oholicâ, koje čine pokoru noseći kamen, što ih sagiba; mole Očenaš. Posljednju molbu, da ne budu uvedene u napast, ne mole za sebe, nego za one druge duše, koje su toj pogibelji još izvrgnute. Kad se duše približe pjesnicima, Virgil ih moli, da im pokažu put na gornji krug. Jedna duša im kaže, nek idu s njima. Nastavlja te veli, da je Omberto Aldobrandeschi. Dante prepozna drugu dušu slikara Oderisi-a iz Gubbi-a. Taj osudjuje ljudsko nastojanje za slavom. Pokazuje mu Provenzana Salvani-a i tumači, kako je već dospio u pravo Čistilište, premda se istom pokajao u času smrti.

A l e g o r i j a. Moleći Očenaš priznaju, da je samo Bog velik i slavan po imenu, vlasti i volji. Nasljeduju primjer prosjaka, da se u poniznosti vježbaju ti najoholiji od oholih.

Razjašnjenja. Ljepota jezika i stihova »Očenaša«, što ga mole pokorničke duše oholih u Čistilištu, ne može se u prijevodu oponašati. Na kraju molitve zvone stihovi, kao kad zvona prate »Sanctus« kod mise.

Così a sè e noi buona ramogna
Quell' ombre orando, andavan sotto il pondo,
Simile a quel che talvolta si sogna...

Teret, kojim su sjene u Čistilištu za pokoru opterećene, sličan je mòri, što nas u snu tišti. Sjene i ne mogu nositi pravo kamenje, nego teret, kakov znamo sanjati. Pjesnik taj teret vidi u svojoj mašti kao realan predmet, isto kao što gdjekad i čuvstva vidi uosobljena.

Prva duša, koja se tu glasi, grof je Omberto Aldobrandeschi dei conti di Santafiore. Ombertov otac, grof Guglielmo, potpisao je s grofovima Ildobrandinom i Bonifacijem 6. listopada 1221. listinu, u kojoj prisegom potvrdjuju vrhovnu feudalnu vlast Siene nad Santafiorom. Tim ipak nisu prestali ratovi Siene s grofovima Santafiorskim. L'Ottimo kaže: »Grofovi di Santafiore ratovali su, ratuju i ratovat će valjda uvijek protiv Siene. Uzrok je tomu to, što grofovi hoće da uzdrže jurisdikciju svoju, a Sienci hoće da im ju otmu...« Jurisdikcija tih grofova, kao i drugih u Italiji, značila je u ono vrijeme slobodu razbojništva i otimačine. Gradovi su se posvuda borili protiv ovih razbojničkih plemića u interesu slobode, prometa i trgovine.

Omberto bijaše veoma omražen poradi svoje oholosti, pa ga napokon godine 1259. i ubiše. Jedni kažu, da su se najmljene ubojice preobučene u fratre ušuljale u Campagnatico, kaštel grofa Omberta; drugi pripovijedaju drugačije. U Čistilištu je Omberto tako ponizan, da sumnja, e je Dante ikada čuo spominjati njegova oca.

Druga duša, koja se s Danteom razgovara, Oderisi je, glasoviti miniaturista i po svoj prilici znanac Dantea, koji je boravio i u Gubbi-u. Od Oderisi-evih radnja već je u Vasari-evo doba (XVI. stoljeće) veći dio propao. Oderisi je za života bio ohol, no sad u Čistilištu ponizno priznaje, da je Franco iz Bologne bolji slikar od njega. Tako uostalom sudi takodjer Vasari. I Franco je savremenik Danteov.

Oderisi naglasuje, da ljudska slava brzo nestaje te spominje: kako je slavan bio Cimabue (1246.—1300.), a kako ga je natkrilio Giotto (1276.—1336.). L' Ottimo kaže o prvomu: »Bijaše Cimabue slikar u gradu Firenzi za vrijeme piščevo veoma odličan, odličniji nego ikoji drugi. Bijaše veoma naprasit i nagao. Ako mu je itko djelu prigovorio ili ako je on sam opazio koju pogrješku, zabacio bi radnju, ma kako skupocjena bila...« Za Giotta kaže L' Ottimo: »Giotto bijaše i jest najviši medju slikarima, koje ljudi poznaju; i on je iz istoga grada Firenze.« Njegova su djela ishodište moderne umjetnosti, a bio je nesamo velik slikar, nego i vrstan graditelj i kipar.

Dva Guida, za koje Dante veli, da su jedan drugome oteli slavu, bijahu pjesnici Guido Guinicelli iz Bologne i Guido Cavalcanti iz Firenze. Treći pjesnik, što će potamnjeti glas i jednoga i drugoga, valjda je Dante sam. Tu možda izbija nešto Danteove oholosti, poradi koje i on sagnut ide kraj tih grješnika. I drugdje u Čistilištu Dante namjerice ostavlja na dušama još po koju ljagu staroga grijeha, jer da su duše, pa i njegova, sasvim čiste, ne bi više u Čistilištu bile.

Treći oholi, o kome Oderisi Danteu pripovijeda, je Provenzano Salvani. Bio je gospodar Siene, kad su Firentinci bili »onako oholi kao što su sad lakomi«. Poradi te svoje oholosti bili su potučeni kod Montaperta. Salvani postade nakon te pobjede najugledniji patricij u Sieni; i tako se uzoholi, da ne bi mogao bio ući odmah u Čistilište, ma se u posljednjem času i pokajao, da nije inače tu milost zavrijedio. Devet godina poslije sienske pobjede izgube Sienci bitku kod Valdelse. Vodja njihov, Salvani, pade u ruke Firentinaca, koji ga pogubiše (god. 1269.). Kad ga je Dante u Čistilištu sreo, bila je prošla trideset i prva godina od Salvani-eve smrti. Drugi, koji nisu mnogo kasnije njega umrli, primjerice Jacopo del Cassero da Fano poginu god. 1298.; Buonconte di Montefeltro god. 1289. i drugi još moraju čekati pred Čistilištem.

Za bitke kod Tagliacozza, gdje je Karlo I. Anžuvinac pobijedio Konradina, uhvatiše i Salvani-eva prijatelja Vignu. Kralj je zahtijevao, neka se u kratkom roku iskupi s deset hiljada zlatnih dukata — neki pače kažu: s pedeset hiljada — inače da će ga dati smaknuti. U ono su vrijeme na taj način utjerivali ratnu odštetu. Salvani sam nije mogao smoći toliku svotu, zato je sio na glavnom trgu sienskom na ćilim te je ponizno prosio, da mu Sienci pomognu sakupiti novac. Gradjani sienski, ganuti s tolikoga dobrovoljnog poniženja ohologa vodje svoga, darivali su obilno, kolikogod je koji mogao. Radi toga poniženja oprostio je Bog Salvani-u prvi dio kazne: čekanje pred Čistilištem.

Oderisi proriče Danteu, da će i njega sugradjani njegovi doskora naučiti, kako se čovjek u progonstvu mora sam poniziti.

Pjevanje jedanaesto.

(1.—30. Oče naš. 31.—36. Opomena, da se moli za pokojne. 37.—51. Gdje je put na drugi krug? 52.—72. Omberto Aldobrandeschi, grof Santafiorski. 73.—90. Slikar Oderisi iz Gubbi-a i Franco Bolognese. 91.—96. Cimabue i Giotto. 97.—99. Dva Guida. 100.—108. Ispraznost ljudske slave. 109.—142. Provenzan Salvani).

1.—30. »Oj Oče naš, koji jesi na nebesima, ne (da si) omedjen, nego poradi veće ljubavi, koju osjećaš za prve stvorove svoje tamo gore; hvaljeno budi ime tvoje i moć tvoja po svakom stvoru, kako je dostojno, da se zahvaljuje uzvišenoj Tvojoj mudrosti. Dodji k nama mir kraljevstva tvoga, jer ma koliko nastojali, sami od sebe ne možemo do njega, ako on (mir) ne dodje k nama. Kako na nebu andjeli tvoji žrtvuju svoju volju tebi pjevajući Hosana, tako nek učine ljudi sa svojom (voljom). Daj nam danas mannu našu svagdanju, bez koje u ovoj trpkoj pustinji nazaduje (baš onaj), koji se više trudi da napreduje. Pa kao što mi opraštamo svakomu zlo, što smo (od njega) podnijeli, tako i ti dobrostivo oprosti (nama), a ne gledaj, što zaslužujemo. Našu krepost, koja se lako podaje, ne iskušavaj po starom protivniku (vragu), nego nas oslobodi od njega, koji ju tako jako podbada (na zlo). Ovu posljednju molitvu, Gospodine dragi, ne molimo više za sebe, kojima nije potrebna, nego za one, koji su za nama zaostali.« Ovako duše ove moleći za sebe i za naše sretno putovanje, pod bremenom nalik onomu, koje nas gdjekad u snu davi, idjahu sve, raznoliko potištene i umorne, naokolo po prvom krugu, čisteći se od gustoga dima svjetske (oholosti).

31.—36. Kad se tamo uvijek za nas mole, što bi tek za njih mogli kazati i učiniti oni, u kojima je dobar korijen volje (koji živu u milosti Božjoj)? Odista treba da im pomognemo oprati ljage, koje su odavle ponijeli, tako da čisti i laki mogu izaći u zvjezdane krugove.

37.—51. »Oj, tako vas ljudska samilost i Božja pravda rasteretile, e bi mogli zamahnuti krilima, da vas dignu po vašoj želji, pokažite nam, s koje strane se ide najprečim putem prema stubama, pa ako ima više uspona, kažite nam, koji je najmanje strm: jer ovaj, što sa mnom dolazi, protiv svoje volje sporo se uspinje radi tereta od Adamova mesa, u koje se odijeva.« Ne bijaše očito, od koga li dodjoše njihove riječi, koje uzvratiše na ove, što ih bijaše izrekao onaj, koga slijedjah. No bi rečeno: »Dodjite s nama nadesno duž ove ravni, i naći ćete prolaz, kojim je moguće uzlaziti živoj osobi.«

52.—72. A da mi ne priječi kamen, koji mi oholu šiju sagiba, tako da moram lice držati nisko, pogledao bih toga, koji jošte živi, a ne kaže tko je, da vidim, bi li ga poznao, i da ga na samilost ganem radi ovoga bremena. Latin bijah, a rodi me velik Toskan: Guglielmo Aldobrandesco bijaše moj otac. Ne znam, je li to ime ikad doprlo do vas. Stara krv i viteška djela mojih pradjedova učiniše me tako bahatim, da sam — ne misleći na zajedničku majku — prezirao svakoga tako pretjerano, da sam stoga poginuo, kako znadu Sienci, a zna i svako dijete u Campagnaticu. Ja sam Omberto. Oholost nije samo meni nahudila, nego je povukla sa sobom u propast i

OHOLICE
PJEVANJE X.

svu moju svojtu. Pa (za to) ovdje treba da poradi nje (oholosti) nosim ovaj teret, dok ne zadovoljim Boga; kad toga nisam učinio medju živima, moram ovdje medju mrtvima.«

73.—90. Slušajući to nagnuo sam lice dolje, a jedan od njih — ne onaj, koji govoraše — okrenu se ispod tereta, koji ga je priječio, i ugleda me, i prepozna me, i pozove upirući oči velikom mukom u mene, koji sam posve sagnut hodao s njima. »Oh«, rekoh mu, »nisi li ti Oderisi, dika Gubbi-a i ponos one umjetnosti, koju u Parizu zovu a l l u m i n a r e?« — »Brate«, reče on, »više se sjaju listovi, koje slika Franco Bolognese; sva je dika sada njegova, a meni osta samo nešto. Doista ne bih bio tako susretljiv, dok sam živ bio, radi velike želje za prvenstvom, za kojim je srce moje težilo. Ovdje se plaća za takovu oholost; a još ne bih ovdje bio, da se nisam Bogu obratio, dok sam griješiti mogao.

91.—96. O tašta slavo ljudskoga mogućtva, kako kratko traje tvoga vrha zelen, kad poslije nje ne dodje doba surovosti. Cimabue mišljaše, da je on prvak u slikarstvu, no sad se samo o Giottu govori, tako da glas onoga potamnjuje.

97.—99. Tako jedan Guido drugomu (Guidu) ote slavu jezika, dok se već možda rodio, koji će jednoga i drugoga iz gnijezda istjerati.

100.—108. Burna hvala svijeta tek je vjetra dah, što sad s ove, sad s one strane dune i mijenja ime, jer mijenja pravac. Prije no mine tisuću ljetâ, šta ćeš imati više slave, ako s tebe spadne meso ostarjelo, nego da si umro prije no si prestao tepati djetinjasto? Jer prema vječnosti kraće je to vrijeme no tren oka prema krugu sfere, koja se najsporije na nebu kreće.

109.—142. S onoga, koji tamo preda mnom tako malo puta hvata, ozvanjala je čitava Toscana, a sad se tek u Sieni još malo o njemu šapće; tamo bijaše gospodar, kad (Sienci) razbiše firentinski bijes, koji se u ono vrijeme oholo razmahao bio onoliko, koliko je sada pao do podlosti. Vaša je slava kao boja trave, koja dodje i prodje, te ju isto (sunce) izblijedi, s kojega zeleno iz zemlje nikne.« A ja njemu: »Tvoj istinski govor sadi mi u srce pravu poniznost, pa snizuje veliku mi nadutost; no tko je ono, o kom si sad gvorio?« — »Ono je«, odgovori, »Provenzan Salvani; a ovdje je zato, što se usmjelio da uzme svu vlast nad Sienom u svoje ruke. Otkako je umro, ovako je išao i ide bez počinka. Takovim novcem ovdje plaća onaj, koji je tamo bio previše smion.« A ja: »Ako onaj duh, koji čeka na rub (konac) života, prije no se pokaje, ostaje tamo dolje (pred kapijom Čistilišta), a gore ne uzlazi, ako mu ne pomogne dobra molitva, dok ne prodje onoliko vremena, koliko je živio — kako to, da mu bi (sada već) dopušten dolazak (ovamo)? — »Dok je živio u najvećoj slavi«, odgovori on, »postavio se dobrovoljno, odbacivši svaki stid, na glavni trg u Sieni, i tamo je, da izbavi svoga prijatelja od muke, koju je patio u Karlovu sužanjstvu, dospio do toga, da su mu sve žile drhtale. Više ne ću reći, a znam, da tamno govorim; no malo će vremena proći, a tvoji će se susjedi tako ponašati, da ćeš rastumačiti moći (što govorim). Taj mu čin digne one ograde (Predčistilišta).«

Uvod u dvanaesto pjevanje.

S a d r ž a j. Pjesnici pospješuju korake. Virgil kaže Danteu, neka ostavi Oderisi-a te ga upozoruje na slike kažnjene oholosti na podu naslikane. Tu je Lucifer; tu Briarej; Giganti svladani Paladom; Apolo, Minerva i Mart, još pod oružjem, stoje oko Jupitera i gledaju rasuta uda pobijedjenih na poljani Flegre. Četvrti primjer kažnjene oholosti: Nimrod. Peti primjer: Nioba; šesti: Saul; sedmi: Arakne; osmi: Roboam; deveti: Erifile; deseti: Sankerib; jedanaesti: Kir; dvanaesti: Holoferne; trinaesti i posljednji: oholi grad Troja. Gledajući Dante sve te slike kori oholo ljudstvo. Na skalinama, koje iz ovoga kruga vode u viši, stoji andjeo poniznosti; on Danteu izbriše sa čela jedan znak grijeha. Dante opipa sebi čelo, da se o tom osvjedoči. Virgil se smiješi.

A l e g o r i j a. Cijelo je pjevanje kao i deveto alegorično te prikazuje pouku, što ju svećenik dijeli kod ispovijedi pokornomu grješniku. Što Virgil opominje Dantea, neka se požuri, znači, da čovjek treba revnovati u pokori i ne časiti časa. Dante ide uz Oderisi-a sagnut, kao što idu dva vola u jarmu. To pjesnik čini simbolično pokoru za svoju oholost, pa tim zaslužuje, da mu andjeo, čuvar drugoga kruga, izbriše sa čela prvi od onih »P«, što mu ih je urezao andjeo pred kapijom Čistilišta. Na kraju pjevanja Virgilov posmijeh znači, da se prosvjetljeni ljudski razum raduje, kad se čovjek riješi oholosti.

Razjašnjenja. Na »postelji tabanâ«, to jest na podu, gleda Dante slike kažnjene oholosti, a to su:

L u c i f e r, najljepši i najotmjeniji stvor, bačen radi oholosti na dno pakla, gdje posta najniži i najružniji poglavica vragovâ.

B r i a r e j, najmladja tvorba grčke mitologije, golem Gigant, u Gigantomahiji bori se protiv Zeusa. Ovaj ga munjom ubije. Personifikacija vulkanske erupcije. Naslikani su Timbrejski Apolo, Palada Atena i Mars. Svi još oboružani, gledajući poubijane Gigante na bojnom polju Flegre, gdje su bogovi pobijedili. L' Ottimo uzima, da su Giganti alegorične figure oholih, koji ljube slavu i vlast na zemlji.

N i m r o d, koji je od oholosti sagradio babilonski toranj.

N i o b a, kći Tantalova, imala je sedam sinova i sedam kćeri, pa se uzoholila, da je bolja od Latone, koja je rodila samo dvoje, Apolona i Dianu. Jer joj je otac bio Zeusov sin, mati sestra Plejadâ, djed Atlas, koji nebo nosi, zahtijevala je, da nju mjesto Latone štuju kao boginju. Za kaznu su joj Apolo i Diana poubijali svu djecu. Ona se od boli pretvori u kamen, iz kojega izvire voda: njezine suze.

S a u l o v a povijest poznata je iz sv. Pisma. Saul sebe ubi na gori Gelboji. David nariče radi smrti svoga protivnika, pa veli: »Gore gelbojske! Ne padala rosa ni dažd na vas, ni ne rodilo polje za prinos!«

A r a k n e htjela se, kako Ovid pripovijeda, natjecati s Paladom Atenom u ženskom radu. Boginja se s njom upusti u natjecanje. Atena je vezivom prikazala bogove, a Arakne, kako je Zeus u slici bika ugrabio Evropu, i druge slične prizore iz mitologije. Atena se rasrdi, jer su tu bili prikazani grijesi bogova, i rastrga Arakninο vezivo. Ona se od žalosti objesi, a boginja ju pretvori u pauka.

R o b o a m, unuk Davidov, ne će da posluša vijeće staraca, nego se uzoholi prema savjetu mladih pa narodu reče: »Otac je moj metnuo na vas težak jaram,

a ja ću još dometnuti na vaš jaram; otac vas je moj šibao bičevima, a ja ću vas šibati bodljivijim bičevima.« I car se ogluši narodu... I car Roboam posla Adurama, koji bijaše nad dankom; ali ga sav Izrael zasu kamenjem, te pogibe; a car Roboam brže sjede na kola te pobježe u Jerusolim. Tako otpade Izrael od doma Davidova do današnjega dana.

Amfiaraj znao je kao prorok, da će pasti u ratu protiv Tebâ. Njegova žena, ohola Erifila, odala ga za nakit od bisera. Za to ju ubi njezin sin Alkmeon. Uzrok tome zločinu bila je dakle materina oholost.

Sankerib, kralj asirski, ratovao je protiv odabranog naroda Božjega. Oholio se, da još nikad Bog nije oslobodio narode iz njegove ruke. Andjeo Božji zadavi jedne noći 185.000 njegove vojske, a njega ubiše u gradu Ninive njegovi sinovi Adramelek i Sarasar u hramu boga Nesroka.

Kira, perzijskoga kralja i velikoga osvajača, svlada skitska kraljica Tomirida i dade mu položiti odsječenu glavu u posudu punu krvi, riječima, koje pjesnik navodi.

Ovih je dvanaest primjera u tri skupine razredjeno po četiri tercine. Prve četiri počinju riječju »Vedea«; druge četiri riječju »O«; treće riječju »Mostrava«. U trinaestoj tercini, gdje se spominje grad Troja za primjer oholosti, svaki od triju stihovâ počinje jednom od onih triju riječi, tako da su u toj tercini ponovljene početne riječi spomenutih dvanaest tercina. U ove tri skupine razredjeni su primjeri po naravi oholosti: oholost kažnjena od Boga, oholost kažnjena sama sobom, oholost kažnjena od vlastitih žrtava.

U ovom krugu cio put naokolo brda urešen je tim slikama. Njihova se tehnika teško razabire. Dante veli, da su nalik nadgrobnim slikama, koje sjećaju na pokojnike. Te su slike — u koliko nisu veoma niski relijefi — urezani crteži (intaglio). No Dante govori naročito o kistu (pennello), kojim su radjene, i o olovci (stile). U Sieni ima na podu stolne crkve slikâ u mramor urezanih i bojadisanih, no to su intarzije od raznobojna mramora, a iz kasnijega doba. U Danteovo vrijeme slikao je Giotto u Padovi na zidovima crkve Santa Maria della Arena opširne alegorije sivim bojama (en grisaille). Nešto slična možemo pomisliti na podu Čistilišta, jer po tim slikama idu samo sjene, koje nose terete od one tvari, od koje su sni naši načinjeni.

Dante ustanovljuje vrijeme. Ure su »služavke dana«. Kad šesta Hora ode, onda je podne. U to doba dospiju pjesnici do skalina, koje vode u drugi krug, a izgledaju kao one skaline, što u Firenzi »dobro upravljanoj« — veli pjesnik ironično — vode od mosta Rubaconte na brdo, gdje stoji crkva San Miniato. Te su skaline sagradjene u dobro staro doba (god. 1236.), gdje još »nisu krivotvorili gradsku javnu knjigu i mjere.«

Ne da se pravo ustanoviti, koji bi od današnjih putova na San Miniato bio onaj, što ga Dante spominje. Ponte Rubaconte je današnji Ponte alle Grazie.

Time, što spominje krivotvorenje gruntovnice i mjere, dotiče se pjesnik dvaju slučajeva, koji su se u Firenzi dogodili g. 1299. L' Ottimo pripovijeda, da je te godine Monfiorito da Padova bio podestà u Firenzi. Svrgoše ga radi kojekakvih prevara, a neki gradski prior Messer Nicolo u sporazumku s Baldom di Aguglioni, da ga spase, izbriše u javnoj gradskoj knjizi jedno mjesto na listu, na kojemu je bio dokaz nepoštena Monfioritova baratanja. Drugi je slučaj nekoga činovnika baždarskog ureda, koji je, da se obogati, krivotvorio gradsku mjeru, kojom se sol mjerila. Sva trojica kažnjena su, što baš nije loš znak za tadašnju gradsku upravu Firenze.

Kad pjesnik prelazi iz jednoga kruga u drugi, svaki put se čuje po jedno od »sedam blaženstva«; siromašni duhom su po tumačenju Tome Akvinskoga oni, koji preziru bogatstvo i časti zemaljske; zato se ovdje pjeva »blaženi siromašni duhom.«

Pjevanje dvanaesto.

(1.—9. Pjesnici pospješuju korake. 10.—24. Slike na podu. 25.—27. Lucifer. 28.—30. Briarej. 31.—33. Giganti. 34.—36. Nimrod. 37.—39. Nioba. 40.—42. Saul. 43.—45. Arakne. 46.—48. Roboam. 49.—51. Erifile. 52.—54. Sankerib. 55.—57. Kir. 58.—60. Holoferne. 61.—63. Troja. 64.—72. Ljepota slikâ. 73.—99. Andjeo poniznosti. 100.—108. Skaline, što vode u drugi krug. 109.—114. Pjesma andjela. 115.—136. Uspinju se u drugi krug).

1.—9. U dvoje, kao što idu volovi jarmu, išao sam i ja s onom natovarenom dušom (Oderisi-em), dok je to trpio moj blagi Pedagog. No kad reče: »Ostavi ga i podji napred, jer je ovdje dobro, da svaki kolikogod može svoju barku potiskuje jadrom i veslom« — uspravim se tijelom, kako treba za hod, premda su moje misli ostale sagnute i potištene.

10.—12. Bijah se krenuo te slijedjah s drage volje korake mog Učitelja, a obojica već pokazasmo, kako bijasmo lagani, kadno mi reče: »Okreni oči dolje, dobro će ti doći — da sebi olakšaš put — vidjeti postelju tabana tvojih.« Kao što podzemne rake nad pokopanima, da im spomen ostane, nose ubilježeno ono, što su (pokojnici) bili — poradi čega se tamo često plače od žalca uspomene, koji samo podbada duše, pune sažalnoga poštivanja, — tako ugledah tamo, no sličnije (prirodi) prema (zakonu) umjetnosti (jer je od Boga), urešeno slikama, onoliko brda, koliko je izbočeno za put.

25.—27. Vidjeh s jedne strane onoga koji je stvoren otmjeniji od ostalih stvorova (Lucifera), gdje pada s neba kao munja.

28.—30. Vidjeh Briareja, pogodjena strijelom nebeskom, gdje leži na drugoj strani, težak zemlji poradi samrtnoga leda.

31.—33. Vidjeh Timbreja (Apolona), vidjeh Paladu i Marta još oboružane, kako su se skupili oko svog oca gledajući razasuta uda Gigantâ.

ANĐEO PONIZNOSTI

PJEVANJE XII.

34.—36. Vidjeh Nimroda na podnožju velikoga (tornja), sasvim smetena, gdje gleda narode, koji su se s njim uzoholili u Sennaaru.

37.—39. O Niobo, s kakovim te bolnim očima vidjeh prikazanu na tome putu izmedju sedmoro i sedmero tvoje ubijene djece.

40.—42. O Saule, kako si tu izgledao mrtav i nataknut na vlastiti mač na Gelboji, koja poslije ne osjeti više ni kiše ni rose.

43.—45. O luda Arakne, tako te vidjeh, kako si već napola pauk, žalosna na krpama tvoga djela, koje si u zao čas po sebe načinila bila.

46.—48. O Roboame, ovdje se više ne čini, da lik tvoj prijeti; no puna užasa nose ga kola, još prije nego su ga drugi stali tjerati.

49.—51. Pokazivaše tvrdi tarac još, kako je Alkmeon polučio, da se njegovoj majci pričinio (suviše) skup zlosretni nakit.

52.—54. Pokazivaše, kako se sinovi baciše na Sankeriba u hramu, i kako ga tamo mrtva ostaviše.

55.—57. Pokazivaše propast (Perzijanaca) i okrutno ruglo, što ga Tamirida nanese Kiru, kadno reče: »Žedjao si za krvlju, krvlju te napajam.«

58.—60. Pokazivaše, kako razbijeni Asirci bježe, izakako bi Holoferne ubijen, a prikazani su i ostanci pogibije.

61.—63. Vidjeh Troju u pepelu i razvalinama: o Ilione, kako te ona slika, koja se tamo razabire, pokazivaše ponižena i ružna.

64.—72. Tko li ikad bijaše takov majstor kista ili olovke, da bi mogao narisati te sjene i crte, kojima bi se tu divio svaki i najfiniji um? Mrtvi su izgledali mrtvi, a živi živi. Onaj, koji vidje prave dogadjaje, ne vidje ih bolje od mene, dok sam sagnut koračao (po tim slikama). Sad se ponesite, pa hajdete ohola čela, sinovi Evini, a ne prigibajte lika, jer biste vidjeli opaku vašu stazu.

73.—99. Bijasmo već obišli više brda, a još mnogo više potrošismo sunčeva puta (vremena), negoli je (gledanjem slika) obuzeta duša primijetiti mogla, kad onaj (Virgil), koji je uvijek pažljivo napred išao, poče: »Uspravi glavu, nije više vrijeme za tako sagnuti hod. Gledaj tamo andjela, koji se sprema da nam dodje ususret: već se vraća sa službe šesta služavka dana (šesta ura). Uresi lice i držanje počitanjem tako, da mu bude s voljom poslati nas gore. Misli na to, da današnji dan nikad više osvanuti ne će.« Već sam bio naviknuo na njegove opomene, da ne gubim vrijeme, tako da mi o toj stvari nije mogao tajinstveno govoriti. K nama pristupi krasni stvor, obučen u bijelo, a u licu nalik titrajućoj jutarnjoj zvijezdi. Raširi ruke, a onda raskrili krila; reče: »Dodjite, tu su blizu stube, a lako se sad uzlazi. Veoma rijetki dolaze na taj poziv. O ljudski rode, rodjen da letiš gore, zašto tako padaš od malo vjetra (tašte slave)?« Odvede nas donle, gdje je hrid prosječena: tu me krilima udari po čelu, onda mi obeća sigurno putovanje.

100.—108. Kao što — kad se zdesna uzlazi na brdo, gdje stoji crkva (S. Miniato), koja nadvisuje dobro upravljanu (Firenzu) nad Rubakontom — prekidaju

nagli uspon stube, načinjene u doba, kad još bijaše sigurna (gradska) knjiga izdataka i (gradska) mjera: tako se ovdje ublažuje obronak, što s gornjega okruga veoma naglo pada, no s jedne i s druge strane (i tu) visoka pećina struže (prolaznika).

109.—114. Dok smo se mi ovdje okrenuli, pjehavu glasovi: Beati pauperes spiritu (Blaženi siromašni duhom) tako (divno), da se riječima ne bi moglo izraziti. Ah, kako su drugačiji ovi klanjci od onih paklenih; jer ovdje se ulazi uz pjevanje, a tamo uz grozno jadikovanje.

115.—136. Uzlazismo već svetim stepenicama, a činilo mi se mnogo laglje, negoli mi se činjaše prije na ravnu. Zato ja: »Učitelju, reci, koja se teška stvar skinula s mene te ne osjećam gotovo nikakov umor hodajući?« Odgovori: »Kad *P-i,* što su još ostali na tvom licu, malone izblijedjeli, budu kao onaj jedan, sasvim izbrisani, onda će tvoje noge biti dobrom voljom tako svladane, da nesamo ne će osjećati umora, nego će im biti ugodno, da su gonjene gore.« Nato ja učinim kao oni, koji hodaju, ne znajući da imadu nešto na glavi, van da slute po migovima drugih; zato im ruka, da se uvjeri, sebi pomogne i traži i nadje i obavi službu, koju vid ne može obaviti, i ispruženim prstima desnice nadjoh samo šest onih slova, što mi ih ureza nad sljepočice onaj s ključevima. To gledajući moj se Vodja nasmiješi.

Uvod u trinaesto pjevanje.

Sadržaj. Putnici dolaze na drugi krug, onamo, gdje se brijeg steže, ostavljajući uokolo širok put. Ovdje je sve glatko, blijede, sinje boje. Virgil pozdravlja sunce, čiji traci će ih voditi. Na tom su krugu kažnjeni nenavidnici. Oči su im saživene željeznom žicom. Sjede naokolo prislonjeni o stijenu, naslonjeni jedan o drugoga. Zagrnuti su prostim darovcem iste boje kao i kamenje. Čuju se glasovi nevidljivih andjela. Njihove riječi potiču na ljubav. Dante pita, da li tu ima koja latinska duša iz Italije. Odgovara mu duša Sapije iz Siene. Sapija ga moli, neka joj uspostavi uspomenu kod njene rodbine, a na koncu se naruga Siencima.

Alegorija. Na tom krugu nema nikakovih umjetnih oblika: sve je pusto i jednolično kao u dušama jalnih ljudi, koji osim sebe ne trpe ništa i nikoga. Zato, što su gledali nenavidnim okom dobra svojstva bližnjega, imenice duševne sposobnosti njihove, a bez nade, da će ih ikad moći dostignuti, zatvorene su im oči, prozori duše. Alegorijski okvir glavnoga prizora udešen je prema kazni sljepoće. Opomene i poticaji se ne vide, nego se čuju. Prosti darovac, koji pokriva duše, alegorija je prostačkoga, surova osjećanja, što je temelj svakomu jalu.

Razjašnjenja. Grješnicima u ovom krugu posvećena su dva pjevanja, većim dijelom ispunjena historijskim primjerima iz Danteova doba. U ovomu pjevanju Dante nije tako opširno izradio opomene kao u prvomu krugu, jer se ne osjeća onoliko kriv nenavisti koliko umjetničke i plemićke oholosti.

Virgil opet ističe, da im je sunce na sjeveru zdesna, dok idu od istoka prema zapadu. Virgilov pozdrav suncu zaostaje ljepotom za sličnim pozdravom Sv. Franje Asiškoga.

Okrenu se prema suncu. Idu jednu milju. Opomene Dante ovdje naziva — kao u Convitu — »bič i uzde«. Naidju na pokorne duše, koje glasno pjevaju litanije Svih Svetih. Grješnici sjede kao slijepci na proštenju.

Dante govori ponajprije s dušom Sapije, udove Ghinibalda Saracini-a, čija palača još danas u Sieni stoji. Njeno ime znači savia, mudra; no baš protivno — veli ona — bila je luda, premda joj bijaše već šezdeset godina, kad je sagriješila. Za dokaz tomu spominje, kako se veselila porazu svojih zemljaka Sienaca, koji su nju prognali bili. Sa svoga kaštela Bigozzi blizu Valdelse gledala je, kako su se godine 1269. opet pobili Sienci s Firentincima, pa se Bogu molila, neka dade potući Salvani-a i njegove Ghibelline. U slučaju, da Sienci pobijede, zaključila je da se baci s prozora. Sapijin protivnik Salvani isti je onaj, koji pati s oholima, a ne zaslužuje njene mržnje, jer je malone trideset godina veoma dobro upravljao Sienom. Čini se, da su tu bile posrijedi obiteljske razmirice. Salvani Provenzan bijaše sin Ildebrandina Salvani-a, Sapijina brata. Kad je vidjela, da Sienci bježe, uskliknula je: da se sad više ne boji Boga, jer da joj se nakon ovakve sreće ne može ništa dogoditi, što bi ju unesrećilo. Poredjuje se s kosovicom, za koju se pričalo, da je, čim je u siječnju sunce prvi put sinulo, uskliknula: »Bože, ne bojim te se više.« Sapija se istom na samrtnoj postelji pokajala, zato bi morala bila čekati pred Čistilištem, no pomogoše joj molitve pustinjaka Pietra Pettignana, koji je u Danteovo vrijeme živio u Sieni te ondje mnoga čudesa činio. L' Ottimo veli, da je bio

Firentinac. Sapija ga često pohadjala i darivala te ga prosila, da se za nju Bogu moli. Sapija uostalom još i u Čistilištu bocka svoje zemljake veleći, da su tašti, što im Dante i na drugomu mjestu spočitava. Za dokaz tomu Sapija spominje dva slučaja, o kojima je u Danteovo doba bilo mnogo razgovora.

Talamone se zove kaštel i luka u Maremmi prema Tirhenskomu moru. Sienci su taj grad kupili za 8000 zlatnih fiorina od opatije del Montamiata, pa su još mnogo novca uložili, da urede luku. Nadali su se, da će steći pomorsku vlast kao Genovežani ili Mlečani. Nada im se izjalovila, jer je luka bila predaleko od Siene, a zrak je bio nezdrav. Admirali onamo poslani, poumirali su im, dakle su izgubili život, a tim svakako više negoli grad Siena, koja je samo novac izgubila.

Sienci se danas brane protiv ovoga Danteova bockanja te vele, da nisu nikad ni htjeli od Talamona načiniti ratnu luku i da uopće nisu nikakve admirale onamo slali. Za trgovinu pako da je luka bila uistinu korisna, jer su već prve godine imali promet od 20.000 mjerova žita iz Sicilije. Isti Firentinci, kad su se kasnije (god. 1356.) s Pisancima zaratili, tražili su od Sienaca, da smiju u Talamonu osnovati trgovačka skladišta.

Glede vode u Sieni pričalo se, da teče pod brijegom, na kojem leži Siena, i da je to Dianin izvor, jer je ta božica u poganstko doba bila zaštitnica Siene. Kad su Sienci u kršćansko doba srušili kip Dianin, vode je nestalo. U Danteovo doba tražili su s velikim troškom tu vodu, a pjesnik im se zato ruga na usta Sapijina. Ni taj Danteov prigovor nije sasvim opravdan. U Sieni još danas ima pod brijegom zdenac »Fonte Branda«, što ga Dante pohvalno spominje radi obilne mu vode. Na protivnoj strani brijega izvire iz pećine »Fonte Ovile« i »Novi zdenac« koji je danas dakako prastar — iz XIV. je stoljeća. Još ima i u jednoj privatnoj kući bunar, o kojemu se kaže, da je Dianin zdenac. Gdje tolika voda izvire, nije luda pomisao, da ima u brijegu velik reservoir. Sienci su kadikad mislili, da čuju vodu, gdje šumi u brijegu. Da su doista tu vodu tražili, svjedoči zapisnik velikoga vijeća od 5. kolovoza 1295. u sienskom arkivu, gdje se čuva i kupoprodajni ugovor od 10. rujna 1303. s opatijom Montamiata. Dogadjaji, koje Dante ovdje spominje, sasvim su aktuelni bili u njegovo doba.

Od Sapije čuva se u sienskom arkivu oporučni dodatak od 14. svibnja 1274. god. u korist bolnice, koju je utemeljila obitelj njezina muža.

I o Pietru Pettignanu govori jedna povelja u Sieni. Dne 19. prosinca 1289. god. nalaže sienska republika, da se njemu na njezin trošak priredi grob.

Pjevanje trinaesto.

(1.—9. Kako izgleda drugi krug. 10.—21. Pozdrav suncu. 22.—30. Marija, primjer ljubavi. 31.—33. Orest. 34.—36. Evandjeoska ljubav. 37.—72. Kako je nenavidnima u čistilištu. 73.—99. Razgovor s dušama, koje se čiste. 100.—129. Sapija. 130.—138. Dante ispovijeda grijehe nenavisti i oholosti. 139.—154. Zadnje riječi Sapije).

1.—9. Bijasmo navrh stuba, gdje se po drugi put siječe brijeg, što liječi duše kad se uspinju. Ovdje opasuje brijeg jedan pojas kao onaj prvi (u prvom krugu); samo što svoj luk prije savija, (jer je brijeg već uži). Tu nema sjene (relijefa), niti se ukazuje kakva slika, glatka je i pećina, a gladak je i put od modrikasta kamena.

10.—21. »Budemo li ovdje čekali ljude, da ih pitamo«, sudio Pjesnik »bojim se, da će predugo trajati, dok se odlučimo.« Onda čvrsto upre oči u sunce; od svoje desne strane učini os, te oko nje okrene lijevu svoju stranu. »O blago svijetlo, u koje se uzdajući polazim novim putem, ti nas vodi«, reče »kako nas ovuda voditi treba; ti griješ svijet, ti nad njima sjaš; ako drugi razlog na protivno ne sili, tvoji traci treba da vazda budu vodje.«

22.—30. Koliko se ovdje (na zemlji) računa jedna milja, toliko smo već odanle prevalili puta za kratko vrijeme uslijed spremne nam volje. I osjetismo, ali ne vidjesmo duhove gdje lete prema nama pozivajući nas uljudno na gozbu ljubavi. Prvi glas, koji leteći prodje, govoraše glasno: V i n u m n o n h a b e n t (nemaju vina), te prošavši iza nas ponavljaše ove riječi.

31.—33. I prije no se udaljio taj glas toliko, da ga više ne bi čuti mogli, prodje drugi vičući: »J a s a m O r e s t,« no ni taj se ne ustavi.

34.—36. »Ah, Oče«, rekoh, »kakovi su to glasovi?« A uto, dok sam pitao, eto trećega govoreći: »L j u b i t e o n e, k o j i s u v a m z l o č i n i l i.«

37.—72. A dobri Učitelj: »Ovaj okrug bičuje grijeh nenavisti, zato su (ovdje) užeta biča od ljubavi spletena. Uzde hoće da protivno glase; mislim, da ćeš ih čuti, kako sudim, prije no dospiješ do klanjca oproštenja. No upri oči što jače kroz uzduh, i vidjet ćeš pred nama ljude gdje sjede, a svaki se naslonio duž pećine.« Onda otvorih oči više no prije; pogledah ispred sebe te vidjeh sjene u kabanicama, (a bijahu) boje ne drugačije od pećine. A poslije, kako bijasmo nešto više uznapredovali, začuh gdje kliču: M a r i j o, m o l i z a n a s, M i h a j l e, P e t r e i S v i S v e t i! Ne vjerujem, da svijetom hoda čovjek tako tvrda srca, e ga ne bi samilost dirnula radi onoga, što sam poslije ugledao; jer kad sam se k njima tako blizu primaknuo, da sam točno razabirao njihove kretnje, teška mi bol istisnu suze iz očiju. Činjahu mi se pokriveni prostim darovcem; jedan je drugoga podupirao plećima, a sve skupa podupirala pećina. Tako slijepci, koji ništa svoga nemaju, stoje (pred crkvama) na proštenju tražeći milostinju, te jedan spušta glavu na drugoga, da se tako u drugih što prije pobudi milosrdje nesamo zvukom riječi, nego i vanjštinom, koja ne prosi manje (ganutljivo). Pa kao što sunce ne pomaže slijepcima, tako ni sjenama, o kojima sad govorim, nebesko svijetlo ne će da udijeli

od sebe udjela; jer svima vjedje probada žica te ih tako sašije, kao što čine divljemu sokolu, jer (inače) ne stoji miran.

73.—99. Meni se činjaše, prodjem li, da vrijedjam druge gledajući njih, a nevidjen od njih; zato se okrenuh k svojemu Savjetniku mudromu. Dobro je znao, što sam nijem htio reći; zato ne dočeka moga pitanja, no reče: »Govori, a reci malo i mudro.« Virgil mi idjaše s one strane okruga, gdje bi se moglo pasti, jer put nije bio nikakvom ogradom obrubljen. S druge mi strane (uz stijenu) bijahu pobožne sjene, koje su kroz okrutno švo tiskale (suze), tako da su obraze (u suzama) kupale. Okrenuh se k njima i: »O narode«, počeh, »siguran, da ćeš vidjeti uzvišeno Svijetlo, za koje se jedino vaša želja brine, tako vam milost (Božja) očistila savjest od pjene, da kroz nju može bistro proteći rijeka uma, kažite mi — a bit će mi drago i bit ću vam zahvalan — ima li medju vama koja latinska duša; a možda će biti dobro za nju, upoznam li ju.« — »O brate moj, svaka je od nas gradjanka jedinoga pravoga grada (nebeskoga Jerusolima); ti valjda hoćeš reći: da li je koja, dok je živjela, hodočasnica bila u Italiji?« Učini mi se, da to čujem za odgovor nešto s daljega, negoli sam stajao, zato glasnije upravih svoje riječi na onu stranu.

100.—129. Medju ostalima ugledam sjenu, koja je, činilo se, čekala; pa da me tko zapita: K a k o? rekao bih: Podizala bradu, kao što slijepci čine. »Duše, rekoh, koji se trapiš, da možeš uzaći, ako si ti onaj, koji mi odgovori, daj da te upoznam ili po zavičaju ili po imenu.« — »Bijah iz Siene«, odgovori, »pa se s ovim drugima ovdje čistim od grješna života plačući k Onomu (Bogu), da nam pokloni sebe. Mudra nisam bila, premda sam se više radovala, nego radi svoje sreće. A da ne pomisliš, da te varam, čuj, nisam li tako luda bila, kako ti rekoh. Kad mi se već život spuštao sa (vrha) lûka mojih ljeta, moji su se sugradjani kod Colle (di Valdelsa) sukobili sa svojim protivnicima (Firentincima), a ja sam Boga molila za ono, što on i sam htjede. Bijahu tamo potučeni i okrenuti na gorke korake bijega, a mene, gledajući tu potjeru, obuze radost nijednoj drugoj ravna tako, da sam drski obraz okrenula gore vičući Bogu: S a d t e s e v i š e n e b o j i m; baš kao što čini kosovica, kad se vrijeme malko stiša. Na kraju života htjedoh se pomiriti s Bogom; no jošte se ne bi počeo bio pokorom smanjivati moj dug, da me se u svojim svetim molitvama ne sjeti Petar Pettinagno, koji mi se smilova iz milosrdja.

130.—138. No ti, tko si ti, koji hodaš, raspitujući za naše prilike, a imaš otvorene oči, kako mi se čini, te se dišući razgovaraš?« — »Oči moje«, rekoh »bit će i meni ovdje uzete, ali malahno vremena, jer su malo griješile previjajući se od nenavisti. Mnogo je veći strah kojim je duša moja obuzeta radi muke odozdo, jer me već tišti teret od tamo dolje.«

139.—154. A ona meni: »Tko te dakle dovede ovamo gore medju nas, ako se još misliš vratiti dolje?« A ja: »Ovaj, koji je sa mnom, ali ne kaže riječi. I živ sam još; i zato, odabrani duše, zahtijevaj od mene, ako hoćeš, da tamo još za tebe maknem samrtne noge.« »Oj«, odgovori, »to, što čujem, tako je novo, da je velik

NENAVIDNICI (SAPIA IZ SIENE)

PJEVANJE XIII.

znak, e te Bog ljubi; zato mi katkad pomozi molitvom svojom. A molim te, tako ti onoga, što najviše žudiš, stupiš li ikad na toskansko tlo, da popraviš glas o meni u moje rodbine. Vidjet ćeš ih medju onim taštim narodom, koji se nada mnogočemu od Talamona, a izgubit će više nade, nego kad je tražio Dianu. No admirali će (pri tom) izgubiti još više.«

Uvod u četrnaesto pjevanje.

Sadržaj. Dvije duše nenavidnikâ, da im je Dante pristupio, govore o njemu. Guido del Duca pita svoga druga, Riniera da Calboli, tko li je to i odakle je. Rinier mu reče, neka ga pita, i to prijatno. Guido pita Dantea, koji mu odgovara krijući svoje ime i naziv rijeke, kraj koje se rodio. Duca pogadja, da govori o Arnu. Rinier pita Guida, zašto li Dante ne će da izrekne ime te rijeke, kao da ga je strah izustiti ga. Guido potvrdjuje Rinierovu slutnju i daje Danteu pravo, što se zgraža nad ovom rijekom. Oštro sudi o gradovima, što uz Arno leže, i proriče propast Firenze. Govori o Romagni žaleći, što je i tu sve pošlo na gore. Kad pjesnici odu od nenavidnikâ, čuju glasove, koji napominju primjere kažnjene nenavisti.

Alegorija. Veći dio četrnaestoga pjevanja historijskoga je sadržaja. Samo na kraju se alegorijski bičuje nenavist primjerima kažnjenih nenavidnika: kćeri Kekropsove Aglaure i Kaina.

Razjašnjenja. Ono mjesto, gdje Dante ne će da kaže svoje ime, »jer još ne zvoni jakő, ima po mojemu mnijenju dublje alegorično znamenovanje. Kad Dante dolazi u Limb, pripovijeda, da su mu najveći pjesnici staroga vijeka iskazivali časti i primili ga u svoje kolo tako, da je bio šesti medju tolikim veleumima. Imena Homer, Horacije, Ovid, Lukan »još odzvanjaju u svijetu«, pogotovo ime Virgila; prema tomu uzima Dante, da i njegovo ime odzvanja. Sad pako gdje je prošao krug oholih, sagnut kao i oni, što tu pokoru čine; sad, gdje mu je andjeo izbrisao na čelu znak oholosti, postao je tako čedan, da svoje ime ne će da izusti, jer »još ne zvoni jako.«

Dante Italiju ljubi bolnom ljubavi sina, koji svoju domovinu gleda razrovanu zlim strastima. U ovom pjevanju šiba satirom sve stanovnike duž rijeke Arna. Sav jad svoj meće u riječi Guida del Duca. Dante samo spomene rijeku, što izvire kod Falterone pa teče Toskanom, no ime joj ne će izustiti, jer u njemu budi strašne uspomene. Falterona je krajina u Apeninskoj planini, koja je na ovomu mjestu daleko šira, negoli na ikojem drugom; upravo je »bredja«, jer se tu »radjaju« Alpe Pratomagnanske, onda planine, što se protežu do Forli-a i Brettinora, tvoreći doline Bidenta, Rabbi-a i Montona. Neki tumače to mjesto i tako: gorje da je ovdje puno — »bredje« — vode, jer tu izvire Arno, Tiber i još druge dvije rijeke.

Stanovnici doline Arna zvjerske su ćudi, kao da ih je ona vještica Kirke, o kojoj Odisej priča, hranila, t. j. pretvorila u životinje, kako je Odisejeve drugove pretvorila u svinje.

Blizu izvora rijeke Arna grad je Porciano (porci — svinje). To ime navodi pjesnika, da žitelje toga grada nazivlje svinjama. Pritom poglavito misli na grofa Tigrina da Porciano. Ove casentinske velikaše Dante i u Paklu spominje medju prokletima.

Još i danas postoji mjestance Porciano, a nad njim razvaline kaštela. O velikom tornju sred razvalinâ pripovijeda se, da je Dante neko vrijeme u njemu zatvoren bio. No temelj Danteove mržnje na te velikaše osniva se poglavito na tomu, što su se oni iznevjerili caru Henriku VII.

Od »svinjâ«, medju kojima iz početka ide »oskudni tijek« Arna, dolazi rijeka do »lajavaca«, od kojih prezirna »odvraća gubicu« t. j. rijeka, što je do Arezza tekla od sjevera prema jugu, skreće ovdje na zapad. Aretince nazivlje Dante lajavcima, jer su se mnogo isticali u stranačkim borbama, ali se nisu hrabro držali. I drugi pisci ih poredjuju s lajavim psima, koji se silno razmeću, dok nema pogibli, a kad ih tko bije, ližu ga te uvuku repine. Firentince nazivlje pjesnik psima, koji su se pokurjačili, jer su postali okrutni i lakomi. Nije vjerovatno, da misli samo na feudalnu gospodu, jer ni pučani baš nisu bili bolji.

Napokon se Arno protisne izmedju visočinâ pred Empoli-em, pa sišavši u ravnicu teče kroz Pisu. Pisance nazivlje lisicama, jer im je u grbu lisica kraj carskog orla, a i značaj im je bio lisičji.

Guido del Duca govoreći o Firenci vidi unapred tešku nesreću, što će joj se dogoditi, a to je načelništvo Fulciera de Calboli iz Forli-a (1303.), unuka onoga Riniera, Guidova plačidruga, koji u Čistilištu tu kraj njega sjedi. Fulcieru, koji je već u različnim gradovima bio načelnikom, predadoše u Firenzi vlast, otkako je Karlo Valois prognao bio Bijele. Jedan dio te stranke ostade na svoju nesreću u Firenzi. Što se za Calboli-eva vladanja dogadjalo jedna je od najgroznijih stranica povijesti kulture i teški dokaz ljudske bestijalnosti, koja se — gdje može — još i danas očituje. Jedni tumače ovo mjesto tako, da je Calboli ubijao, kao što se stara marva ubija; drugi onako, kako smo mi preveli.

Posljedica svih strahota bilo je to, da su se Bijeli još tjesnije združili s Ghibellinima i da je izmirenje stranaka u Firenzi postalo nemoguće.

O samome sebi kaže Guido del Duca, kako bijaše za života jalan, a sad žanje slamu od toga zla sjemena.

Guido (umr'o god. 1245.) bijaše iz otmjene ravenatske obitelji, no živio je u Brettinoru (Bertinoru), gdje mu je otac stekao imanje. Guido je u različnim gradovima obavljao službu suca i načelnika, a spominje se, da je bio veoma čestit. O njegovoj nenavisti govori samo Dante, no sigurno je tomu imao i povoda.

Guido se isticao u svim političkim prilikama Romagne, a utjecaj mu je sizao do Perugije i dalje. Godine 1829. bio je već mrtav. To velikaško pleme cvate još i danas.

Za pričanja Guidova rastuži se kraj njega onaj, na kojega je naslonjen: Rinier de Calboli. Rodio se u prvoj polovici XIII. stoljeća. Dok je Guido bio Ghibellin, Rinier bijaše pristaša Guelfâ. Isto kao što su u »Cvjetnoj dolini« izmireni vladari protivnici, ovdje su se izmirili vodje protivnih stranaka. Rinier bijaše takodjer načelnikom nekojih gradova (1247.—1265.). Godine 1276. borio se protiv glasovitoga vodje Ghibellinâ Guida di Montefeltro. Morade mu se predati, ne spasavši ništa do života. Kasnije, u društvu s različnim osobama, koje Dante spominje, igra još političku ulogu. Izmedju godine 1292. i 1296. isticao se i junakom te pogibe s mačem u ruci, slavan i ugledan: čast i dika kuće Calboli. Zato ga toliko i žalosti, kad čuje, da će mu potomak tiranstvom ime sramotiti.

Nakon što je Dante na usta pokorničke duše Guida del Duca orisao teške prilike u Toskani, nadovezuje razmatranje o isto takvim nevoljama u Romagni. U Paklu ga pita duša Guida da Montefeltro za političke prilike u Romagni, a Dante mu sâm odgovara. Ovdje Guido del Duca priča Danteu o društvenim odnosima u Romagni, i to naprosto zato, što je Duca bolje mogao znati, kakve su prilike bile u Romagni za prve polovice XIII. stoljeća.

Slika, što nam ju Dante pruža o društvu staroga doba, lijepa je. Plemstvo u Brettinoru i okolici bijaše na glasu sa svoje gostoljubivosti. To je mjesto, nekadašnje leno grofice Valdrade, već u XII. stoljeću bilo glasovito s grofičina »Dvora Ljubavi« i plemenitih viteških običaja. O Brettinoru priča stara neka novela ovo: Tamošnji plemići nisu trpjeli, da tko prima goste za novce, nego su na stup u kaštelu stavili toliko zvonaca, koliko je gostoljubivih kuća bilo u Brettinoru. Tudjinca bi odveli, da na koje zvonce zazvoni. Čijim bi zvoncem slučajno zazvonio, tomu bi pošao u goste. To su pako plemići zato činili, da medju njima ne dodje do svadje, jer bi se oni otimali za goste.

Ta su vremena prošla bila. Guido imenuje četiri plemića stara kova; to su: dobri Lizio di Valbona, Arrigo Manardi, Pier Traversano i Guido di Carpigna. Sve ostalo plemstvo prestalo je ili se izrodilo u stranačkim borbama.

O nekom Liziju pripovijeda Boccacio, da je bio velika dobričina, koji nije zamjerio mladomu Ricciardu Manardi-u, kad se je potajice oženio njegovom kćeri. No taj Lizio tek je unuk onoga, što ga Guido del Duca hvali.

Arrigo Manardi iz Brettinora bio je Ghibellin i pristalica kuće Traversari. O njemu znamo, da su ga god. 1170. uhvatili za bitke i odveli ga u Faenzu. Posljednji put je spomenut u nekoj povelji god. 1228.

Poznatije su i uglednije druge dvije osobe, koje Guido del Duca spominje, a to su Piero Traversaro te Guido di Carpigna.. Traversari bijahu prastaro pleme, ugledno već u doba Odoakera. O Pieru Traversaru (1225.) svi stari tumačitelji Božanstvene Komedije složno kažu, da je bio vrlo ugledan, hrabar i čestit. Sam car Fridrik Barbarossa imenova oca njegova riminskim knezom. Bio je Pier veoma darežljiv, pa su na njegov dvor dolazili trubaduri, koji su pjevali pjesme u čast gospodje njegove, Imilije. Ona bijaše iz kuće knezovâ Guidi u Casentinu, rodjakinja dobre Valdrade, koje ime kao zlatna nit preplića obiteljsku povijest uglednikâ Firenze, Casentina i Romagne. U Ravenni još postoji kuća Traversari, a u muzeju se čuva sarkofag jednoga od tih velikaša. Njih su kasnije iz Ravenne prognali knezovi da Polenta, zaštitnici Danteovi. Pa ipak Dante Traversare tako simpatično spominje, a na usta Guida del Duca.

I grofovi di Carpigna bijahu veoma staroga plemenitoga podrijetla, i to Guelfi, vjerni papi Inocentu IV.

Ljudi, obitelji, gradovi, koje tu Dante nabraja u dvadeset i tri stiha, bili su poznati u Romagni u njegovo doba, no već ni stari komentatori o nekima od njih ne znadu ništa osobita.

Glede stiha, u komu je spomenut Fabro u Bologni i Bernardin di Fosco iz Faenze, ne slažu se izdavači rukopisa. Zato je i tumačenje razrožno. Noviji pače oštrim riječima osudjuju tumačenje L' Ottima, čiji autoritet u tom pitanju ne priznaju. Iz te se čitave pravde vidi samo to, da su spomenuti odličnici slovili medju najboljim ljudima onoga doba.

Guido da Prata bio je vlasnik maloga imanja medju Ravennom i Faenzom, a spominju ga povelje od godine 1222. do 1228.

I glede Ugolina d'Azza mnogo se razilaze tumači. Bio je iz Toskane, a živio je medju Romagnolima. Vijesti o njemu ne podudaraju se s pohvalnim spominjanjem Guidovim, no u doba ogorčene stranačke borbe ne može se lako razabrati: što je istina, što li nije, kad su vijesti u sebi ovako oprečne.

Od Azza je sačuvana lijepa pjesmica.

Za Federiga Tignosa stari tumačitelji takodjer slabo što znadu. Uspomena je na tê ljude već utrnula bila u širim krugovima Danteovih savremenika, dok je pjesnik crpao iz predaje na mjestu, gdje su ti plemeniti vitezovi živjeli. Vidi se, da je proučavao uz usmene vijesti takodjer i pismene spomenike.

Federigo Tignoso bio je starinom iz Ravenne, a plemstvo mu siže čak u bizantsko doba. Za vrijeme Danteovo bilo je to pleme već izumrlo. Federigo se nastanio u Brettinoru, jer je izbjegavao riminski gradski život, »nedoličan plemenitu čovjeku.« Kuća mu je vazda bila puna gosti.

Spominje se i obitelj Anastagi, vezana rodbinskim vezama s knezovima da Polenta, koji su ipak i njih prognali, baš kao i Traversare.

Viteštvo sa svojim turnirima, udvaranjem gospojama, koje su ljubile ljubavi radi, doba udvornosti, darežljivosti i lijepih običaja — sve je nestalo, a pojavio se otrovni korov svadje i neprijateljstva. Zato Guido hvali sreću knezova Bagnacavala, da nemaju više potomaka, dok psuje plemena Castrocaro i Conio, što još radjaju djecu: izrode nekadanjih plemenitih knezova. Konačno spominje obitelj Pagani, koja ne će iza sebe ostaviti dobre uspomene, kad bez potomaka umru sada živući sinovi opaka oca. Raduje se, što Ugolino de Fantoli iz Faenze, čestit vitez, nema djece, koja bi mu poslije mogla ime sramotiti.

Velikom umjetničkom vještinom Dante prekida melankolično raspoloženje nakon Guidova pričanja oštrim kontrastom. Kao grom zatutnji: »Ubit će me tkogod me prepozna!« To viče fantom Kaina, koji je iz nenavisti usmrtio brata. »Ja sam Aglaura! — viče kći atenskoga kralja Kekropsa: ona je bila jalna sestri svojoj Hersi, što ju je ljubio Hermes, koji nenavidnicu pretvori u kamen.

Dante poredjuje taj glas grmljavini, koja se odmah odaleči, tek što prodre oblak. On tu — kao i Lukrecije — misli, da je grmljavina u oblaku zatvoren vjetar.

Pjevanje četrnaesto.

(1.—24. Razgovor s dušama iz Romagne. 25.—57. Dolina Arna. 58.—72. Fulcieri da Calboli. 73.—87. Guido del Duca. 88.—90. Rinier da Calboli. 91.—126. Stanje u Romagni. 127.—151. Primjeri kažnjene nenavisti).

1.—24. »Tko je taj, koji obilazi naše brdo prije, negoli mu je smrt krila dala, te otvara i zatvara oči po miloj volji?« — »Ne znam, tko bi mogao biti; no znam, da nije sam: pitaj ga ti, koji si mu bliže i prijatno ga dočekaj, da ti odgovori.« Ovako se dva duha, jedan prema drugomu nagnut, razgovarahu o meni, ovdje nadesno, a onda izvrnuše lica prema gore, da mi govore. I reče jedan: »O, dušo, koja još usadjena u tijelu ideš prema nebu, utješi nas iz smilovanja i kazuj nam, odakle dolaziš i tko si? Jer se milosti, koja ti je udijeljena, tako čudimo, kao (što se čuditi valja) stvari, koje još nikad nije bilo.« A ja: »Posred srijede Toskane razlijeva se rječica, koja se radja u Falteroni, a sto ju milja tijeka ne nasiti. S njene obale donosim osobu ovu (tijelo svoje); da kažem, tko sam, bilo bi izlišno, jer moje ime još ne zvoni jako.« — »Ako sam svojim razumom tvoju misao dobro proniknuo,« odgovori mi na to onaj, koji je prvi progovorio bio, »zboriš o Arnu.«

25.—57. A drugi mu reče: »Zašto li ovaj sakri ime rijeke, baš kao što čovjek radi, kad krije stvari strašne?« A sjena, zapitana o tom, oduži se ovako: »Ne znam, ali je doista vrijedno, da nestane ime takove doline; jer od izvora, — gdje je alpinsko gorje, od kojega se otkinu Peloro, tako bredje, da rijetko koje mjesto tu mjeru nadmašuje — pa sve donle, kamo ide da naknadi ono, što je nebo iz mora isisalo, i odakle rijeke dobivaju ono, što s njima ide (vodu), svi (stanovnici) gone krepost (kao) neprijateljicu, poput zmije, (a to čine), što s kobnosti mjesta, što sa zle navike, koja ih podbada. Stoga su svoju narav tako promijenili stanovnici te jadne doline, e se čini, da ih je Kirke tovila. Medju gadnim svinjama, dostojnijim žira, negoli ljudske hrane, upravlja iz početka svoj oskudni tijek. Onda niže naidje na lajavce, kojih je zagrižljivost veća, nego im snaga dopušta, te prezirno od njih odvraća gubicu. Odlazi padajući, što više nabuja, to više taj prokleti, nesretni jarak nailazi na pse, koji se pokurjačuju (na Firentince). Sišavši zatim kroz još dublje ponore, nadje lisice (Pisance), tako pune varke, da se ne boje domisli, koja bi ih ulovila. Ne ću propustiti da rečem zato, što me drugi čuje, a bit će za ovoga (Dantea) dobro, bude li se jošte sjetio onoga, što meni istiniti duh (Duh Sveti) otkriva.

58.—72. Vidim tvoga unuka (Fulciera da Calboli), kako postaje lovac onim kurjacima (Firentincima) duž obala divlje rijeke te ih sve ugrožava. Prodaje meso njihovo, dok je jošte živo; onda ih ubija kao stara divlja zvijer: mnoge lišava života, a sebe časti. Izaći će okrvavljen iz čemerne šume (Firenze); ostavit će ju takovu, da se ni za tisuću godina ne će ošumiti, kako je prvo bilo.« Kao što se smuti lice onomu, koji sluša navještenje budućih nesreća, ma otkale mu god pogibelj prijetila, tako vidjeh drugu dušu, koja se okrenula bila, da sluša, gdje se uzrujala i rastužila, nakon što je tu riječ razabrala.

73.—87. Govor jedne, a lice druge probudi u meni želju, da doznam njihova imena, te sam spojio pitanje s molbom. Zato duh, koji mi je prvi govorio, započne iznova: »Ti me hoćeš da skloneš, e bih tebi učinio ono, što ti meni učiniti nisi htio. No kad Bog hoće, da kroz tebe sja tolika njegova milost, ne ću ti (ni ja) biti škrt. Znaj dakle, da sam ja Guido del Duca. Moja je krv izgarala od nenavisti tako, da bi me bio vidio problijedjeti, kadgod bih ugledao čovjeka, gdje se veseli. Iz (toga) moga sjemena takovu sada žanjem slamu. O ljudski rode, zašto ti srce teži onamo, gdje nema mjesta uživanju zajedinskomu?

88.—90. Ovo je Rinier, ovo je čast i dika kuće Calboli, u kojoj poslije nijedan nije baštinio njegovu vrlinu.

91.—126. A izmedju Pada i planine te (izmedju) morske obale i Rena (u Romagni) nije samo njegovo pleme lišeno dobara, koja su potrebna za duševnu i tjelesnu dobrobit; već je unutar ovih granica sve puno otrovna trnja tako, da bi sad kasno bilo krčiti ga obradjivanjem. Gdje je dobri Lizio i Arrigo Manardi, Pier Traversaro i Guido di Carpigna? O Romagnoli, izrodjena kopiladi, kad li će se u Bologni opet roditi jedan Fabro, kad li u Faenzi jedan Bernardino di Fosco, plemenita mladica, a iz malahne klice? Ne čudi se, Toskanče, plačem li, kad se uz Guida da Prata sjetim Ugolina d' Azza, koji življaše s nama; (kad se sjetim) Federiga Tignosa i njegove družbe, kuće Traversara i Anastagi — jedna je i druga bez odvjetaka, (kad se sjetim) gospodjâ i vitezovâ, časnih truda i dokolice, što nam omilje radi ljubavi i viteštva tamo, gdje su se srca (sada) tako pokvarila. O Brettinoro, (moje rodno mjesto), zašto i ti ne propadneš, kad te je ostavila tvoja (plemićka) obitelj i mnogo tvojega svijeta, da se ne izopače i oni? Dobro čini Bagnacaval, da više ne radja sinovâ, a zlo čini Castrocaro, a još gore Conio, što se brine, kako bi radjao takove (zle) knezove. Dobro će činiti Pagani (ne rode li više sinovâ), kad ih ostavi Djavao (otac njihov), no ipak im zato ne će nikad ostati sasvim čista uspomena. O Ugolino de' Fantoli, tvoje ime je sigurno, jer ti se ne će više nitko roditi, tko bi ga (izopačivši se) mogao potamnjeti. No sad odlazi, Toskanče, jer sad već volim plakati, negoli se razgovarati, tako mi potišti dušu naš razgovor.«

127.—151. Znali smo, da tê drage duše čuju gdje odlazimo, zato nam se činilo, da su šuteći odobrile put, koji odabrasmo. Kad smo se našli sami idući dalje, jeknu prema nama glas, kao munja, kad zrak prosiječe, govoreći: U b i t ć e m e, t k o g o d m e o p a z i; i uteče kao grmljavina, koja se odaleči, kad naglo probije oblak. Jedva što nam se uho smirilo od njega (toga glasa), kad eto drugoga s tolikih štropotom, da je nalik bio grmljavini, koja odmah slijedi (za blijeskom): J a s a m A g l a u r a, k o j a s e o k a m e n i h. Nato stupim natrag, a ne naprijed, da se privinem Pjesniku. Već bijaše zrak posvuda miran, a on mi reče: »To bijahu one tvrde uzde, koje bi trebale da čovjeka drže u granicama (dužnosti); no vi uzimate mêku, tako da vas k sebi vuče udica staroga dušmanina; i zato vam slabo pomaže uzda ili dozivanje. Zove vas nebo i okreće se oko vas, pokazujući vam svoje vječne ljepote, a vaše oko ipak u zemlju gleda; zato vas kazni Onaj, koji sve vidi.«

Uvod u petnaesto pjevanje.

S a d r ž a j. Pjesnik ustanovljuje doba dana astronomskim izrazima. Dva sata je poslije podneva, 29. ožujka, 1300.

Virgil i Dante dodju do andjela, koji čuva ulaz na treći krug. Dante ne može podnijeti sjaj andjela. Uzlaze na treći krug. Čuju izasebe riječi: »Blaženi milosrdni.«

Putem pita Dante Virgila, što li znamenuju one riječi, koje reče Guido da Duca (u predjašnjem pjevanju): »O ljudska srca, zašto žudite za onim, što s drugim dijeliti ne možete.« Virgil mu rastumači, kako se na svijetu umanjuje blago pojedinca, kad ga mora s drugima dijeliti, dok se protivno u nebu množi dijeljenjem, jer što je više blaženih, to se povećava blaženstvo radi velike medjusobne ljubavi.[1]

Uzlazeći u treći krug prikazuju se Danteu opomene toga kruga na način vizijâ. Vidi Bogorodicu, gdje nadje u hramu izgubljenoga dvanaestgodišnjeg Isusa, pa se ne srdi. Vidi nadalje u gradu Ateni prizor, gdje Pisistrat tješi svoju srditu suprugu. Vidi svetoga Stjepana, koji se Bogu moli za one, što ga kamenuju.

Pjesnik tetura, kao da ga je omamilo vino; pomalo razabire prave stvari, pa ih razlikuje od svojih vizija, no naglašuje, da te nisu bile lažne. Ukazalo mu se, što je vidio zato, da mu srce otvori pomirljivosti. Dante je od srdžbe mnogo griješio u životu. Kad su mu se žene i djeca rugala, da je Ghibellin, znao bi se kamenjem na njih nabacivati. Virgil ga riječima podbada, neka se požuri. Prema njima dolazi dim, u kojemu se srditi čiste od grijeha, što im je za života oči tamom zastirao.

A l e g o r i j a. Srditi su kažnjeni tim, da moraju u gustu dimu prebivati. To znači, da srdžba zastre čovjeka mrakom i otme vid razumu njegovu. Stoga on više ne razabire, kako srdžba nije u razmjerju s uzrokom: ne vidi posljedice srdžbe, koja njemu samomu škodi, pa ga navodi na zle riječi, na zle čine. Na kraju pjevanja razum (Virgil) opominje Dantea, neka se sav razbudi i snažno korača, da što prije stigne k plemenitom cilju očišćenja svoje duše.

Razjašnjenja. Sfera sunčeva pleše oko zemlje kao dijete, koje se igra. O toj poredbi su mnijenja raznolika. Jedni kažu, da je loša; drugi, da je vrlo lijepa te navadjaju primjere iz biblije, Homera i Virgila, gdje se okretanje sunca sličnim poredbama ističe.

Ukaže im se andjeo. Njegovo svijetlo Dante ne može podnijeti. Dante opisuje to premoćno andjeosko svijetlo, a svoje opisivanje razjašnjuje s fizikalnim poredbama, iz kojih se vidi, da se je bavio optičkim pokusima.

Virgil ga tješi, da će moći podnašati rajsko svijetlo andjela kad bude očišćen od grijehâ i grješnih nagona.

Bogoslovlje uči, da se vrhunaravne stvari objavljuju činom, riječima, vidjenjem (vizijama) i snima. Prva smo tri načina upoznali već dosada. U IX. pjev. pjesnik opisuje svoj san sličan vidjenju; na prvom krugu gledali smo čine uklesane u mramor; kod nenavidnika čuli smo riječima opomene; sad se pako prikazuju vidjenjem. Vidi se prizor, što ga pripovijeda Valerije Maksim o Pisistratu. Kaže, da je on

[1] Ima ih, koji čitaju umjesto »s' intende« s' attende, t. j. si vede; drugi: »si ama«, opet drugi »s' incende«. Po starom značenju »s'intende« znači isto, što »ama«, jer ljubav pretpostavlja potpuno medjusobno razumijevanje. Zato sam riječ »ljubi« u prijevodu stavio kraj »razumije«. Na čitanje »si vede« ne mogu pristati.

bio gospodar grada, »za čije su se ime bogovi toliko borili«. Tim Dante podsjeća na mitologijsku pripovijest, da su se Poseidon, bog mora, i Palas Atena, božica sredjene državne i ratne uprave, natjecali, tko li će od njih uzeti pod svoju zaštitu novoutemeljeni grad. Poseidon je darovao gradu izvor dobre vode, Palas Atena stablo uljiku. Atenjani su držali, da je ovo za njih znamenitiji dar, pa su božicu Atenu izabrali svojom zaštitnicom i grad po njoj nazvali.

Dante vidi, kako muče Sv. Stjepana. Oni, koji ga kamenuju, viču: »Martira, martira.« Uzeo sam za te riječi izraz »pod gomilu, pod gomilu«, prema Vrčeviću, koji opisuje takov dogadjaj.

Pjevanje petnaesto.

(1.—9. Doba dana. 10.—39. Andjeo ljubavi. 40.—81. Tumač problema ljubavi. 82.—93. Marija, primjer blagosti. 94.—105. Pisistrat, drugi primjer. 106.—114. Sv. Stjepan, treći primjer. 115.—138. Virgil poučava pjesnika. 139.—145. Kazna srditih).

1.—9. Koliko se od sfere nebeske (sunčeve), koja se uvijek igra kao dijete, pokazuje od početka dana do konca trećega sata, toliko se činilo, da je suncu još ostalo puta za tijek mu do večeri; tamo bijaše suton, ovdje pônoć. A traci sunca su nas gadjali posred nosa, jer smo na toliko bili obišli brdo, da ravno idjasmo prema zapadu.

10.—39. Kad eno osjetih, da mi čelo optereti (zabliješti oči) sjaj, daleko jači nego prije, i u čudo me staviše (dosad) nepoznate stvari. Stoga podigoh ruke prema vrhu mojih obrva i učinih sebi zaklon, kojim se ublažuje prevelika svjetlost. Kao kad suca trak odskoči sa vode ili s ogledala na protivnu stranu uzdižući se na isti način kao što je sišao, te se od pada kamena (okomite crte) udaljuje u istom kutu — kako nas to uči iskustvo i znanost (optike) — tako mi se učini, da me gadja ovdje preda mnom (od zemlje) odbijeno svijetlo; zato se moje oči naglo okrenuše, da (mu) izbjegnu. »Što je to, blagi Oče,« rekoh, »pred čime ne mogu da štitim vida koliko mi treba, a čini se, da se prema nama kreće?« — »Ne čudi se, da te još zablješćuje družina neba,« odgovori mi, »poslanik je, koji dolazi pozvati čovjeka, da uzadje. Skoro ti ne će biti više teško gledati tê stvari, nego će ti biti onolika slast, koliko te priroda usposobila, da možeš osjećati. Pošto stigosmo k blaženomu Andjelu, reče radosnim glasom: »Udjite ovuda k stubama, koje su od drugih manje strme.« Otišavši već odanle uspinjasmo se, kad iza nas zapjevalo: B e a t i m i s e r i c o r d e s (Blaženi milosrdni) i B l a g o t e b i, k o j i p o b j e d j u j e š.

40.—81. Učitelj i ja, mi dva sami, idjasmo gore; a ja mišljah putem, kako da pribavim sebi koristi iz njegovih riječi; i obratim se k njemu ovako ga pitajući: »Što li je htio reći duh iz Romagne spomenuvši (zajedno) i z a b r a n u i z a j e d i n s t v o?« Stoga on meni: »On zna štetne posljedice svoje najveće opačine: zato se ne treba čuditi, što vas kori, e bi poradi nje manje plakali. Zato, jer se vaše

želje upravljaju onamo (k onim dobrima), gdje se dioništvom umanjuje dio, nenavist pokreće mijeh vašim uzdisajima. No da ljubav prema najvišoj sferi uzdigne vaše želje gore, ne bi toga straha bilo u vašemu srcu. Jer što ih više ima, koji tamo kažu: Naše je, — to je svaki bogatiji dobrim, to veća ljubav gori tamo u onomu (rajskom) krugu.« — »Željniji sam da budem zadovoljen,« rekoh, »nego da mi se prije ništa nije reklo, i više mi je (sad) razum zaokupljen sumnjom. Kako može biti, da razdijeljeno blago više posjednika obogati, negoli da ga posjeduje malo njih?« A on meni: »Jer svoj um iznova udubljuješ samo u zemaljske stvari, zato iz pravoga svijetla vadiš tmine. Ono neizmjerno i neizrecivo dobro, što je tamo gore (Bog), hiti (tako) k ljubavi kao što k svijetlu tijelu dolazi trak (sunčani); toliko daje sebe, koliko nadje žara, tako da kolikogod se ljubav širi, toliko nad njom raste vječna snaga (božanske ljubavi). A što se više svijeta ondje gore (u nebu) razumije (ljubi), to više ima tamo dobrote, da se ljubi, i ljubi se više, te poput ogledala jedna (duša) drugoj vraća (ljubav). Pa ako te ne zasićuje (ne zadovoljava) moje razlaganje, vidjet ćeš Beatriču, i ona će ti potpuno ugasiti ovu i svaku drugu žudnju. Pobrini se samo, da ti se skoro izbriše još onih pet znakova (grijeha), kao što su ti već nestale (sa čela) dvije rane, koje zacijeljuju samo kad (s kajanja) bole.«

82.—93. Kad htjedoh reći: Ti si mene zadovoljio, — vidjeh se na drugomu krugu pred tolikim novim pojavama, tako da me željne oči ušutkaše. Tu mi se čini kao da sam ujedanput uzdignut u ekstatično vidjenje i da gledam u nekomu hramu više ljudi: i jednu Gospu na ulazu, gdje blagim izrazom majke govori: »Sinko moj, zašto si nam to učinio? Evo, tvoj otac i ja žalosni te tražasmo.« I tek što ušuti, nesta ono, što se prvo ukazalo.

94.—105. Onda mi se ukaza druga (žena), obraza orošenih onom vodom, koju bol cijedi, kad se rodi (u duši) velika srdžba na drugoga. I reći će: »Ako si gospodar onoga grada (Atene), za čije ime su se bogovi toliko borili, iz kojega svaka znanost sijeva, osveti se na drskim onim rukama, Pisistrate, koje zagrliše našu kćer.« A gospodar, dobrostiv i blag, činjaše mi se, da joj odgovara mirna lica: »Što ćemo učiniti onomu, koji nam zlo želi, ako odsudimo onoga, koji nas ljubi?«

106.—114. Zatim vidjeh ljude, raspaljene vatrom srdžbe, gdje kamenuju mladića dovikujući jedan drugomu neprestance: Pod gomilu, pod gomilu! A njega vidjeh padati nice pod težinom smrti, no oči mu bijahu vazda uprte u nebo moleći se Uzvišenom Gospodu sred ovolike navale onim pogledom, što samilost budi, nek oprosti njegovim progoniteljima.

115.—138. Kad se moja duša opet povratila van k stvarima, što su istinite izvan nje, upoznao sam svoje zablude (ali) nelažne. Moj Vodja, koji je mogao opaziti, da radim kao čovjek, što se iza sna budi, reče: »Što ti je, da se ne možeš držati (na nogama)? Već pola milje ideš zatvorenih očiju, sputanih nogu, kao čovjek, koga vino ili san obuzme.« — »O, blagi Oče moj, ako me hoćeš saslušati, kazat ću ti,« rekoh, »što mi se prikazalo, kad su mi noge bile onako uzete.« A on: »Da sto

krinka imaš na licu, ne bi mi bile sakrivene tvoje ma i najmanje misli. To, što si vidio, bi (ti pokazano), da se ne ustručavaš otvoriti srce vodama mira, koje se razlijevaju iz Vječnoga Studenca. Ne upitah je: Što ti je? kako pita onaj, što gleda samo okom, koje ne vidi, kad tijelo mrtvo leži; nego te pitah zato, da podam snage tvojim nogama. Tako valja podbadati lijene, spore, da se služe javom (svojim sposobnostima), kad im se vrati (kad se opet probude).«

139.—145. Idjasmo sumračjem gledajući pozorno dokle su god sizale oči prema večernjim sjajnim tracima: kad eto se malo pomalo stao uzdizati prema nama dim, taman kao noć, a nije bilo mjesta, kamo bi mu se ukloniti mogli. Taj (dim) nam oduze vid i čisti zrak.

Uvod u šesnaesto pjevanje.

Sadržaj. *Vodjen Virgilom Dante nastavlja svoj put kroz gusti dim, gdje borave srditi.*[1] *Progovori Marko Lombardo žaleći se na sadašnji pokvareni svijet. Dante ne zna, otkle ta pokvarenost: je li od utjecaja zvijezda ili od društvenih uredjaja. Pita Marka Lombarda za uzrok, a ovaj mu temeljito odgovara.*

Alegorija. Srditi borave u dimu, jer srdžba potamnjuje dušu. Srditost izvire iz oholosti; pa kao što se oholi andjeli kazne u tminama pakla, tako srditi ovdje moraju podnositi tamu dimu. Naprosto oholi pate na prvomu krugu pod vedrim nebom, no oni srditi, koje je oholost zavela na mržnju, zlobu pače i na zločine, moraju patiti u tami dima. Kazna oholih je teža, ali kazna srditih je dosadnija i mrža. Duše pjevaju molitvu »Udijeli nam mira«, jer srdžba ruši mir duše. Na ovomu krugu nema historijskih slikâ zaokvirenih u alegorije, kao u prva dva kruga; zato ima rasprava o slobodi volje i pjesnikov politički program, koji se poslije po višeput rasvjetljuje govorom i alegoričnim prikazivanjem.

Razjašnjenja. Dante govori s dušom nekoga Marka, za koga L' Ottimo sasvim pozitivno kaže, da je bio Mlečanin. Imenom Lombardo nazivali su u Franceskoj sve Talijane. Taj Marko bio je čovjek veoma darežljiv: razdijelio je sve, što je zaslužio medju siromake. Dante, koji osobito šiba škrtost i lakomost svojega doba, kaže zato, da je Marko ljubio »krepost, za kojom danas nitko ne nateže tetivu.« L' Ottimo još veli, da je taj Marko bio čovjek otmjen, hrabar i vrlo poštovan, te da je živio neko vrijeme u Parizu.

Benvenuto iz Imole pripovijeda, da je Marko pao jednom u sužanjstvo i da ga je neki prijatelj htio iskupiti pa je za tu svrhu skupljao novaca kod njegovih prijatelja. Marko se na to razljuti te odbi iskupljenje, jer da ne će biti robom tolikih ljudi. Njegov ga prijatelj na to sam iskupi.

U tom pričanju jedini je trag vijesti o srditosti Markovoj. Neki tvrde, da je bio Danteov prijatelj, no to nije ničim dokazano, pa ni načinom, kojim pjesnik o njemu govori, jer on za svoje prijatelje, kad ih spominje, znade naći toplih riječi privrženosti.

Razgovarajući se s Markom kaže Dante, da ide vidjeti dvor Božji na sasvim neobičan način u novo doba. Hoće da podsjeti, kako je nekoć Eneja i Odisej još za života prošao drugi svijet, a sv. Pavao Raj, no u novije doba osim njega nitko. On dakle ne uvažuje kojekakve vizije u Srednjem Vijeku, za koje se veli, da su mu služile uzorom.

Primjedba Markova, da kreposti nestaju sa svijeta, potiče Dantea, da nanovo razmišlja, što mu je drugim riječima već u krugu nenavidnika spomenuo Guido del Duca o tomu: da li su ljudi krivi, što su pokvareni, ili su krive zvijezde, koje vode čovjeka, imenice njegovu volju.

---

[1] U drugom stihu opisujući tamu dima govori Dante o mračnom nebu. Riječi »pover cielo« tumače stari komentatori da znači »nebo bez zvijezda«, »nebo zastrto oblacima.« Istina, da obje te oznake pjesnik još napose ističe. Witte zato te riječi ne prevodi kao da su pleonazam. Philaletes i Basserman prevode: »öder Himmel«; Gildemeister: »Winterhimmel«, P. A. Fiorentino: »ciel sombro.« Neki noviji Talijani: »cielo, dove piccolo l' orizonte,« na što Dante sigurno nije mislio.

Dante vjeruje u astrologiju i misli, da zvijezde utječu na ljudski nagon; zato Marko kaže, da zvijezde potiču čovjeka i vode njegovu volju donekle, ali ne toliko, da volja ne bi mogla slijediti vodstvo uma, koji je neovisan od zvijezdâ. Um, koji rasvjetljuje volju, daje čovjeku sposobnost, da vidi, što je dobro, što li zlo, pa da se bori protiv upliva zvijezdâ, ako vode volju na zlo. Ta borba, iz početka teška, postaje sve laglja, kad se čovjek preda vodstvu uma i Božje milosti.

Duša naginje na radost, jer ju nije stvorila nekakva strašna neznana prirodna snaga, nego dobri Bog. Ona, iz početka neuka kao dijete, teži za ništetnim radostima života, ne vidi pravoga cilja, zabaše,ako ju ne ravnaju zakoni i kralj, koji sam znade pravi put k pravom gradu rajskoga Jerusolima. Treba da bar izdaleka vidi tornjeve toga grada. Car, ako i nije svetac, treba da je pošten i plemenit vodja naroda. Pape, koji teže za svjetskom vlasti, krivi su, što car nema vlasti, da može vršiti zadaću, koju mu je odredio Bog. Kad narod vidi, da oni, koji bi trebali biti pastiri, žive samo za svoje požude, onda i on ne će da živi za plemenitije ciljeve.

Čovjeku su stavljena dva cilja: zemaljska sreća i spas duše. Do prve vodi um i svjetske kreposti, a do drugoga Bog i evandjeoske kreposti; zato treba dva vodje: za sreću na zemlji — cara, za spas duše — papu.

Dante se na usta Marka Lombarda tuži, da svijetu ne dostaje vodja, koji bi ravnao njegovu volju na dobro, jer sami pape idu za bogatstvom i svjetskom vlasti, pa su postali nečisti kao životinje, koje Židovi nisu smjeli jesti. Uccellini tumači ovo mjesto ovako: »Papa, osobito Bonifacije VIII., ima jedno svojstvo pastirsko: vlast i nepokvareno učenje Vandjelja (preživanje); ali nema drugoga: svetinju života (čistoću, nema raskoljene papke).« Jevreji smatrali su samo životinje raskoljenih papaka čistima.

Po plodovima se pozna, da je taj red poremećen, otkako se car Fridrik II. i papa medjusobno bore. Istina, carevi i pape borili su se već i prije, no borba je u XVIII. stoljeću raspalila gradjanski rat po cijeloj Italiji. Dante hvali tri starca, koji su jošte živi ostanci boljih starih vremena, no i oni bi već radije bili mrtvi, da ne gledaju propast i rasulo Italije. Corrado da Palazzo iz Brescie, potomak prastaroga plemena, bio je načelnikom raznih gradova. L' Ottimo kaže o njemu: Naužio se u životu mnogo časti, lijepe družine, politike i uprave gradovâ, gdje je sebi pribavio mnogo hvale i slave.

Gherardo da Cammino, »dobri Gherardo,« bijaše gospodar Trevisa. Stari izvori kažu, da je snošljivo vladao te bio mecena znamenitih ljudi. L' Ottimo veli, da je bio u svim krepostima odličan. O Guidu da Castello iz Regia, koji je Dantea pogostio, L' Ottimo pripovijeda, da je bio u Francuskoj poznat radi svoje čednosti i valjanosti, pa da su ga tamo nazivali »priprostim Lombardom,« što valjda ima značiti »čestiti Lombard«, za razliku od ostalih prevejanih Talijana, koji su bili na zlu glasu. Njegova kći Gaja bila je glasovita sa svoje ljepote; L' Ottimo

kaže: i radi svoga vladanja u ljubavnim poslovima. Drugi stari komentatori naglašuju samo ljepotu i otmjeno vladanje, pače Buti i Landino protivno L' Ottimu tvrde, da je bila uzor poštenja, a literarno vrlo lijepo obrazovana.

Pjevanje šesnaesto.

(1.—15. Prolaz kroz dim. 16.—24. Molba srditih. 25.—51. Marko Lombardo. 52.—63. Pokvarenost vijeka. 64.—81. Teorija o slobodnoj volji. 82.—114. Stopljenje svjetovne i duhovne vlasti: uzrok pokvarenosti svijeta. 115.—129. Nekadašnja čestitost u Lombardiji. Tri poštena starca. 130.—145. Gaja).

1.—15. Tama pakla i (tama) noći, lišene svake zvijezde pod bijednim nebom, zamračene oblacima, kolikogod biti može, ne čini vidu mome gušću koprenu, negoli onaj dim, koji nas ovdje pokri, niti (ikoji pokrovac), čije bi kostrijeti bile tako oštre (kao taj dim), koji nije trpio, da mi oči budu otvorene. Zato pristupi k meni mudri i vjerni moj Vodja te mi ponudi rame svoje. Kao što slijepac ide iza Vodje svoga, da ne zabasa pa da se ne udari o nešto, što bi ga moglo ozlijediti ili pače ubiti, išao sam po gorkom, gadnom zraku slušajući svoga Vodju, koji vazdan govoraše: »Pazi, da se ne otkineš od mene.«

16.—24. Čuo sam glasove, i svaki je, čini se, molio mir i smilovanje od Jaganjca Božjega, koji oduzima grijehe. S Agnus dei započinjahu sve njihove molitve, u svih bijaše samo jedna riječ i jedan napjev, tako da se činilo, e je medju njima bio potpun sklad.« »Učitelju, jesu li to duše, što ih čujem?« rekoh ja. A on meni: »Ti pravo opažaš, one idu rješavajući se čvora srdžbe.«

25.—51. »No tko si ti, koji (hodajući) siječeš dim naš, a govoriš o nama načinom, kao da još po kalendama vrijeme dijeliš?« Tako kaza jedan glas. Stoga Učitelj moj reče: »Odgovori i pitaj, da li se ovuda ide gore.« A ja: »O stvore, koji se čistiš, da se lijep vratiš k Onomu, koji te stvori, čudesa ćeš čuti, ako me pratiš.« — »Slijedit ću te, dokle smijem«, odgovori; »pa ako nam ne da dim da se vidimo, spajat će nas mjesto vida sluh.« Onda započeh: »Idem gore u povojima, iz kojih nas istom smrt izmata(u tijelu); a dodjoh amo kroz tjeskobu Pakla. Pa kad me Bog tako sahranio u svoju milost te hoće, da vidim njegov dvor na način sasvim neobičan u novo doba, ne taji mi ti, tko si bio prije smrti, nego mi reci; i kaži, da li dobro idem k prolazu (na skaline); a riječi tvoje bit će nam pratnjom.« — »Lombard bijah, a zvali su me Marko. Svijet sam poznavao i ljubio sam krepost, za kojom sad više nitko ne poteže tetive. K uzlazu pravim putem ideš.« Tako odgovori i pridoda: »Molim te, da se za me (Bogu) moliš, kad budeš gore.«

52.—63. A ja njemu: »Vjerom ti se vežem, da ću učiniti, što od mene tražiš, ali ću da puknem od jedne sumnje, ako se je ne riješim. Ta je sumnja bila prije jednostavna, sad je dvostruka po tvojoj izreci (da je svijet pokvaren), koja mi po tvrdjuje (istinu), kad ovo, što čujem ovdje, spojim s onim, što sam čuo drugdje (u

nižem krugu). Svijet je doista tako lišen svake kreposti, kako mi ti veliš, a pakošću je krcat i pokrit: no molim te, da mi rečeš uzrok tako, da ga jasno vidim i da ga drugima pokažem. Jer jedan stavlja uzrok tomu (zlu) u nebo (utjecaj nebeskih tjelesa), a drugi ovamo dolje.«

64.—81. Ote mu se dubok uzdah, što ga prije bol stegnu u j a o, a zatim poče: »Brate, svijet je slijep, a ti doista dolaziš iz njega. Vi, koji živite, pripisujete uzrok svemu jedino gore nebu, kao da ono sve sa sobom kreće po nekoj nuždi. Da je tako, u vama bi se uništila slobodna volja, pa ne bi bilo pravedno, da dobro radja radost, a zlo žalost. Nebo daje poriv pregnućima vašim, ne kažem svima, no uzmimo, da kažem; svakako vam je dano svijelo, da razlikujete dobro i zlo, i slobodna volja (vam je dana), koja, ako izdrži prvu borbu s nebom, poslije sve svlada, kad se dobro goji. Višoj snazi i boljoj naravi slobodni se podvrgavate, i ta u vama stvara i volju, za koju se nebo ne brine.

82.—114. Zato, ako sadašnji svijet skrene s puta, u vama je uzrok, u vama neka se traži, a ja ću ti sad u tom (istraživanju) biti pravom uhodom (vodičem). Iz ruku Onoga, koji ju milo gleda, još prije nego je postala, bezazlena djevojčica, što se (djetinjasto) sigra, smijući se i plačući (u isti mah), izlazi duša, koja ne zna ništa, osim da se — pokrenuta vedrim Stvoriteljem — rado vraća na ono, što ju veseli. Ponajprije se nasladjuje maljušnim dobrom; tu se prevari pa za njim trči, ako vodja ili uzde ne odvrnu njezinu ljubav. Zato je valjalo zakon postaviti za uzde: zato je valjalo imati kralja, koji bi od pravoga grada razabirao barem toranj (pravdu). Zakona ima, no tko po njima vlada? Tko ih rukovodi? Nitko; jer pastir, koji predvodi, može preživati, ali nema raskoljene papke. Zato puk, što vidi, da i vodja njegov za onim ide, za čim sam hlepi, uživa (to nisko dobro), pa ništa drugo ne ište. Možeš dakle vidjeti, da je zlo vodstvo uzrok, što je svijet zagrezao u grijehe, i da nije vaša narav tobože pokvarena. Nekoć je Rim, koji je svijet dobro uredio, običavao imati dva sunca, što su rasvjetljivala jedan i drugi put, svjetovni i Božji. Jedno je drugo utrnulo, sjedinio se mač s pastirskim štapom; i jedan s drugim sjedinjen silom valja da idu naopako; jer, spojeni, jedan se drugoga ne boji. Ne vjeruješ li mi, svrni pažnju na klas (na plod: žalosne prilike u Italiji), jer se svaka trava po sjemenu pozna. U onoj zemlji, koju natapaju Pad i Adidža, bivalo je nekad hrabrosti i viteške plemenštine, prije no se Fridrik zaratio (s papom);

115.—129. sada može onuda prolaziti bez straha tkogod se stidi općiti s dobrima ili im doći blizu. Ima još doduše tri starca, u kojima staro doba kudi novo, te im se čini već predugo, da ih Bog još ne premjesti u bolji život: Corrado da Palazzo, i dobri Gherardo i Guido da Castello, koga je bolje zvati na francesku priprostim Lombardom. Priznajte sada, e je rimska Crkva tim, što je u sebi stopila dvije vlasti, pala u blato te okaljala sebe i svoj teret (vlast).«

130.—145. »O moj Marko«, rekoh, »dobro sudiš, a sad razumijem, zašto su sinovi Levijevi lišeni bili baštinstva. No koji li je to Gherardo, o kom kažeš, da je ostao kao primjerak utrnuloga plemena, da budne prijekorom podivljalu vijeku?« —

»Ili me tvoje riječi varaju ili me iskušavaju«, odgovori mi (on), »kad govoreći toskanski, čini se, (ipak) ništa nisi čuo o dobrom Gherardu. Po drugomu ga nadimku ne poznam, van ako bi ga uzeo od kćeri mu Gaje. Bog bio s vama, jer dalje s vama ne idem. Gledajte, već se bjelasa ona zora (sjaj od andjela), što kroz dim svjetluca, a meni je red otići. — Andjeo je tamo — prije, negoli se ukaže«. Tako se opet povrati i ne htjede me dalje slušati.

SRDITI
PJEVANJE XV.

Uvod u sedamnaesto pjevanje.

Sadržaj. Tek što je Dante izašao iz dima, kojim su okruženi srditi, ukazuju mu se u vidjenju primjeri, što imadu da bičuju srditost i da odvraćaju od srdžbe. Dante vidi Filomelu; vidi Amana razapeta na križu; vidi Laviniju. No u mašti Danteovoj nestaje vidjenja, čim ga pogodi neko neobično svijetlo. To svijetlo dolazi od andjela, koji pjesnicima pokazuje put. Dante osjeti hlad od zamaha nekih krila. To mu andjeo briše treći »P« sa čela. Počinju se uspinjati na četvrti krug. Putem se sustavljaju, isto kao i u Paklu, baš ondje, gdje od duševno lijenih silaze k srditima. Uzlazeći k duševno lijenima Dante osjeća, da mu jenja snaga. Isto kao što u Paklu, tako i ovdje slijedi teoretično razmatranje o ljubavi, koja je uzrok svih grijeha.

Alegorija. Andjeo pjesnicima pokazuje put još prije negoli su pitali za nj: ispuni im dakle želju u potpunoj harmoniji s njima. To je najjača opreka srditosti, a ta se opreka naglašuje i u riječima evandjelja, što ih andjeo izušćuje.

Hlad, što ga Dante osjeti od andjelovih krila, znači, da osjeća olakoćenje, jer se opet riješio jednoga grijeha. Što Dante pred noć malakše, pokazuje,da lišen svijetla — neobasjan milosti Božjom — čovjek ne može napredovati. Tim što Danteu ponestane snage, izražava on, da je i njega kadikad svladala duševna lijenost te se nije vazda brinuo za spas duše svoje.

Razjašnjenja. Ovo je pjevanje razdijeljeno u dva dijela. U prvom dijelu još je govora o srditima, u drugom dijelu o duševno lijenima. Prvi dio dovršuje andjeoska opomena: »Blago krotkima.«

U vidjenju spominje Proknu i Filomelu, o kojima je bila riječ u razjašnjenjima k IX. pjevanju. Aman, koga Dante ovdje vidi na križu, gdje visi, doglavnik je i ljubimac persijskoga cara Asvera. Aman mrzijaše na Židove i proganjaše ih. Osobito mu se zamjeri Mardokej, jer mu se ne htjede klanjati. Zato Aman odluči, da će Židove istrijebiti, a Mardokeja na križ pribiti. A carica Estera bijaše nećaka Mardokejeva. Njoj podje za rukom, da caru dokaže zlobu Amanovu, a zaslugu Mardokejevu po carev život i Asver uzvisi Mardokeja, oprosti Židovima, dok Amana dade propeti na križ, odredjen Amanom za Mardokeja. Lavinija, koja se nakon toga javlja u prividjenju Danteovu, kći je kralja Latina i kraljice Amate. Majka je kćer obećala Turnu, kralju Rutula. Čuvši kraljica krivu vijest, da je Eneja ubio Turna i oženio Laviniju, skonča se. Kći jadikuje nad gubitkom svoje majke, što se ubila još prije, negoli je Turno pao.

Virgilovo tumačenje uzroka grijeha udešeno je prema nauci Tome Akvinskoga, tek je razdioba nešto drukčija. U Tome je više sistematično provedena negoli u Dantea, kojemu je stalo bilo do strogoga paralelizma Pakla, Čistilišta i Raja. Dante ovdje daje sliku kaznâ u čistilištu, kao što je u XI. pjevanju prvoga dijela Božanstvene Komedije pokazao razdiobu paklenih muka.

Svi temeljni grijesi u Paklu su smrtni grijesi; na brijegu Čistilišta ne mogu se smatrati smrtnima, jer su duše od smrtnoga grijeha spašene. Zato su isti grijesi u Paklu strašniji te se razgranjuju u razne grijehe, što od njih lozu vuku. Iz nenavisti niče deset grijeha, iz oholosti tri.

Toma izvodi sedam glavnih grijeha iz ljubavi. Oholost, bludnost, neumjerenost i skupost niču iz pretjerane ljubavi časti, putenoga užitka i vremenitih dobara.

Nenavist i srdžba plod su pretjeranoga sebeljublja, koje radja mržnjom na dobro, što ga uživa bližnji. Duševna lijenost je nedostatna ljubav prema Najvišem Dobru, Bogu.

Po Danteu ljubi ono zlo, koje se bližnjemu dogodi, — t. j. mrzi na bližnjega svoga — onaj, koji misli, da će sebe na račun drugoga uzveličati (oholost); onaj, koji misli, da što gubi, ako netko drugi nešto dobije (nenavist); onaj, koji drugomu hoće da učini zlo tim, da se osveti, jer se smatra uvrijedjenim (srdžba). Ovi su grijesi plod ljubavi na zao predmet uperene: kazne se u Paklu u dubljim krugovima, a čiste se u nižim krugovima Čistilišta.

Premalo je ljubavi u onoga, koji ne ljubi Boga, Najviše Dobro, svom snagom duše svoje, a to je uzrok duševnoj lijenosti Grijesi duševne lijenosti kazne se u Paklu, a čiste u Čistilištu izmedju donjih i gornjih krugova.

Iz prekomjerne ljubavi proizlazi prejaka težnja za dobrima zemaljskim: blagom i bogatstvom, jelom i pilom, te pretjerana spolna ljubav (skupnost, neumjerenost, bludnost). Kažnjavaju se grijesi ovi u gornjem Paklu, okavajavu se pako na gornja tri kruga Čistilišta.

Evo pregleda:

	Po Danteu mrzi bližnjega:		**Po sv. Tomi.** Sedam smrtnih grijeha:
Na zao predmet naperena ljubav	1. tko misli, da će sebe tim uzveličati (oholost); 2. tko misli, da će što izgubiti, kad drugi što dobije (nenavist); 3. Tko se drugomu hoće osvetiti, jer se osjeća uvrijedjenim (srdžba).	Ova se tri grijeha kazne u dubljim krugovima Pakla, a čiste u nižim krugovima Čistilišta.	1. *Oholost:* pretjerana ljubav časti; 2. *Nenavist* / 3. *Srdžba* — iz sebeljublja mržnja na dobro, što uživa bližnji. 4. *Škrtost:* pretjerana ljubav dobara vremenitih.
Premalo ljubavi.	Nedovoljna ljubav Boga uzrok je duševne lijenosti.	Kazni se i čisti izmedju dolnjih i gornjih krugova.	5. *Duševna lijenost,* nedovoljna ljubav.
Previše ljubavi.	1. Pretjerana ljubav bogatstva je škrtost; 2. Pretjerana ljubav jela i pića je neumjerenost; 3. Pretjerana spolna ljubav je blud.	Kazni se u gornjem Paklu i čisti u gornja tri kruga Čistilišta.	6. *Neumjerenost* / 7. *Bludnost:* — pretjerana ljubav putenoga uživanja.

Pregled Pakla i Čistilišta gledom na sedam temeljnih grijeha.

Pretpakao: Kukavice.
Limb: Nekrštena djeca i pravednici slavni, ali nekršteni.

Pred ponorom Pakla:
Minos. Njemu se ispovijedaju, on sudi.

Ponor Pakla.

I. Bludnici.
II. Proždrljivci i pijanice.
III. Lakomi, škrti i rasipnici.
IV. Duševno lijeni.
V. Bestijalna zloća protiv bližnjega, sebe, Boga, prirode.
VI. Deset grijeha, koji lozu vuku iz nenavisti.
VII. Tri grijeha, koji lozu vuku iz oholosti.

Predčistilište: Nemarne duše.
Cvjetna dolina: Vladari, koji su zanemarili rad oko svoga spasa.

Pred brijegom Čistilišta:
Andjeo. Njemu se ispovijedaju, on sudi.

Brijeg Čistilišta.

VII. Bludnici.
VI. Požderljivci i pijanice.
V. Lakomi, škrti i rasipnici.
IV. Duševno lijeni.
III. Srditi.
II. Nenavidni.
I. Oholi.

Pjevanje sedamnaesto.

(1.—12. Izlaz iz dima. 13.—39. Primjeri kažnjene srdžbe. 40—69. Andjeo mira. 70.—78. Ulaz na četvrti krug. 79.—111. Teorija ljubavi. 112.—139. Moralni sistem temelj razdiobi Čistilišta).

1.—12. Čitaoče, ako te ikad u Alpama uhvatila magla, kroz koju nisi mogao vidjeti drugačije, nego krt kroz opnu, sjeti se, kako kruglja sunca pomalo prodire kroz vlažne i guste pare, kad se stanu razdjeljivati, pa će ti mašta lako moći stići da vidi, kako sam isprva opet ugledao sunce što je već silazilo na počinak. Tako udešujući korake svoje prema pouzdanim koracima mog Učitelja izadjoh iz onoga oblaka u trake (sunca), već mrtve u nizinama.

13.—39. O snago mašte, koja nas tako gdjekad van zaneseš, da čovjek ne opazi, ma da tisuću trubalja ječi okolo njega, tko te kreće, ako te ćutilo ne podražuje? Tebe kreće (u tom slučaju) svijetlo, što se odlikuje u nebu (silazi s neba) ili sâmo sobom ili po volji Onoga, koji ga dalje šalje. U mojoj se mašti ukaza slika bezbožnosti one, što pretvori (svoj) oblik u pticu, koja se najviše nasladjuje pjevanjem (Filomela); i tu se moj razum tako uvuče sâm u sebe, da izvana nije moglo u nj ući ništa, što bi shvatio. Zatim pade u zanesenu maštu neki propeti (Aman), prkosita i ohola lica, i tako umiraše. Oko njega stajahu veliki Ahasver, Estera, žena njegova, i pravedni Mardokej, tako pošten na riječi i djelu. A tek što se ta slika mašte razbi sama od sebe, kao mjehur, komu nestane vode, pod kojom je nastao, podiže se u mom vidjenju djevojčica, koja plačući jako reče: »Oj kraljice,

zašto si se od srdžbe htjela uništiti? Ti sebe ubi, da ne izgubiš Laviniju; a sad me izgubi. Ja sam ona, koja oplakujem prije tvoju propast, majko, nego (propast) onoga drugoga (vjerenika si Turna).«

40.—69. Kao što se razbije san, kad iznenada novo svijetlo pogodi zatvorene oči, pa se i razbijen trza prije negoli sasvim umre, tako se i moje maštanje odmah sruši, tek što mi obasja lice svijetlo mnogo veće, negoli je ono, na koje smo navikli. Okrenuh se, da vidim, gdje li sam, kad jedan glas reče: O v u d a s e u z l a z i, a to me odvrati od svake druge nakane; i oživi moju volju da pogledam, tko li to besjedi, tako te (moja volja) nikako ne bi mirovala, dok se ne bi sučelila (s onim, tko ju pokrenu). No moja je (vidna) snaga jenjala ovdje, kao što jenja vid, kad ga tegoti sunce i zastire lice svoje preobiljem svijetla. »Ovo je božanski duh, koji nas gore na put navraća nemoljen, te sâm sebe u svoje svijetlo skriva. On s nama radi, kako čovjek sam sobom postupa, jer onaj, koji vidi očitu nuždu (bližnjega), a čeka na molbu, već se zloban sprema da ju odbije. Daj da sad posluhne noga takav (uzvišeni) poziv; nastojmo uzaći prije no se smrači, jer se kasnije ne bi moglo, dok se dan ne vrati.« — Tako reče moj Vodja, te ja i on okrenusmo korake prema nekim stubama; i čim sam stupio na prvu stepenicu, začuh blizu mene kao da neka krila mašu i lice mi hlade, i riječi: B e a t i p a c i f i c i (Blaženi miroljubivi), u k o j i h n e m a z l e s r d ž b e.

70.—78. Već se bijahu toliko uzdigli nad nama posljednji traci, iza kojih se spušta noć, da su se zvijezde ukazivale s više strana. »Oj snago moja, zašto mi tako nestaješ?«, rekoh sam sebi, jer sam osjetio, da mi krepčina nogu smalaksa. Bijasmo tamo, gdje stube ne vode više gore, te se ustavismo baš kao ladja, kad uz obalu pristane.

79.—111. I ja pripazih, ne ću li što čuti u novom krugu, onda se okrenuh k mojemu Učitelju i rekoh: »Moj blagi Oče, reci mi, od kojega se grijeha čiste u krugu, gdje jesmo? Ako su nam noge i sustale, neka ne sustane tvoj govor.« A on meni: »Ljubav k dobru bez dužne revnosti (accidia, duševna lijenost) ovdje se naknadjuje (kaznom), ovdje se novim udaranjem nadomješta veslo zastalo u zao čas. No da me još jasnije razumiješ, okreni pažnju k meni, pa ćeš ubrati koji taj dobar plod od našega zastajanja. Ni stvoritelj ni stvor (priroda) — poče on — ne bijaše nikad bez ljubavi, sinko, bilo (ljubavi) naravne bilo duševne, a to već i sam znadeš. Naravna (ljubav) nikad ne zabludi, ali druga može zabluditi radi krivoga predmeta ili radi premale ili prevelike jačine. Dok je ova (ljubav) upravljena na prva dobra (nebeska), a glede drugih (dobara zemaljskih) prâve se mjere drži, ne može postati uzrokom zle (grješne) naslade. No kad (ljubav) na zlo okrene ili trči za dobrim prerevno ili manje revno, nego bi trebala, onda protiv stvoritelja radi njegovo stvorenje. Iz toga možeš razabrati, da je ljubav u vama sjemenom svake kreposti kao i svakoga čina, koji zaslužuje kaznu. Budući pako da ljubav ne može odvratiti pogled od probiti onoga, u kom se nalazi, to su sve stvari sigurne od mržnje

protiv same sebe. A budući da se ne može pomisliti nikakovo biće odijeljeno od Prvoga (koji ga je stvorio), ili o sebi, nijedna ga strast ne može do toga dovesti, da Ga mrzi (to prvo biće).

112.—139. Ostaje, ako razglabajući dobro sudim: da zlo, koje se ljubi, nije drugo nego zlo bližnjega; ta (zla) ljubav raste u vašemu blatu (tijelu) na tri načina. Ima tko se nada odličju time, da mu bližnji bude ponižen pa samo zato žudi, da onaj padne nisko sa svoje visine (oholosti). Ima tko se boji, da će izgubiti vlast, milost, čast i slavu, zato što se drugi uzvisuje pa se stoga kini tako, da protivno (želi) ljubi (nenavist). Ima, koji je radi uvrede kao bijesan pa žedja za osvetom; a taj mora snovati zlo drugomu (srdžba). Radi ovih triju vrsti ljubavi plaču tamo dolje. A sad hoću da znaš o drugoj (ljubavi), koja naopako teži k dobru. Svatko nejasno dokučuje neko dobro, u kom bi se duša smirila, te ga želi; zato se svatko bori da ga postigne. Ako vas spora ljubav (duševna lijenost) navraća (sporo) na to, da ga ugledate (upoznate) ili stečete, onda će vas nakon pravoga pokajanja mučiti ovaj krug. Još ima drugo (zemaljsko) dobro, koje čovjeka ne usrećuje; to nije sreća, nije dobra bît, plod i korijen svakoga dobra. Ljubav, koja se tomu (dobru) previše podaje, nad nama se oplakuje u tri kruga; no kako se ta razdioba na troje izvodi — o tom šutim zato, da to sam po sebi tražiš«.

Uvod u osamnaesto pjevanje.

Sadržaj. Virgil nastavlja svoju raspravu o ljubavi te ju nadopunjuje razlaganjem o slobodnoj volji, Uto preleti pred pjesnicima mnoštvo pokorničkih duša. To su lijenčine. Pjesnik ponajprije spominje uzore velike revnosti, a onda uzore kažnjive lijenosti. Razgovara se samo s pokorničkom dušom Gherarda, koji bijaše opatom Sv. Zena u Veroni za vrijeme cara Barbarosse.

Alegorija. Brzo trčanje dušâ u Čistilištu stoji u opreci s njihovom duševnom lijenosti na zemlji te alegorično prikazuje duševnu revnost, kojom se liječi njihov grijeh. I u onomu zovu, što sjeća na Židove, koji su radi duševne lijenosti izginuli u pustinji, isto kao u zovu, što sjeća na duševno lijene, koji nisu ustrajali kraj Eneje, sadržano je znamenovanje, da oni nisu bili dostojni doći u Palestinu, gdje su stvoreni preduvjeti Crkve, a ovi da nisu bili dostojni sudjelovanja kod utemeljenja buduće rimske carske vlasti. Ovo pjevanje Čistilišta baca jasno svijetlo na onaj prizor s Filipom Argenti-em u Paklu te potvrdjuje, da je prezirna srdžba Danteova protiv toga Firentinca izliv njegove vatrene ljubavi Božjega carstva na zemlji, koje se izražava u rimskom carstvu.

Razjašnjenja. Virgil Dantea upozoruje, da mu valja oštro pripaziti, jer baš nije lako razumjeti ono, što će mu kazivati, to više, što »slijepci, koji hoće da vode« t. j. materijaliste, krivo uče, da je svaka ljubav dobra i hvalevrijedna. Treba se dakle čuvati zabludâ.

Virgil je u predjašnjem pjevanju tvrdio, da je ljubav sjeme svake kreposti, no i svakoga kažnjivoga čina. Dante ga zato sada pita, što li je ta ljubav.

Virgil odgovara, da je duša stvorena tako, te je podobna brzo zavoljeti. Svako biće teži već po naravi svojoj za onim, što je njegovoj naravi primjereno; teži za onim, što mu je dobro. Ova se težnja, primjerice, vidi u biljkama, koje traže sunčano svijetlo i stoga rastu u vis. Vatra se takodjer diže u vis, jer teži za sferom vatre, gdje će joj najbolje prijati, budući da tamo najsavršenije bitiše. U ljudskoj duši djeluje ista moć, što i u prirodi.

Ljubav u prirodi nikad ne može pogriješiti; ljubav je naime stalni red cijeloga svemira. Nebeske se sfere kreću a da ne mogu krenuti krivim putem; riba ne će ostaviti vodu, rijeka ne će teći uzbrdo, ali ljudska ljubav često je uzrokom zla, dakle baš protivnog onomu, za čim ide.

Uzrok tomu jeste, što naša ljubav nije neposredno naperena na same stvari, nego tek na slike stvari, što su u razumu, a ulaze u razum sredstvom ćutilâ te moću shvaćanja (apprehens ivae). K toj slici se okrene naša duša, a tu je izvor zabludama, jer slika može biti iskrivljena. Ćutila nisu pouzdani dobavljači.

Duša okrenuta k slici realnoga predmeta osjeća milotu ili nemilotu. Ako joj se slika mili, ona k njoj naginje. Kad se milota sa slikom u duši spoji nastaje nešto novo: ljubav. Ta ljubav nije oprečna naravnoj ljubavi, nego je sadržana u našoj senzitivnoj ljubavi skupa s naravnom ljubavi. »Milotom se narav s nama nanovo veže«, kaže Dante.

Ljubav uzrokuje u duši djelovanje, budi želju, a ta se želja tek smiri, kad se ispuni. To mirovanje se zove naslada.

Volja je viša požudna moć, njezin predmet je: dobro uopće. Dante je pokazao, kako na krivo dobro naperena ljubav može griješiti, pa napose ističe, da ljubav može uzrokovati zlo, ma da je materija dobra; »ma da je vosak dobar, može pečat krivo pečatati.«

Tom poredbom svršava Virgil prvi dio svojega tumačenja, pa onda prelazi na raspravu o slobodnoj volji. Dante pita Virgila, kako čovjek može biti odgovoran za krivu ljubav, kad ju odredjuju vanjski dojmovi.

To je vazda bio najveći problem u pitanju o slobodi volje.

Virgil mu kaže, da će mu to pitanje moći razjasniti samo ukoliko ljudski razum na to odgovoriti može; sve ono, što se tiče vjere, t. j. svega onoga, što ovisi o ljudskoj volji u odnosu njezinu prema volji Božjoj, to će istom Beatrice, Bogom prosvijetljeni um, rastumačiti. Virgil priznaje, da ljudska volja ovisi o vanjskim dojmovima i razlaže, kako je čovjek ipak odgovoran za svoje čine. On kaže: svaka supstancijalna forma, t. j. duša, ima u sebi posebnu moć, no ta je sakrivena tako dugo, dok se činom ne očituje. U tomu nesaznanomu stanju, gdje je moć tek jedna mogućnost, ulaze u dušu prvi dojmovi i uzrokuju prve žudnje. Mi ih primjećujemo tek onda, kad su već tu; mi zato nismo za njih odgovorni.

Ali umom rasvijetljenoj volji, koja svjetuje čovjeku što ima činiti, moguće je birati dobro ili zlo; volja može požude svladati, ublažiti, ugušiti. U toj mogućnosti: privoljeti ili ne privoljeti, da volja uzrokuje čin, leži korijen ljudske moralne odgovornosti.

U cijelom svemiru dakle vlada zakon nužne vezanosti, samo je čovjek iznimka; on je slobodan, volja njegova može ga izvaditi iz prisilne snage zakona naravi. Kad Sv. Pismo kaže, da je čovjek stvoren na sliku i priliku Božju, onda to potvrdjuje sloboda volje, jer ga stavlja nad samu prirodu.

Nakon ove rasprave Dante nastavlja svoju pripovijest. Ustanovljuje vrijeme odredjenjem mjesta, gdje stoji mjesec prema suncu. Mjesec se diže oko pola noći, a put mu je prividno protivan putu sunca. Poradi mjesečeva sjaja utrnu mnoge zvijezde, postaju rjedje.

Dne 9. travnja uistinu zalazi sunce onomu, tko ga iz Rima motri, izmedju Sardinije i Korzike, što se dakako samo po astronomskom računu znade, jer se ta dva velika otoka ne vide iz Rima.

Zatim spominje pjesnik Pietolu, selo kod Mantove. Govorilo se, da je Virgil rodjen u tomu mjestancu, a ne u samoj Mantovi.

Spominje zatim dvije rijeke u Boeotiji, Ismen i Asop, duž koje su, kako Stacije pripovijeda, na dan Bakove svečanosti Tebanci za vrijeme suše trčali noću bakljama u ruci vičući: »Vode« i pjevajući hvalospjeve Baku, neka šalje kiše, da mu ne stradaju vinogradi.

Pripovijest o lijenčinama počinje spominjanjem Marije, koja je, izakako je začela, otišla brzo u gornju zemlju, u grad Judin, da se pozdravi s Elizabetom. Spominju sjene i Julija Cezara, glasovitog i radi brzine svojih vojničkih kretnja. Dok

su se u Rimu još prepirali, bi li slali poslanike k Pompeju ili ne bi, pohiti Cezar u Galiju, ostavi brata pred Masilijom, stvori se pred Ilerdom i prisili Pompejevu vojsku, da se preda.

Tu niti ima relijefa, niti slikâ, ni glasova andjelâ, ni vizija: same dvije duše lijenih, svojim usklicima zaokružuju vrlo kratku historijsku pripovijest o lijenima.

Medju grješnicima javlja se opat manastira Sv. Zena (u Veroni), koji je 1178. umr'o.

Taj netko, o kojemu duša opatova kaže, da će skoro plakati radi toga manastira Sv. Zena, jest Albert della Scala, koji je godine 1301. umr'o. On je svoga kljastoga nezakonitoga sina Josipa postavio protiv crkvenih propisa opatom ovoga manastira. Bio je to vrlo raskalašen i opak čovjek, a umr'o je 1314.

Nakon ovih kratkih bilježaka opet dva grješnika spominju primjere kažnjene lijenosti. Kukavice Izraela pogibaju u pustinji Sinai i ne vide obećanu zemlju. Eneja ostavlja drugove, koji su siti puta i borbe u Siciliji; i tako izgube slavu, da su pomogli utemeljiti rimsku državu.

Svršava pjevanje opisujući u malo riječi, kako mu se misli preliju u san.

Pjevanje osamnaesto.

(1.—39. Što je ljubav. 40.—75. Što je slobodna volja. gledom na ljubav. 76.—87. Dantea obuzima san. 88.—98. Četa lijenih. 99.—105. Primjeri revnosti. 106.— 120. Opat sv. Zena. 121.—126. Scaligeri. 127.—138. Primjeri kažnjene lijenosti. 139.—145. Dante zaspi).

1.—39. Uzvišeni Učitelj bijaše završio svoje razlaganje (o ljubavi) te pozorno motrijaše moje lice, da vidi, izgledam li zadovoljan. A ja, koga je nova žedja još mučila, šutijah izvana, a u sebi rekoh: »Možda mu dodijava, što ga previše pitam.« No taj pravi Otac, koji opazi moju bojažljivu želju, što se ne očitova, govoreći mi osokoli me da govorim. Zato ja: »Učitelju, moje (duševno) gledanje tako oživljuje u tvom svijetlu (nauke), da jasno razabirem, koliko mi tvoje razlaganje sadrži ili razjašnjuje. Ipak te molim, dragi moj mili Oče, da mi rastumačiš ljubav, na koju svadjaš sve dobro i protivno mu djelovanje.« — »Upravi,« reče, »prema meni oštre luči tvoga uma, i jasna će ti biti zabluda slijepaca, koji hoće da budu vodje. Duša, koja je stvorena tako da brzo zavoli, lako se krene k svakoj stvari, koja joj se mili, čim ju milota svojim djelovanjem pobudi na to. Vaša moć shvaćanja snima u vanjskom svijetu sliku sa prave bîti, pa ju razvije u vama tako, da se duša k njoj (slici) okrene. Pa kad (ovako) okrenuta naginje k njoj, onda je to naginjanje ljubav, jest narav, koja se milotom s vama nanovo veže. Zatim kao što se vatra u visinu diže svojom (tvornom) silom (formom) — ona bo je stvorena zato, da se diže onamo, gdje u svojoj tvari duže traje — tako duh, obuzet (ljubavlju) stane žudjeti, a to je duševni pokret, te se nikad ne smiri, dok se ne užije onoga, što ljubi. Sada ti

može jasno biti, kako je istina sakrita ljudima (Epikurejcima), koji tvrde, da je svaka ljubav sama po sebi hvalevrijedna; jer se ljubav po svojoj tvari možda pričinja uvijek dobra: no zato nije svaki pečat dobar, ma da je dobar vosak.«

40.—75. »Tvoje riječi i moj razum, koji ih je pažljivo slijedio,« odgovorih mu, »otkriše mi (što je) ljubav, no to me napunilo još više sumnjom. Jer ako nam se ljubav izvana nudi, a duša ne ide drugim(samostalnim) korakom, onda nije njezina zasluga, da li upravo ili krivo ide.« A on meni: »Koliko ovdje razum vidi, mogu ti kazati ja; što je preko toga, očekuj od Beatrice, jer je to stvar vjere. Svaka supstancijalna forma (duša), koja je odlučena od tvari, a s njom je spojena (u čovjeku), ima u sebi usadjenu posebnu moć, koja se ne primjećuje, kad ne djeluje, te se nikad ne ukazuje, van po učinu, kao što se po zelenu lišću vidi život u biljci. Zato čovjek ne zna, odakle mu spoznaja prapojmovâ, niti znade, odakle žudnja pranagonâ, koji su u vama, kao što je u pčele nagon da med pravi. Taj prvotni (nužni) nagon ne zaslužuje ni pohvale ni prikora. Da se pako s tim (nagonom) svaki drugi nagon dovede u sklad, prirodjena vam je snaga, koja savjetuje i koja treba da čuva prag privole. Ova je (sposobnost pristali ili odbiti) temeljni uzrok, iz kojega izvire u vama vrijednost vaše zasluge, prema tomu, da li se dobra ili zla ljubav prima ili odbija. Oni (filozofi), koji umujući doprliješe do dna (toga pitanja), primijetili su tu prirodjenu slobodu, zato su svijetu ostavili nauk o ćudoredju. Uzmimo zato, da iz nužde proizlazi svaka ljubav, koja se u vama užiže, ipak je u vama vlast, da ju sustavite. Pod ovom otmjenom snagom razumijeva Beatrice slobodnu volju; zato pazi, da to pamtiš za slučaj, ako ti o tome stane govoriti.«

76.—87. Mjesec, koji je zakasnio malone do ponoći, nalik sasvim usijanu kotlu, mnoge nam je zvijezde prorijedio; i bježao je proti (prividnoj) kretnji neba onim putem, što ga sunce rasplamti onda, kad ga Rimljanin vidi zalaziti izmedju Sardinije i Korsike. A ona plemenita sjena (Virgil), radi koje se Pietola više spominje negoli grad Mantova, skinuo je bio s mene (svojim odgovorom) težinu bremena (moje sumnje). Poradi čega ja, koji sam ubrajao jasnu i shvatljivu pouku o svim svojim pitanjima, stao sam kao čovjek, koji pospan snatri.

88.—98. Ali mi taj drijemež odmah razbiše ljudi, koji su iza naših ledja (trčeći u okrugu) već krenuli k nama. Takovu su vrevu i takovu strku ljudî (rijeke) Ismen i Asop gledale noću na svojim obalama, kad su Tebanci dozivali Baka; tako su na ovom krugu uokolo zavijali korake, ukoliko sam mogao razabrati, dok su dolazili oni, koje goni dobra volja i prava ljubav (da čine pokoru). Stigoše nas brzo, jer je cijelo ono velje mnoštvo trkom trčalo.

99.—105. A sprijeda su dvojica plačući vikala: Marija otrča brzo na planinu; i Cesar, da podjarmi Ilerdu, napade Marsilju, a poslije pohiti u Španiju. — »Brzo, brzo, da se ne gubi vrijeme poradi slabe ljubavi«, vikahu ostali za njima, »neka (našim) marom za dobro prolista iznova milost (Božja).«

106.—120. »O narode, u kojega sada vatrena revnost možda dopunjava nemar i oklijevanje, kojim ste dobro činili, jer ste mlaki bili, taj koji živi — a ja vam doista ne lažem — hoće da ide gore, čim vam sunce opet sine; zato nam recite, gdje je najbliži prolaz (do skalina)?« To bijahu riječi moga Vodje, a jedna od onih duša odgovori :»Dodji za onima, pa ćeš naći ždrijelo. Mi smo tako puni želje, da se krećemo te ne možemo stati, zato oprosti, ako držiš za surovost, što mi držimo, da je pravo. Bio sam opat, kod San Zena u Veroni za carevanja dobroga Barbarosse, o kom (grad) Milan jošte tužno razgovara.

121.—126. Već jednom nogom stoji u grobu netko (Alberto della Scala), koji će doskora plakati radi onoga manastira, pa će se žalostiti, što je imao vlasti u njemu; jer je svoga sina, skroz nevaljala tijela, a još gore duše i zlo rodjena stavio onamo mjesto pravoga pastira«.

127.—138. Ne znam, je li jošte štogod rekao ili je šutio, tako je već daleko od nas otrčao bio, no to sam razumio te sam rado zapamtio. A Onaj, koji mi je pomogao u svakoj potrebi, reče: »Okreni se ovamo, gledaj gdje dolaze dvojica njih, koji (primjerima) ujedaju grijeh lijenosti«. Zaostali iza sviju, govorahu: Prije pomrije narod, pred kojim se otvorilo Crveno more, negoli je Jordan ugledao baštinike njegove. I: A onaj (narod), koji nije htio podnositi tegobe dokraj konca s Anhizovim sinom, predao se sam neslavnu životu.

139.—145. Zatim, kad su sjene bile od nas već toliko udaljene, da se više nisu vidjeti mogle, stvori se u meni nova misao, iz koje se rodiše druge i različite; i toliko sam lutao od jedne k drugoj, da mi se oči od tlapnje zatvoriše, a mišljenje mi se pretvori u sanjanje.

Uvod u devetnaesto pjevanje.

S a d r ž a j. Pred zoru trećega dana svoga putovanja Dante spava. U snu mu se ukaže nakaza od žene. Biva sve ljepša i ljepša, napokon pjevajući kaže, da je Sirena. Ukaže se i druga gospa, koja ju raskrinka. Virgil probudi Dantea. Andjeo ih poziva, da uzadju više gore, briše Danteu opet jedan »P« sa čela i pjeva treće blaženstvo. Virgil tumači Danteov san. Dolaze na peti krug, boravište škrtih i rasipnih duša. Dante govori s papom Hadrijanom V. Hoće da poklekne pred njim, no papa otkloni tu počast. Spominje svoju nećakinju Alagiju.

A l e g o r i j a. Praznovjerni Geomanti ugledaju na nebu znamenje najveće sreće. Tim se čitalac ima pripraviti na tobožnju sreću, koju će pjesnik doživjeti u snu gledajući Sirenu. Sirena je slika krive ljubavi zemaljskih dobara i putenoga uživanja, koja se radja kao jedna od posljedica duševne lijenosti. Težnja za tim ispraznim uživanjem čini, da čovjek u moralnom smislu krivo vidi, krivo govori, krivo ide i krivo radi te mu je duša nezdrava, baš kao što je ta Sirena. Sirena je »drevna«, jer su već Adam i Eva u zemaljskom raju varavim dobrima zavedeni bili; ona je dakle stara koliko i svijet. Druga, sveta žena, što dolazi da razbije Sireninu varku, Božja je milost, (gratia cooperans), koja vodi ljudsku volju.

Kao što su razna lica iz mitologije čuvari onih krugova Pakla čiji grijeh alegorično prikazuju, tako je ovdje sirena stavljena pred ona tri kruga Čistilišta, gdje su grješnici pokornici, koji su ljubili zemaljska varava dobra. Pravi čuvari svakoga su kruga andjeli; oni govore po jedno od Blaženstva, koje kao utjeha pristaje dotičnomu krugu.

Kad se Dante probudi, već je oko šest sati ujutro. Pjesnici idu prema jugozapadu. Sunce im sja u ledja sa sjeveroistoka.

Andjeo na ulazu k stepenicama, koje vode peti krug, briše Danteu znak duševne lijenosti sa čela riječima: Blaženi, koji plaču. Duševna lijenost uzrokuje melankoliju i žalost. »Bijasmo žalosni u slatkome zraku, koga sunce vedri, noseći u sebi dim duševne lijenosti«, tako se tuže duše u blatu pred gradom Disom. Ta je žalost nastala iz grješnoga uzroka, ali su blaženi oni, koji plaču iz opravdanog uzroka pravde radi. To ovdje hoće kazati andjelove riječi.

Jer duševna lijenost može voditi do zlobe, muke i zagriženosti protiv duhovne i svjetske oblasti, zato duše lijenih u Čistilištu podsjećaju na Bogorodicu, koja je pohitala Elizabeti, kad je bila začela Isusa, i na Julija Cesara, koji je brzo napredovao s vojskom.

Razjašnjenja. Na koncu osamnaestoga pjevanja pripovijeda pjesnik, da je zaspao, a sad govori o tomu, što je pred jutro sanjao. Sat i doba pobliže ustanovljuje opet astronomski.

Spominje pritom zvjezdovlje Velikoga Medvjeda ili Delfina; prema tomu se može uzeti, da govori o zvjezdama, koje se u to doba pokazuju u Italiji ili na južnoj hemisferi. Komentatori se u tomu ne slažu.

Geomanti su vračari, koji vračaju iz piknjâ, što ih čovjek slučajno ili zatvorenim očima napravi štapom u pijesak, dok na ono misli, o čemu hoće da zna, kako će se svršiti. Izadje li figura ponešto nalik zvjezdovlju Velikoga Medvjeda ili Delfina, onda geomanti kažu, da to znači najveću sreću.

U Srednjem Vijeku uzimali su, da je pred jutro hladno, jer da je zemlja sama po sebi hladna te preko noći ishladi zrak, a hladi ga i mjesec i planet Saturn, koji stoji najdalje od sunca, te je zato hladan. Andjeo poziva pjesnike, neka se uspinju. Prati ih gore, otare s Danteova čela opet jedan »P« te ih uvede u peti krug, na kojemu se duše čiste od skuposti. A govori andjeo: »Blaženi, koji plaču, jer će se utješiti«.

Virgil opominje Dantea, neka uzdigne oči k nebu, tamo Bog okreće sfere nebeske pa tim pokazuje ljudima pravo dobro, da ih odvrati od krivoga, zemaljskoga. Bog mami ljude okrećući sfere, kao sokolar što okreće vabilo, da sokola natrag dovabi.

U ovom se pjevanju Dante još jedanput služi poredbom sa sokolom, i to na mjestu, gdje o sebi govori, kako je spreman da poleti gore.

Skupci (i rasipnici) leže ovdje na zemlji te uzdišući govore psalam: »Duša moja leži u prahu; oživi me po riječi svojoj«. Njihova je kazna neugodnija od svih drugih, sve ako i nije najteža, jer oni cijelo vrijeme, dok im kazna traje, ne vide nebo. Dante ih pita za put i želi, da bi ublažila muke njihove pravda t. j. spoznaja, da je kazna pravedna.

Jedna im od duša kaže, kuda treba ići. Dopuštenjem Virgila Dante pita dušu, koja je govorila, tko je? Odgovara mu, da je nekoć bila papom te opisuje lijepim riječima kraj, gdje se rodila. Bijaše to papa Hadrijan V. († 1276.), bivši kardinal djakon Ottobuoni, iz glasovite obitelji Fieschi-â, grofovâ od Lavagne, nećak pape Inocenta IV. Vladao je samo trideset i osam dana a da i nije redjen za svećenika. Dok je još bio kardinalom tražio je od pape neka udari interdiktom Genovu, jer su mu Genovljani oteli bili neka imanja. Čini se, da ga Dante toga radi meće medju grješnike ovoga kruga, premda se postavši papom, pokajao za svoje lakomosti pa interdikt opozvao.

Kraj Chiavari-a, onkraj rijeke Entele stoji još bazilika, koju je sagradio kardinal Ottobuoni. Sačuvan je i jedan dio nekadanjega dvorca kardinalova; danas tamo stanuju seljaci.

Papa kaže Danteu, zašto li su svima gore okrenuta ledja. Pjesnik se služio izrazom »diretri«, ali bi se zapravo moralo prevesti krepčom riječi, jer treba da izrazi prezir protiv lakomosti, koji prezir u slijedećem pjevanju pjesnik izražava srditim usklikom protiv te »vučice«, koja svijet uništava.

Čuvši Dante, da je sjena, s kojom govori, papa, hoće da mu se na koljenima pokloni. No Hadrijan mu reče, nek ustane, jer su poslije smrti svi jednaki. Nestaje svako zemaljsko dostojanstvo. Pa kao što se duše o uskrsnuću ne će više ni ženiti ni udavati, tako ni papa ne će više imati crkvenu svoju čast, s kojom je na zemlji vjenčan bio.

Hadrijan govori nepovoljno o svojoj obitelji, koja ga je možda i zavela na grijeh lakomosti: izuzimlje samo nećakinju svoju Alagiju. Bijaše to supruga markeza Moroella Malaspine, koji je Dantea gostoljubivo primio (vidi pjev. VIII. 135.—139). Po predaji rodbina je Danteova velikašu ovomu poslala sedam prvih pjevanja Božanstvene Komedije, da ih predade prognanomu pjesniku. On da je Dantea poticao, da radnju nastavi. Spominje se, da je markeza takodjer k tomu doprinijela, da se pjesnik opet lati posla nakon svih svojih strašnih doživljaja. Pjesnici i trubaduri onoga doba rado slave plemenite gospodje, jer je mnogo do njih stajalo, da gostima

u njihovoj kući život bude udoban. Dante na fini način ističe velike kreposti Alagijine, o kojoj se govorilo, da je mnoge sirote nadarila i molila se Bogu za dušu svoga strica, pape Hadrijana.

Pjevanje devetnaesto.

(1.—33. Simboličan san. 34.—51. Andjeo tješitelj. 52.—69. Tumačenje simboličnoga sna. 70.—87. Pokorne duše na petom krugu. 88.—114. Papa Hadrijan V. 115.—126. Smisao kazne škrtaca. 127.—141. Poniznost papina. 142.—145. Alagija de' Fieschi).

1.—33. U ono doba (noći), kad vrućina dana, svladana Zemljom, gdjekad i Saturnom, ne može više ugrijati mjesečevu studen; kad Geomanti pred zoru vide izlaziti na istoku svoju najveću sreću (onim) putem (na nebu), koji ima ostati jošte samo malo taman: ukaza mi se u snu mucava žena škiljavih očiju a iskrivljenih nogu, sakatih ruku i blijede boje. Ja ju gledah; pa kao što sunce oživi hladna uda, što ih noć ukoči, tako moj pogled razveza njen jezik, a zatim ju za malo vremena svu ispravi, blijedo joj pak lice tako narumeni, kako to zahtijeva ljubav. Onda, kad, joj se govor ovako razvezao, zapjeva tako, da bih jedva bio mogao s nje svratiti pažnju. »Ja sam«, pjevaše, »ja sam slatka Sirena, koja opčinjam brodare usred mora; tako sam puna slasti za onoga, koji me sluša. Skrenuh Ulissa pjevanjem svojim[1] sa njegova lutanja; a tko se priuči na me, teško se rastavi od mene; tako mu sasvim udovoljim«. Još joj se usta ne bijahu zatvorila, kadno se ukaza uz mene gospa sveta i spremna, da onu smete. »O Virgile, Virgile, tko je ova?« reče srdito; a on pristupi uprijevši oči tek u onu časnu. Drugu pograbi te je raskri sprijeda poderavši (na njoj) odijelo i pokaza mi (njen) trbuh; a taj me probudi smradom, što je iz njega izbijao.

34.—51. Okrenuh oči; a dobri će Virgil: »Bar triput sam ti doviknuo: ustani i hajde; tražimo ulaz, kojim ćeš unići«. Ustadoh, a svi krugovi svetoga brda bijahu već puni bijeloga dana, te idjasmo s novim suncem za ledjima. Slijedeći njega nosio sam čelo svoje kao onaj, koga težak teret mislî tišti, te napravi od sebe polovicu luka od mosta (zgrbi se), kadno začuh govoriti: P r i d j i t e, o v u d a s e p r o l a z i, kako se ne čuje u ovom samrtnom kraju. S otvorenim krilima, koja su bila nalik labudjima, krenu nas onaj, koji nam je tako govorio, gore medju dvije stijene tvrdoga stanca. Zaleprši zatim perjem i mahnu na nas tvrdeći, da su blaženi q u i l u g e n t (koji plaču), jer će im duše biti bogate (utjehom).[1]

52.—69. »Šta ti je, te još vazda (zamišljen) gledaš u zemlju?« poče mi Vodja moj govoriti, kad bijasmo malo nad Andjelom. A ja: »Poradi novoga vidjenja, koje me k sebi privlači, hodam (opterećen) tolikom sumnjom, da se ne mogu oteti

[1] Prijeporno je pitanje, da li se ima čitati C o l c a n t o ili A l c a n t o. Odlučio sam se za prvo.

[1] Vrlo je prijeporno pitanje, kako se ima prevesti l'anime donne. Prihvaćam shvaćanje M. Foresia-.

razmišljanju«. — »Vidio si«, reče, »onu drevnu vješticu (Sirenu), radi koje sâme iznad nas plaču sada; vidio si, kako se jê čovjek rješava.

Budi ti to dosta, te udri zemlju petama (požuri korake). Okreni oči na vabilo (nebeske sfere), što ga Vječni Vladar okreće (zajedno) s velikim krugovima«. Kao što sokol ponajprije svoje noge pogleda, onda se okrene na poklik (lovčev), pa se protegne (da sleti) željan hrane, koja ga onamo privlači :tako učinih i ja. I tako sam išao doklegod se cijepa pećina, da put otvori onomu, koji gore ide, dok nisam prispio onamo, gdje novi krug počinje.

70.—87. Kad sam izašao na peti krug ugledam ljude gdje po njemu leže na zemlji i plaču sasma dolje okrenuti (potrbuške). Adhaesit pavimento anima mea (na tle je prikopčana duša moja), čuo sam ih govoriti s tako dubokim uzdasima, da su se riječi jedva razumjeti mogle. »O izabranici Božji, kojima pravda i nada ublažuju trpljenje, uputite nas prema uzvišenim uzlazima«. — »Ako dolazite, a sigurni ste, da ne morate (ovdje) ležati pa hoćete li da brže nadjete put, neka vam budu vaše desnice vazda na vanjskoj strani (kruga).« Tako je molio pjesnik i tako nam nedaleko pred nama odgovorilo; po čemu sam ja u govoru razabrao ono drugo, što je sakriveno. A onda okrenem oči mome Gospodinu, a on prijatnim odobri migom, što je željan pogled pitao.

88.—114. Zatim, kad sam od sebe mogao činiti što me volja bila, stupio sam nad onaj stvor — koji sam ono prije opazio bio po njegovim riječima — govoreći: »Duše, u kojemu plačem dozrijeva ono (pokora), bez čega se ne može vratiti k Bogu, prekini malo poradi mene veću tvoju brigu. Tko li si bio i zašto imate ledja okrenuta gore; reci mi hoćeš li, da ti ishodim nešto ondje, otkale sam živ došao«. A on meni: »Zašto nebo naša ledja okreće sebi, doznat ćeš: ali prije, scias quod ego fui successor Petri (znaj, da sam bio nasljednik Petrov). Izmedju Siestria-a i Chiaveri-a spušta se lijepa rijeka (Lavagna), a od njezina imena nosi moja krv nakit svoga naslova (grofovâ od Lavagne). Mjesec dana i malo više kušao sam, kako je teška (papinska) kabanica onomu, koji ju od blata čuva; prema njoj se čini svaki teret lagan kao pero. Moje obraćenje, ajme meni, nastupi: no čim sam postao Rimskim Pastirom, upoznao sam odmah lažni onaj život. Vidio sam, da se (ni) tamo srce ne umiri niti da se može dalje uspeti u onom životu; zato mi se zapali ljubav za ovim (životom). Do onoga časa bijah jadna, Bogu otudjena duša, do skrajnosti škrta; sad, kako vidiš, kažnjen sam zato ovdje.

115.—126. Ono, što lakomost uradi, ovdje se očituje u načinu čišćenja obraćenih duša, a na ovom brijegu nema gorče kazne. Kao što se oko naše nije uzdizalo u vis, nego se upiljivalo u zemaljske stvari, tako ga pravda ovdje udubla u zemlju. Kao što lakomost utrnu našu ljubav za svako dobro te se stoga izgubi sposobnost djelovanja (našega za dobro), tako nas pravda ovdje drži sapete, svezanih i uzetih nogu i ruku; i doklegod bude volja pravednoga Gospodara, tako ćemo dugo ostati nepomični i pruženi.

ŠKRTI I RASIPNI (HADRIJAN V.)
PJEVANJE XIX.

127.—141. Bijah kleknuo i htjedoh govoriti, no kako počeh, a on opazi samo po sluhu izraz moga počitanja, reče: »Koji te uzrok tako dolje sagnu?« A ja njemu: »Radi vašega dostojanstva moja me savjest upekla (što sam ravno stajao pred vama).[1] »Uspravi noge i ustani, brate«, odgovori, »ne varaj se, sluga sam skupa s tobom i s drugima iste vlasti. Ako si ikad shvatio onu svetu riječ evandjelja, koja veli: N e q u e n u b e n t (niti će se ženiti...), moći ćeš uvidjeti, zašto ovako sudim. Sad idi; ne ću da se više ovdje zadržavaš, jer tvoje prebivanje priječi moj plač, kojim dozrijevam ono, što si rekao (pokoru).

142.—145. Imam nećakinju tamo preko imenom Alagiju, koja je sama po sebi dobra, samo ako ju naša kuća ne pokvari (zlim) primjerom; ta mi jedina ostade tamo (te se za me Bogu moli).

[1]Prijeporno je pitanje, kako se ima razumjeti »dritto«.

Uvod u dvadeseto pjevanje.

Sadržaj. Pjesnik na petom krugu nastavlja pripovijedati o škrtima i pohlepnima. Hugo Capet kazuje zlodjela lakomih potomaka svojih, imenice Danteovih savremenika, te proriče svojoj obitelji strašnu kaznu Božju.

Alegorije, koje zaokviruju historijsku sliku franceske povijesti, nalik su stalnim odgovorima u molitvama: sami patnici odgovaraju na vlastite molbe. Zato samo pojedince ovdje spominju »bič« i »uzde«, a ne u zboru, kako to biva na četvrtom krugu. Kao što sunce izvlači hlapove iz nutrine zemlje pa tim uzrokuje — po mnijenju Srednjega Vijeka — podzemne vjetrove i potrese, tako se trese i brdo Čistilišta, kad Božja milost povuče sa brda k sebi očišćenu dušu. I ovdje ima usklik protiv »drevne« vučice, slike škrtosti i pohlepnosti.

Razjašnjenja. L' Ottimo punim pravom hvali ovo pjevanje: da je lijepo, krcato povijesti, novela i sentencioznih rečenica te ističe, kako je pohlepa za imetkom izvor mnogih i velikih opačina. Kako je u Danteovo anarhijsko doba po čitavoj Italiji bilo mnogo grabeža, otimačine, nasilja i ubojstva poradi sveopće neobuzdane lakomosti, to je i sam L' Ottimo u svom uvodu u XX. pjevanje napisao lijepo razmatranje o zlim posljedicama toga grijeha.

Hugo Capet, praotac treće kraljevske obitelji, koja je vladala u Franceskoj od godine 987. sve do svrgnuća Ljudevita XVI. god. 1792., kad bi Franceska proglašena republikom, govori lijepe izreke o hvalevrijednoj požrtvovnosti. Hvali siromaštvo Bogorodice, koja je u štali rodila dijete Isusa te ga položila u jasle. Spominje nesebičnoga Rimljanina Kaja Fabricija, koji se (280. god. prije Krista) nije dao podmititi od Pirha. Ističe darežljivost sv. Nikole, biskupa u Maloj Aziji. Legenda priča, da je neki gradjanin u nuždi htio da redom proda svoje tri kćeri. Sveti Nikola, da to zaprijeći, baci kradomice kroz prozor za svaku po kesu dukata u ime miraza, tako da su se te djevojke mogle udati. Odatle nastade običaj, da se djeca taj dan potajice darivaju.

Hugo Capet još kaže, da su njegovi nasljednici sav svijet pokvarili svojim opačinama. Zato želi, da gradovi Douai, Gant, Lille i Brugge provedu kaznu, koju on za svoje potomke od Boga moli. Dante u obliku želje spominje rat Franceza s tim gradovima. Taj rat je trajao od godine 1297. do godine 1304., a započeli su ga franceski kraljevi i proveli tolika izdajstva, umorstva i himbe, da su se flandrijski pučani pobunili te napokon potukli Filipa Lijepoga u krvavom boju kod Courtray-a (god. 1302.).

Hugo Capet kaže, da je praotac Filipâ i Ljudevitâ, jer se od godine 1060. pa do godine 1322. izmjenjuju na franceskomu prijestolju sami Ljudeviti i Filipi. U oštroj satiričnoj opreci s tim, da sebe prikazuje sinom pariskoga mesara, naziva svoje potomke »pomazanim lubanjama«, jer su ih kod krunisanja pomazali svetim uljem. Niti je Hugo Capet bio sin mesarski niti je zadnji Karlović umr'o u manastiru, tek se u Danteovo doba vjerovalo tako; pjesnik je hotice naglasio, da su Capetovići bili mesarskoga podrijetla, jer je Karlo Valois u Firenci mnogo krvi prolio.

Sve što Hugo Capet govori o svojim potomcima tek služi uvodom za ogorčene tercine, kojima Dante žigoše Karla Valois-a. Što su stariji kraljevi bezobzirnim osvajalačkim načinom svoj posjed množili, nije bilo baš ništa osobito: radili su to i drugi, pa još i danas rade. Dante im to po svoj prilici ne bi toliko zamjerio bio te na njih čak prizivao i Božju osvetu, kad Capetovići ne bi u Italiji, imenice u Firenzi, tako haračili bili.

Samo letimice spominje Hugo Capet dogadjaje i tvrdi, da su njegovi nasljednici tek odonda iskvareni, otkada su prisvojili »bogatu provençalsku baštinu«.

Gospodar Provençe, Raimond Berengar IV. (1209. do 1245.), imao je četiri kćeri. Jedna bijaše udata za franceskoga, druga za engleskoga, treća za njemačkoga kralja. Četvrta, imenom Beatrice, imala je baštiniti Provençu i udati se za Raymonda grofa Tuluškoga. Njemu ju preote brat franceskoga kralja Karlo I. Anžuvinac te postade gospodarom Provençe oženivši se njom. Što Hugo Capet govori, da je njegovo potomstvo pošlo zlim putem istom otkad je Provençu dobilo, odnosi se na pripovijest, da je Karlova žena Beatrice, kojoj su tri sestre bile kraljice, silom htjela da i ona postane kraljicom te da je svog muža nagovarala, neka podje u Italiju i neka po papinoj želi otme Manfredu kraljevinu Siciliju. U savezu s tim poduzećem slijedila je i provala Karla Valois-a u Firenzu, u zao čas po Dantea. On prema tomu smatra uzrokom sve daljnje nevolje tu ženidbu Karlovu s Beatricom, baštinicom Provençe.

Osvojenje Ponthieu-a, Normandije i Gascogne ne nabraju se po redu, kako je provedeno. Ne vidi se, zašto Dante franceskim kraljevima spočitava ono, što je sebi želio, naime oslobodjenje svoje domovine od tudjinaca i ujedinjenje franceskih zemalja pod jednom vlasti.

Dante se drži prema Karlu I. Anžuvincu prilično nedosljedno. On mu ovdje spočitava, što je došao u Italiju, što je ubio Konradina i sv. Tomu Aquina, a na drugomu mjestu psuje papu Nikolu III., što mu se protivio.

O smrti sv. Tome svašta se pripovijedalo, no dokazati se ne može ništa. Toliko stoji, da je Karlo bio velik protivnik Tomine obitelji te je mnoge njene članove progonio, a imao je i osim toga uzroka bojati se, da će ga sv. Toma tužiti, ako dodje na koncil u Lion. Glas naroda proglasio je Karla ubojicom velikoga svetog učenjaka.

Glavni optuženik u ovomu pjevanju, Karlo Valois, bio je uistinu vitez bez zemlje, bez sreće i bez poštenja.

Pripovijedao sam u uvodu prvoga dijela Božanstvene Komedije njegov postupak protivu Firenze. Klevetnička optužba protiv Dantea bio je jedan od udaraca »Judine sulice«.

Karlo Valois uistinu nije bio sretan u svojim poduzećima te nije stekao ništa osim sramote.

Treći Karlo, o komu Dante govori, Karlo je II., sin Karla I. Anžuvinca. God. 1284. pao je u sužanjstvo aragonskoga kralja. Villani o njemu sudi, da je bio darežljiv, no kukavica i vrlo raskalašen, Vrativši se iz sužanjstva, udao je svoju kćer za sta-

roga Azza d' Este. Dante kaže, da mu je tako reći prodao kćer, a stari komentatori imenuju pače svote, što ih je Azzo svomu tastu platio.

Najposlije spominje Hugo Capet najveći zločin svoga potomka Filipa Lijepoga.

Kod pripovijedanja ove zgode u Dantea jači je osjećaj katolika nego državnika i političara; on odsudjuje franceskoga kralja,što je nedostojno postupao s namjesnikom Isusovim. Ne pita, da li je tim pogodjen njegov osobni protivnik Bonifacije VIII. Njemu je Filip nov Pilat, jer je predao papu u ruke njegovih neprijatelja, kao što je Pilat Isusa predao u ruke Židova. Papa Bonifacije VIII. umiješao se u borbu franceskoga i engleskoga kralja pa je htio, da se obojica podvrgnu njegovu sudu. Poradi toga nastao je sukob izmedju franceskoga kralja i pape. Tečajem borbe, koja se je vodila dekretima, bulama (medju ovima glasovita »Unam sanctam«), sazivanjem koncila i staleža, združi se franceski kralj sa Sciarrom Colonnom, papinim protivnikom, te posla Vilima de Nogareta, svoga pečatnika, u Rim, da papi navijesti odluku franceskih staleža. Bonifacije uteče u Anagni te odanle nastavi borbu protiv franceskoga kralja izdavajući bulu za bulom. Da zaprijeće izdanje šeste bule, kojom je papa htio svrgnuti franceskoga kralja sa prijestolja i riješiti njegove podanike prisege vjernosti, udju Nogaret i Sciarra Colonna pod franceskom zastavom »liljan cvijeta« u crkvu u Anagni, kamo se Bonifacije sklonuo bio, te ga ondje zasužnje. Papa je dočekao svoje protivnike u pontifikalnom ornatu s tiarom na glavi, sjedeći na prijestolju, dostojanstveno kao oni starorimski senatori, koji su Gale tako dočekali. Kaže se, da su papu zlostavili. To se zbilo 7. rujna 1303. Tri dana poslije oslobodilo je pučanstvo papu. On ode u Rim, kamo je htio pozvati koncil, da odsudi franceskoga kralja, ali se od jada razboli i umre 12. listopada 1303.

Dante spočitava napokon franceskomu kralju Filipu Lijepomu, što je bez ovlasti prodr'o u hram. U talijanskoj riječi »tempio«, hram, sadržano je podsjećanje na templare, koje je Filip iz pohlepe za njihovim imanjem uništio (1307.), a njihova je velikoga meštra Molaya i više od pedeset vitezova dao žive spaliti. Zato Dante kaže, da Filip brodi u hram (tempio) »pohotnim jadrom kao gusar«.

Nakon ove pripovijesti o zlodjelima svoje kuće završuje Hugo Capet dopunjivanjem alegorijskoga okvira ove historijske slike. Po danu pokornici spominju uzore siromaštva, a po noći primjere ružne lakomosti.

Primjere siromaštva izrekao je Hugo Capet prije historijske pripovijesti, a sad spominje Pigmaleona, Tirskoga kralja, koji je od lakomosti ubio Siheja, muža svoje sestre, da prisvoji njegovo blago te prisili svoju sestru Didonu, da utekne u Afriku. Ona tamo utemelji grad Kartagu.

Sjeća na smiješnu nevolju kralja Mide iz Frigije, kojemu je Bako obećao, da će mu svaku želju ispuniti. On sebi zaželi, da se svaka stvar, koju takne, pretvori u zlato. Bog mu je ispunio želju, a Mida morade umrijeti od glada, jer mu se i svaka hrana u zlato pretvorila.

Ahama su kamenovali, jer je od zajedničkoga plijena u Jerihu pronevjerio jedan dio. Safira i Ananija zatajili su nešto svoga osebunjka, a trebali su sav svoj imetak dati u zajedničku blagajnu prve kršćanske crkvene općine.

Heliodor htio je oplijeniti hram u Jerusolimu, gdje su bili u pohrani novci udovâ i sirotâ. Za kaznu ga ubiše andjeli.

Polimnestor, kralj Tracije, zet kralja Prijama, iz pohlepe za blagom ubi Polidora, svoga gosta, kojega je trojanski kralj k njemu poslao bio, da mladića spase od pogibli. Hekuba, majka Polidorova, iskopa Polimnestoru oči te ga ubi.

Partijanci odsjekoše bogatomu rimskom vojskovodji M. L. Crassu glavu, pa ju metnuše u rastopljeno zlato, neka ga se napije.

Nakon toga potrese se brdo, a svuda po cijelom Čistilištu čulo se gdje duše viču: »Slava Bogu u visini«. Zašto se brdo treslo, protumačit će se u slijedećem pjevanju.

Ovaj se potres poredjuje s trešnjom otoka Delosa. Mitologija pripovijeda, da ga je Neptun digao iz mora, neka bude utočištem Latoni, koju je Hera progonila po cijeloj zemlji. Tu je Latona rodila Apolona i Dianu. Pripovijedalo se, da se Delos potresao, kad se rodilo ovo dvoje bogova, »oči neba« (sunce i mjesec).

Pjevanje dvadeseto.

(1.—15. Pjesnici idu po petom krugu. 16.—33. Primjeri siromaštva i darežljivosti. 34.—60. Hugo Capet. 61.—69. Capetovići do god. 1300. 70.—96. Capetovići poslije god. 1300. 97.—123. Primjer kažnjene škrtosti. 124.—151. Potres u Čistilištu).

1.—15. Zaludu se bori (dobra) volja protiv bolje (jače) volje; zato sam, da mu (Hadrijanu) ugodim, i ako nerado, izvukao iz vode spužvu (jošte) nenapojenu (t. j. nije bilo udovoljeno njegovoj izvjedljivosti). Krenuh; i moj Vodja krenu stazom nezapremljenom duž pećine, kao što se ide po zidu (tvrdjave) tik zupčasta kruništa; jer puk, što cijedi kroz oči kap po kap ono zlo, koje cio svijet obuzima, ležao je s druge strane odviše blizu ruba. Prokleta budi, ti drevna vučice, koja više od svake druge zvijeri plijeniš poradi tvoga do skrajnosti nezasitnoga glada! O nebo, čije kretnje mijenjaju — kako regbi da vjeruju — sudbinu ovdje dolje, kad li će doći onaj, po kom će ova nestati (sa svijeta)?

16.—33. Mi idjasmo laganim i sporim koracima, a ja pazeći na sjene, koje sam slušao gdje jadno plaču i jadikuju; i slučajno začuh pred nama plačući vikati: O slatka Marijo, onako kao žena kad radja; zatim dalje: Siromašna si bila onoliko, koliko se može vidjeti po konaku (štalici), gdje si položila ono sveto, što si nosila. Zatim razabrah: O dobri Fabricije, ti si volio (krepost), pa bilo i sa siromaštvom, negoli veliko bogatstvo s opačinom. Ove riječi tako su mi se milile, da podjoh dalje, e bih upoznao onaj duh od koga su, činjaše se, (ove riječi) došle. On je govorio još o darežljivosti, koju Nikola pokaza prema djevicama, da njihovu mladost privede poštenju.

34.—60. »O dušo, koja tako dobro zboriš, kaži mi — rekoh — tko si bila i zašto ti sama ovdje obnavljaš te dostojne pohvale? Ne će biti bez nagrade tvoja riječ, vratim li se, da dovršim kratki put onoga života, koji prema (svojemu) koncu leti«. A on će: »Kazat ću ti, ne poradi olakšice, koju očekujem odanle (sa svijeta), nego zato, jer se u tebi sja tolika milost još prije nego si umr'o. Bio sam korijen onoga lošega stabla (Capetovićâ), čija škodljiva sjena cio kršćanski svijet potamnjuje tako, da se s njega rijetko kad ubere dobar plod. No kad bi Douai, Gand, Lille i Brügge mogli, odmah bi ga stigla osveta; a ja ju zazivam od Onoga, koji svemu sudi. Zvali su me tamo (na zemlji) Hugo Capet: od moga su koljena Filipi i Ljudeviti, koji od nedavna vladaju Franceskom. Bio sam sin pariskoga mesara. Kad su ponestali stari kraljevi franceski (Karlovići) svi osim jednoga, obučenog u (fratarski) sivi habit, nadjoše mi se čvrsto u rukama uzde vlade kraljevstva, i tolika moć iz nove tekovine, i tako puno (našlo se) prijatelja, da je obudovjela kruna ovjenčala glavu moga sina, kojim počinje red onih pomazanih lubanja.

61.—69. Dok nije veliki miraz provençalski lišio stida moju krv, malo je vrijedila, ali bar nije činila zla (drugima). Tu otpoče (moja obitelj) svoj grabež lažju i nasiljem, a poslije, da okaje grijehe, ote Ponthieu Normandiju i Gascognu. Karlo (I. Anžuvinac) dodje u Italiju, pa da okaje grijehe žrtvova Konradina; a poslije potisne Tomu u nebo, (i to) da okaje grijehe.

70.—96. Vidim ne jako daleko od ovoga dana vrijeme, gdje drugi Karlo (Valois) iz Franceske polazi, da bolje pokaže (svijetu) i sebe i svoje. Izlazi sam bez oružja, tek s onim kopljem, kojim se Juda viteški služio; a naperi ga tako, da Firenzi trbušina puca. Odatle će sebi steći ne zemlje, nego grijeh i sramotu, za nj to težu, što malo procjenjuje ovakovu štetu. Vidim drugoga (Karla II. Anžuvinca), koji je već izašao bio (iz Francuske), uhvaćen na (svojoj) ladji, gdje prodaje svoju kćer i pogadja se za nju, kao što čine gusari s drugim robinjama. O lakomosti, što još možeš (gorega) učiniti, kad si moju krv sebi tako privukla, da se ne brine (ni) za vlastitu si put? Da izgledaju manji budući i prošli zločini, vidim ulaziti u Anagni liljan-cvijet, a u Namjesniku njegovu Krista zasužnjena. Vidim ga poružena po drugi put; vidim, kako se obnavlja žuč i sirće i kako ga ubijaju medju živim novim (Nogazet i Sciazza Colonna, koji ne umiru s Kristom) razbojnicima. Vidim novoga Pilata tako okrutna, da se tim nije zasitio te bez ovlasti u hram plovi pohotnim jadrima. O moj Gospodine, kad li ću biti sretan, da vidim osvetu, koja, sakrivena u tajnosti tvojoj, blaži srdžbu tvoju?

97.—123. Ono, što rekoh o jedinoj vjerenici Duha Svetoga i što te potaklo, da zatražiš u mene neko razjašnjenje, jest odgovor[1] na sve naše molitve tako dugo, dok dan traje; no kad nastupi noć, onda mjesto ovih protivne pripjeve pjevamo. Tad ponavljamo (ime) Pigmaliona, koga požuda za zlatom učini izdajicom, tatom i

[1] Obično se čita »Tanto è disposte«, ali bolje je čitati »Tanto e r i s p o s t a«. Pridružujem se Benv. Rambaldi-u, Witte-u i dr.

ocoubojicom, i nevolju lakomoga Mide, što je slijedila na njegov požudni zahtjev, radi koje (nevolje) još uvijek se treba smijati. Zatim se svak jošte sjeća ludoga Akama, kako je okrao plijen, te izgleda kao da ga srdžba Jozuina još tu ujeda. Onda optužujemo Safiru s mužem joj, hvalimo udarce, što ih dobi Heliodor, a oko cijeloga se brda ori sramota Polimnestora, koji ubi Polidora. Napokon ovako viče- mo: Krasso, reci, jer ti to znadeš, kakova li je okusa zlato? Tako govorimo, jedan glasno, drugi tiho, prema tomu, kako nas čuvstvo podbada, te idemo sad većim, sad manjim korakom. Stoga ne bijah ja sam pri razgovoru o dobru, što se ovdje po danu čini; no ovdje blizu ni jedna osoba ne podiže glasa (jače od mene).«

124.—151. Već bijasmo otišli od njega pa smo nastojali prevaliti onoliko puta, koliko je našim silama dopušteno bilo; kad osjetih, gdje se brdo potreslo kao kad nešto pada: radi toga zazebe me kao što zebe onoga, koga na smrt vode. Sigurno se Delos nije tako potresao prije no što ga Latona učini gnijezdom, da tu rodi dva oka nebeska (Apolona i Dianu). Zatim se ču sa svih strana brda vika tako, da se Učitelj okrene prema meni govoreći: »Ne boj se, dok te ja vodim.« Gloria in exelsis Deo! govorahu svi sudeći po onomu, što sam razumio izbliza, otkale su se riječi mogle razabrati. Stajasmo nepomični, presenećeni kao pastiri, koji su prvi čuli tu pjesmu, dok nije taj potres prestao, a pjesma se dovršila. Onda nastavismo sveti naš put motreći sjene što ležahu po zemlji te su već po običaju ponovno plakale. Nikad nije nikakovo neznanje tolikom silom budilo u meni želju za znanjem — ako me pamćenje u tom ne vara — koliko mi se onda činjaše, da razmišljajući osjećam; a ne usudih se pitati (moga Vodju) poradi hitnje niti mogoh šta sam po sebi tu razabrati. Tako idjah bojažljiv i zamišljen.

Uvod u dvadeset i prvo pjevanje.

S a d r ž a j. Dante i Virgil traže mjesto kuda se uzlazi u šesti krug, kad ih eto stigne duša rimskoga pjesnika Stacija. Na njihovo pitanje odgovara on te im tumači, zašto se brijeg Čistilišta tresao. Na kraju svoga tumačenja govori o Virgilu, a Dante mu oda, da mu je taj veliki pjesnik vodja. Stacije iskazuje Virgilu počast.

A l e g o r i j e nema u ovom pjevanju.

Razjašnjenja. Dante je žedan doznati, zašto se brdo treslo. Tu žedju može ugasiti samo istina; to je onaj »izvor vode, koja teče u život vječni«, kako Isus reče Samaritanki.

Duh Stacijev, koji se pjesnicima pridruži kao Isus učenicima svojim, kad su išli u Emaus, dozna od Virgila, da je Dante jošte živ. Njemu Parca Lahezis još nije potrošila sve povjesmo, što joj je Kloto na preslicu privezala. Stacije kaže pjesnicima, da se brijeg Čistilišta nije potresao od vjetrova, što su pod zemljom (suhe pare). Tu ni elementi ni ljudske strasti ne mogu poremetiti reda. Brdo se trese, kad nebo očišćenu dušu — dakle nešto, što je iz neba došlo, — opet u se prima, kad se duša u nebo vraća. Svaka duša osjeća, kad se je sasvim očistila, i onda se svojom voljom diže ili u raj ili na višu stepenicu Čistilišta. Sve još neočišćene duše raduju se tomu i zato kliču. Dok se duša nije sasvim oprala od zloga naginjanja ona sama hoće trpjeti muke, kao što bolesnik traži gorki lijek, da ozdravi. Konkretna volja jača je od apstrakne, koja teži za dobrim, te ne će muku isto kao što nije htjela ni grijeh. Volja in concreto, koja je griješila, zahtijeva sad očišćenje. Duša, koja se ovako oslobodila, pjesnik je Stacije, koji se rodio oko god. 46. poslije Isusa u Napulju, a ne u Toulousi, kako se u Danteovo doba mislilo. Stacija su u Rimu triput ovjenčali pjesničkim vijencem, a Srednji ga je Vijek puno štovao. Danas mu je cijena pala. Dante je puno čitao Stacijeve epske pjesme »Tebaidu« i »Ahileidu«. Ovu posljednju Stacije nije dovršio, jer je umr'o. Dante u Staciju vidi svoga književnog brata budući da je Virgil obojici uzorom i duševnim ocem. Kad Virgil ostavi Dantea Stacije ostaje s njime. On mu je uz Virgila drugim vodjom.

Pjevanje dvadeset i prvo.

(1.—21. Pristupa sjena Stacijeva. 22.—33. Virgil kazuje Staciju, što ga je dovelo u Čistilište. 34.—75. Uzrok potresu i sveopćem klicanju. 76.—102. Stacijev život. 103.—129. Dante je smeten. 130.—136. Stacije i Virgil).

1.—21. Prirodna žedja (za znanjem), što se ugasi samo onom vodom (istine), koje milost prosila je (od Isusa) samaritanska ženica, morila me, a žurba tjerala za mojim Vodjom putem, zatrpanim (mnogim ležećim sjenama), i samilost me obuzela radi pravedne kazne njihove. I eto, onako, kako Luka piše, da se Isus izašavši iz jame

groba ukazao dvojici, što bijahu na putu (u Emaus), ukaza se tako i nama sjena te idjaše za nama gledajući hrpu što je ležala; ne opazismo ju dok nije progovorila rekavši: »Braćo moja, Bog vam dao mira.« Mi se odmah okrenusmo, a Virgil joj odzdravi, kako (takovu pozdravu) dolikuje. Zatim reče: »U skupštinu blaženih neka te postavi pravedno sudište, koje mene izagna u vječno progonstvo.« — »Kako to!« reče on, a medjutim koračasmo žurno, »ako ste sjene, koje nije Bog udostojao, da budete gore (da vas pripusti u nebo), tko vas je doveo tako daleko po njegovim stubama?«

22.—33. A moj Učitelj: »Ako gledaš znakove, što ih ovaj nosi (na čelu), a koje andjeo crta, uvidjet ćeš, da mu dolikuje vladati (zajedno) s dobrima. No budući da mu ona, koja prede obdan i obnoć (Lahesis), još nije potrošila povjesmo, koje Kloto za svakoga namota i priredi, to njegova duša — tvoja i moja sestra — dolazeći gore nije sama mogla doći, jer ne može gledati onako (jasno) kao mi. Zato su mene izvadili iz prostranoga ždrijela pakla, da mu (put) pokažem, i pokazat ću mu ga, dokle ga moja nauka uzmogne voditi.

34.—75. No reci nam, ako znaš, zašto se malo prije brdo tako potreslo i zašto se činilo, kao da do mokroga mu podnožja svi u jedan glas viču?« — Pitajući ovako pogodio je upravo u ušicu moje želje, tako da se već od same nade moja žedja umanjila. Onaj (Stacije) poče: »Svetost ovoga brijega ne trpi ništa protiv reda ili što bi bilo izvan običaja (ovoga mjesta). Ovdje se red ničim ne poremeti. Samo to, što nebo nešta svoga u se primi, može ovdje uzrokovati (potres), i ništa drugo jer nad kratkim stubicama triju stepenicâ (ulaz u Čistilište) niti pada kiša niti snijeg, ni tuča, ni rosa, ni mraz. Tu se ne vidja ni gustih ni rijetkih oblaka, nema sijevanja ni Taumantove kćeri (dûge), koja tamo (na zemlji) često mijenja mjesto (prema položaju sunca). Suha para (od koje nastaje vjetar) ne diže se nad vrh triju stepenicâ, o kojima sam sad govorio, i na kojima zamjenik Petrov drži tabane. Tamo, nešto niže (tih stepenica), trese se možda zemlja malo ili dosta, no radi vjetra, što se pod zemljom krije — ne znam, kako — ovdje se gore nikad nije treslo. Ovdje se trese samo onda, kad se koja duša osjeti čista, tako da ustane ili se krene da uzadje gore, i takav ju prati klik. Čistoću svjedoči sama volja, koja, sad sasvim slobodna, da može promijeniti društvo, iznenada obuzme dušu te joj (ta volja) pomaže (da poleti u vis). Doduše i prije hoće (poletjeti); ali joj ne da nagon za mukom, što ga Božja pravda protiv (ove) volje usadi (u dušu), prema tomu, kakov prije bijaše (nagon) za grijehom. A ja, koji sam ležao pet stotina godina i više u tim bolima, osjetih tek malo prije slobodnu volju, da krenem na bolji boravak. Zato si osjetio potres i hvalospjev pobožnih duša na ovom brdu onomu Gospodinu, da bi i njih doskora pozvao gore.« Tako nam reče; a jer toliko više godi piti, koliko je veća žedja, ne bih mogao izreći, koliko mi je time ugodio.

76.—102. A mudri Vodja: »Sad već vidim mrežu, koja vas ovdje hvata, i kako iz nje izmigoljite, (vidim) zašto se trese, i radi čega se zajedno veselite. No budi ti s voljom, da doznam, tko si bio i da iz tvojih riječi razaberem, zašto si tolika

stoljeća ovdje ležao?« — »U vrijeme, kad je dobri Tito pomoću najvišega Kralja osvetio rane, iz kojih je protekla krv prodana Judom, bio sam ondje vrlo glasovit imenom (pjesnika), koje duže traje i slavi se više (od svakoga drugoga), no još nisam poznavao (pravu) vjeru,« odgovori ona duša. »Tako bijaše sladak moj glasovni duh (moje pjevanje), da je (mene) Tuluzanca pozvao k sebi Rim, gdje sam zavrijedio, da mi čelo urese mirtom. Još me tamo svijet zove Stacije: pjevao sam o Tebama i o velikom Akilu, no padoh putem pod (tim) drugim teretom (umr'o sam prije, no sam drugo djelo dovršio). Sjemenom, (uzrokom) moga žara bijahu iskre božanstvena plamena, koje me ugrijaše, a koji (plamen) je upalio više od tisuću (drugih) pjesničkih duša. O Eneidi govorim; ona mi bijaše majčica i bijaše mi dojkinja, dok sam pjesnikovao: bez nje nisam načinio ništa, što bi važilo dram. A da mi je bilo živjeti onda, kad je živio Virgil ondje prijeko, pristao bih bio još na (to, da boravim ovdje) jedno ljeto više negoli moram, da izadjem iz progonstva.«

103.—129. Ove riječi okrenuše Virgila k meni licem, koje šuteći govoraše: Š u t i. No snaga volje ne može sve što hoće; jer su smijeh i plač tako neposredna posljedica duševnoga poriva, iz kojega jedan i drugi izvire, da ih baš najiskreniji čovjek najmanje može sustaviti. Ja se nasmjehnem, kao čovjek kad migne, poradi čega sjena ušuti, pa me pogleda u oči, u kojima se izražaj (duše) najbolje očituje, i reče: »Tako se sretno svršilo toliko (tvoje) nastojanje; zašto mi je ovaj čas tvoje lice pokazalo blijesak posmijeha?« Sad sam s jedne strane i s druge uhvaćen: jedna me sili da šutim, druga zaklinje da govorim; zato uzdahnuh, i Učitelj me moj razumio: »Ne boj se govoriti«, reče mi, »već govori i kaži mu, što on tako brižno pita.« Nato ću ja: »O, drevni duše, možda se čudiš mome posmijehu, ali hoću da te još veće čudo obuzme. Ovaj, koji u vis vodi oči moje, onaj je Virgil, od koga si ti primio snagu, da pjevaš o ljudima i bogovima. Ako si mislio, da je onomu posmijehu drugi uzrok, mani ga se, jer nije istinit; pa vjeruj (da sam se smiješio) samo radi onih riječi, koje si rekao o njemu.«

130.—136. Već bijaše, da se sagne i da obuhvati koljena moga Učitelja; ali ovaj reče: »Brate, ne tako, jer si sjena i sjenu gledaš.« A on ustajući: »Sad možeš razumjeti, kolika je ljubav, koja me za tebe zagrijava, kad sam zaboravio naše ništavilo, postupajući sa sjenama kao s krutom stvari (živim tijelom).«

Uvod u dvadeset i drugo pjevanje.

Sadržaj. Prije no će pjesnici uzaći na šesti krug, briše Danteu andjeo čuvar petoga kruga opet jedan »P« sa čela; no to se spominje kao prošli, već obavljeni čin. Andjeo umjesto cijele izreke »Blago gladnima i žednima pravde« kaže samo riječ »Žedjaju« (sitiunt). Tek na koncu 24. pjevanja, kad izlaze iz šestoga kruga, čuju cijelu izreku, a to zato, jer se duše tamo gladom kazne i čiste.

Alegorija. Na koncu ovoga pjevanja riše Dante alegorijski dio okvira pripovijesti, koju pripovijeda u slijedećem pjevanju. Primjeri umjerenosti, što se tu iznose, sami su po sebi razumljivi.

Razjašnjenja. Stacije kaže, da je bio rasipnik, pa tim dopunjuje Hadrijanovo pripovijedanje, po kojemu se na ovom krugu kazne lakomi i škrti. Ne zna se, odakle Dante uzima, da je Stacije bio rasipnik, koji bi »očijane glave« valjao s drugim rasipnicima terete u paklu, da se nije pokajao (sr. Pak. VII.). Tečajem daljega pripovijedanja naziva Virgila »pjesnikom pastirskih pjesama«. Dante u ovomu pjevanju sjeća na to, da je Virgil pjevao Bukoličke (ladanjske) pjesme osim Eneide, koja je Staciju služila uzorom. On hoće istaknuti Virgilovu mnogostranost na ovomu mjestu, gdje imenuju razne rimske pisce.

Stacije veli, da se je pokajao za svoj grijeh, kad je čitao u Eneidi III. Pj. st. 56.:

Quid non mortalia pectora regis auri sacra fames!

Ovi su stihovi prevedeni prema smislu Virgilovih stihova. O Danteovu prevodu toga citata mnogo se prepiru. Ne ulazimo u takove prepirke. Nije vjerojatno, da bi Stacije u razgovoru s Virgilom njegov stih drugačije okrenuo ili krivo preveo bio.

Virgil ga pita, tko ga je priveo ladji sv. Petra, t. j. u kršćansku Crkvu. Na to veli Stacije, da ga je onamo priveo Virgilov stih u četvrtoj Eklogi, gdje Kumanska Sibila proriče:

Jam redit et virgo, redunt Saturnia regna;
Jam nova progenies coelo demittitur alto;
(Stih 70.).

Već su vrlo rano (sv. Eusebije) uzimali, da je u tom stihu sadržano proročanstvo, koje navještuje, da će se roditi Isus (nova progenies), a da će ga roditi djevica. Uistinu je Virgil tim stihom iskazao počast caru Augustu; on i njegova obitelj jest »nova progenies«, a virgo (djevica) je Astreja, boginja pravde; ona je medju ljude sišla u zlatno doba, da svijetom vlada. Virgil hoće reći, da je s Augustom nastupilo zlatno doba mira, poretka i sreće. Dante je dakako vjerovao u proročanstveno navještenje Isusova narodjenja.

Stacije umrije 1200 godina prije Dante-a. Četiri stotine godina boravio je kod lakomih, škrtih i rasipnika, četiri stotine godina bio je kod duševno lijenih, sve ostalo vrijeme mora da je proveo pred Čistilištem.

Nije historijski dokazano, da je Stacije bio kršten. To je Danteova ideja.

U stihu 57. govori pjesnik o »okrutnom oružju, što je Jokasti pribavilo dvostruku bol, a to je bijesna medjusobna borba njezinih sinova. Zatim se pjesnik čudi, kako je Stacije bio kršćanin, dok je još na poganski način u svoj Tebaidi prizivao na početku muzu povijesti Klio. Dante priziva Kaliopu!...

Putem prema višemu krugu pita Stacije ponajprije, gdje li je »naš prijatelj Terencije«? (Pridružujem se onima, koji čitaju »amico« — a ne antico). Terencije bio je rimski pjesnik komičar, koji se rodio god. 185. prije Isusa, a zasužnji ga Scipio poslije kako je osvojio Kartagenu, gdje se Terencije rodio bio. Još mlad dodje u Rim, gdje bijaše robom Terencija Lukana. Taj se je divio njegovu talentu, dao ga odgojiti, pustio ga na slobodu i svojim ga imenom nazvao. Izakako su šest njegovih komedija glumili u Rimu, pošao je u Grčku, gdje je umr'o god. 159. prije Krista.

Stacije spominje još neke pjesnike. C e c i l i j e, dramatik, napisao je jedno tridesetak komedija. Umr'o je g. 168. prije Krista.

M. Plauto rodio se g. 254. pr. Krista u Umbriji od siromašnih roditelja. Služio je glumce; kad su mu se ova poduzeća izjalovila, išao je na nadnicu mljeti žito za nekoga pekara. Kažu, da je u to vrijeme pisao svoje komedije. Umr'o je godine 184. pr. Krista. Napisao je mnogo komedija, od kojih je sačuvano dvadesetak.

Kojega V a r a Dante misli, nije sigurno. Bit će, da je mislio vrlo učenoga, plodnoga i glasovitoga Marca Terencija Vara, Reatina, koji je u visokoj starosti umr'o g. 27. pr. Krista.

Virgil kaže Staciju, da su svi ovi u Limbu skupa s P e r s i j e m. Aulo Persije Flako, latinski satirik, rodio se god. 34. poslije Krista u Toscani. Umr'o je u svojoj 28. godini. Stekao je mnogo slave jednom jedinom knjigom. Sačuvano je šest njegovih satira.

Svi su ovi u Limbu s Homerom, pa razgovaraju o Parnasu. Tamo su i Euripid, Anakreon, Simonid, Agaton i drugi Grci. Ove grčke pisce nije Dante poznavao, nego je za njih doznao tek iz Aristotelovih, Ciceronovih i Kvintilijanovih spisa.

E u r i p i d je glasoviti grčki tragik. Rodio se u Salamisu 480. g. pr. Krista, na dan glasovite Salaminske bitke. Umr'o je 406. pr. Krista. Takmio se s velikim Sofoklom, te je usavršio grčku dramu.

A n a k r e o n, čitam s Ottimom, dok moderna Dantologija uzimlje složno, da se ima čitati »A n t i f o n«, ime grčkoga pisca, o kojemu nam nije ništa sačuvano. Spominju ga Aristotel i Plutark.

S i m o n i d, glasovit grčki lirik, rodjen god. 559. pr. Krista. Po nalogu Miltiada načinio je epigram za Panov kip u slavu pobjede kod Maratona. Prijateljevao je s Temistoklom. I poslije bitke kod Plateje načini epigram za tronogi sadžak, što su ga Grci posvetili hramu delfijskomu. Sve to dokazuje, kako je Simonid bio uvažen. Sačuvani su od njega nekoji epigrami i lirske pjesme.

A g a t o n, grčki tragični pjesnik, rodio se 448. pr. Krista, umr'o oko 400. pr. Krista. Nije od njega ništa sačuvano, no Aristotel ga hvali.

Dante sve ove pjesnike spominje ovdje, jer bi mu bio prevelik imenik pjesnika u Limbu.

Veliko štovanje prema Staciju izražava tim, što spominje glavne tipove iz njegovih djela, pa veli, da su i oni svi u Limbu.

Antigona, kći je Edipa i Jokaste, sestra Eteokla, Polinika i Ismene. Sudbina, koju je sfinga prorekla Edipu, da će oca ubiti i svoju majku oženiti, ispunila se, radi čega je on sebi oči iskopao i pošao u svijet. Njegova kći Antigona pratila ga i ostala kod njega do njegove smrti. Vratila se u Tebe. U strašnom ratu dva njezina brata jedan drugoga ubiše. Kreon zabrani pokopati Polinika, koji je navalio na svoga brata i na rodjeni grad. Antigona obavi ipak simbolično pogreb Polinika, metnuvši mu na prsa malo zemlje. Kreon ju dade zato živu zatvoriti u spilju, gdje je poginula. Njen se zaručnik s njom ubio. Ta je priča sadržajem Sofoklove glasovite tragedije, a Stacije te dogadjaje obradjuje u VII. pjev. Tebaide.

Deifile, kći argivskoga kralja Adrasta, a supruga Tideja, jednoga od sedmorice, koji su vojevali protiv Tebâ, mati je Diomedova. Njezina sestra Argija bila je supruga Polinikova. O njezinim svatovima pjeva Stacije u II. pj. Tebaide. U nje bio je onaj zloglasni nakit, koji se milio Erifili tako, da je zato izdala Amfiaraja; odatle je prokletstvo prešlo na njezinu obitelj.

Ipsipila, prodana od Lemnijskih buntovnih žena u roblje zato, jer je svoga oca od pokolja spasla, pokazala je sedmorici, koji su išli prema Tebama, zdenac Langiju, medjutim je zmija ubila kraljeva sina, kojega je Ipsipila čuvala. Odsudiše ju na mučnu smrt, ali ju izbaviše njezini sinovi.

Mnogo se pisalo o tomu, kako to, da se spominje ovdje Tiresijina kći Manto, o kojoj se medju vračarima i vračaricama opširno govori u XX. pjev. Pakla. Mnogi komentatori misle, da je Dante zaboravio na ono, što je o proročici Manto i o utemeljenju Mantove govorio u onom pjevanju. To nikako nije moguće kod tako pomno i savjesno izradjenoga djela, kakova je Božanstvena Komedija. Izvor pogrješnom tumačenju leži samo u nešto nejasnoj stilizaciji 112. i 113. stiha. Ovakovom se nejasnom stilizacijom Dante kadikad upravo namjerice služi, a kadikad je posljedicom vrlo zbijenoga mu stila.

U deset satî prije podne dolaze tri pjesnika: Dante, Virgil i Stacije na šesti krug. Peti sat dana (10 sati pr. p.) ravna prema gore usijani šiljak ruda od sunčanih kola, t. j. sunce se još diže prema podnevu.

Pjesnik Stacije i Virgil razgovaraju se; za njima ide Dante te ih sluša. Taj mu je razgovor davao »intelletto a poetar«. Ova se izreka svakako prevodi. Jedni kažu »budi mi u srcu pjesničku žicu«, drugi »zrelo mi pjesme pojimanje«. Moglo bi se uzeti i »poticalo me na pjevanje«. Držim, da se Dante u Čistilištu odrekao one oholosti, kojom sebe u Limbu stavlja uz najveće pjesnike svijeta, pa zato ovdje upravo hotice kaže ponizno, da se je iz razgovora dvaju rimskih pjesnika tek naučio, što je pjesništvo.

Pjevanje dvadeset i drugo.

(1.—9. Andjeo pravde. 10.—36. Stacijev grijeh. 37.—54. Stacije kršćanin. 55.—93. Stacije bijaše tajio, da je kršćanin. 94.—114. Spominju se glasoviti ljudi u Limbu. 115.—129. Dolaze na šesti krug. 130.—141. Mistično stablo. 142.—154. Primjeri umjerenosti).

1.—9. Već Andjeo bijaše za nama zaostao, Andjeo, koji nas bijaše okrenuo k šestomu krugu, izakako mi je izbrisao sa čela jedan zarez. I bijaše proglasio b l a ž e n i m a o n e, k o j i s u ž e l j n i p r a v d e, a njegova usta izrazila su to jedinom riječi: S i t i u n t (Žedjaju). A ja koračah laglje nego kroz druge tjesnace tako, da sam bez ikakova napora slijedio uz brdo brze Duhove (dva pjesnika).

10.—36. Kadno Virgil poče: »Ljubav, koju krepost upali, vazda je drugu (ljubav) upalila,[1] samo kad njezin plamen izbije (u činu). Zato, otkako medju nas dolje u Limb pakla sidje Juvenal i očitova mi ljubav tvoju (prema meni), moja je blagonaklonost bila takova, da nije nikad nikoga jače pritegnula prema nevidjenu čovjeku, te mi se sad (kad mogu s tobom ići) čine kratke ove stube. No reci mi — pa mi kao prijatelj oprosti, ako mi preveliko pouzdanje popusti uzde, i govori sad sa mnom kao prijatelj — kako je u tvom srcu skupost mogla naći mjesta kraj tolike mudrosti, kojom si sebe nakrcao marom svojim?« Ove su (Virgilove) riječi ponajprije Stacija potaknule, da se malo nasmiješi; zatim odgovori :»Svaka tvoja riječ mio mi je znak ljubavi. Uistinu više puta ukazuju se stvari tako, da su krivim predmetom sumnje, jer su joj njihovi pravi uzroci sakriveni. Tvoje mi je pitanje dokazom, da držiš, e sam ja bio tvrdica u drugom životu, valjda radi onoga kruga, u kojem sam bio. Znaj dakle, da je škrtost previše daleko od mene, a s toga nerazmjerja (radi moje rasipnosti) kaznilo me tisuću mijenâ (mjeseca).

37.—54. I da nisam popravio moje težnje, kad sam razumio ono mjesto, gdje ti kao srdit na zlu narav ljudsku vičeš: N a š t o s v e n e z a v o d i š l j u d s k e n a g o n e, o p r o k l e t a ž e d j o z a z l a t o m? — sad bih valjda valjajući terete osjećao žalosne sukobe u jadnom natjecanju (škrtih i rasipnih dolje u četvrtom krugu pakla). Tad sam uvidio, da se ruke mogu i previše raskriliti na trošenje, te sam se kajao radi ovoga, kao i radi drugih grijeha. Koliki će uskrsnuti ćelave glave s neznanja, koje ih priječi, da se ni u životu ni na samrti radi toga grijeha ne pokaju. A znaj, da krivnja, što je u izravnoj opreci s kojimgod grijehom, zajedno s njime ovdje (na brijegu Čistilišta) svoje zelenilo suši. Stoga, ako sam bio medju onima, koji oplakuju škrtost, da sebe čistim, dogodilo mi se to s njene opreke (s rasipnosti)).

55.—93. »No kad si opjevao okrutno orudje, što je dvostruku žalost uzrokovalo Jokasti,« reče pjesnik bukoličkih pjesama (Virgil), »ne čini se, sudeći po načinu, kako si s Kliom strune dirao, da te je već bila učinila vjernikom vjere, bez koje ne

[1] Može se uzeti »accese un altro amore«, i »accese altri d' amore«. Tommaseo preporuča prvo shvaćanje.

dostaje činiti dobro. Ako je tako, koje li sunce, koje li svijetlo skinu s tebe tamu tako, da si poslije jadra naravnao prema Ribaru?« A on njemu: »Ti si mene prvi uputio prema Parnasu, da pijem iz njegovih spilja, ti uz Boga prvi, koji si me prosvijetlio[1]. Ti si bio kao onaj, koji ide u noći, a nosi svijetlo odotrag, te ne pomaže sebi, već za sobom ljude upućuje, kad si rekao: Obnavlja se stoljeće (svijet); vraća se pravica i prvo (zlatno) doba čovječanstva silazi s neba novi odvjetak. Po tebi postadoh pjesnikom, po tebi kršćaninom. No da vidiš bolje što rišem, pružit ću ruku, da to i obojadišem. Sav je svijet već bio posvuda pun nove vjere, koju su posijali vjesnici vječnoga kraljevstva; a tvoja riječ, gore spomenuta, skladala se s riječima novih propovjednika, zato sam se priviknuo zalaziti k njima. Oni mi se zatim pričiniše tako sveti, da su moje suze vazda pratile njihovo plakanje, kad ih je Domicijan progonio. I dok sam tamo (na zemlji) bio, podupirao sam ih, a radi njihova poštena načina života prezirao sam svaku drugu sljedbu. I prije nego sam u pjesmi svojoj (Tebaidi) doveo Grke do rijekâ grada Teba bio sam kršten ali od straha ostadoh potajnim kršćaninom iskazujući se još dugo poganinom, a radi te mlakosti obilazio sam četvrti krug (duševno lijenih) više od četiri stotine ljeta.

94.—114. Ti pako, koji si otkrio poklopac, što mi sakrivaše ono veliko dobro, o kom govorim, dok još imamo mnogo uzlaziti (do vrška), reci mi, ako znadeš, gdje li je prijatelj naš Terencije, gdje li Cecilije, Plaut i Varo: reci mi, jesu li prokleti, i u kojem su krugu?« — Svi ovi, i Persije i ja, i mnogi drugi«, odgovori moj Vodja, »zajedno smo s onim Grkom (Homerom), kojega su muze više dojile nego ikad ikoga, u prvomu krugu slijepe tamnice. Često se razgovaramo o brijegu (Parnasu), koji navijek ima kod sebe naše dojkinje (muze). Euripid je s nama i Anakreon, Simonid, Agaton i još više drugih Grka, koji su lovorom čelo uresili. Od ljudi tvojih vide se tamo: Antigona, Deifila, Argija te Ismena onako žalosna kako je bivala. Vidi se ona, koja je pokazala (Adrastu zdenac) Langiju; tamo je i kći Tiresijina i Tetida pa Deidamija sa svojim sestrama.«

115.—129. Ušutješe već obadva pjesnika, iznova pozorni, da sve naokolo gledaju (budući da su bili dospjeli gore), gdje su se riješili uspinjanja i litica (koje bi izgled priječile); i već su četiri služavke dana (ure) zaostale bile, a peta bijaše uz rudo upravljajući gore njegov usijani rog (vrh). Kadno moj Vodja: »Mislim, da nam se valja okrenuti desnim ramenom prema rubu obilazeći brda onako, kako smo običavali činiti.« Tako nam je tu navada bila vodilicom, i udarismo putem s manje bojazni, jer je dostojna duša (Stacijeva) s tim sporazumna bila. Oni idjahu naprijed, a ja za njima samac, te slušah njihove razgovore, koji su me naučili poimati pjesništvo.

130.—141. No doskora prekine slatke razgovore stablo, što nadjosmo sred puta, puno jabuka, slatka i dobra mirisa. Pa kao što se jela prema vrhu suzuje od

[1] Ovako tumači L' Ottimo. Drugi tumače: a onda si mi rasvijetlio put k Bogu«.

grane do grane, tako ovo (stablo) obratno; ja mislim zato, da se nitko ne popne gore. Sa strane, s koje naš put bijaše zatvoren, padala s visoke pećine bistra tekućina, te se prosipala ozgo po svem lišću. Dva se pjesnika približiše stablu, a izmedju lišća progovori glas: »Ove hrane ne ćete okusiti.«

142.—154. Zatim reče: »Marija mišljaše više na to, da pir bude častan i obilan, nego na svoja usta, koja vas sada zagovaraju. I Rimljanke drevne zadovoljavahu se vodom za napitak; i Daniel preziraše jelo, a sticaše znanje. Prvo doba bijaše lijepo kao zlato; učini gladom žir tečan, a žedjom svaki izvor nektarom. Med i skakavci bijahu jelo, kojim se hranio Krstitelj u pustinji zato je postao tako slavan i tako velik, kako vam to očituje Evandjelje.«

Uvod u dvadeset i treće pjevanje.

S a d r ž a j. Na šestom krugu brijega čiste se gladom i žedjom oni, koji su za života bili neumjereni u jelu i pilu. Motre stabla puna voća, polijevana svježom vodom, a ne mogu se okusiti ni jednoga ni drugoga. Duše pjevaju: Gospodine, otvori usta moja, i ona će kazivati hvalu tvoju (Ps. 50. 17.). Jedna se duša Danteu javi. Prepozna po glasu, da je to Forese Donati. On tumači zašto duše na tome krugu mršave te spominje zahvalno svoju udovicu Nellu tužeći se na Firentinke. Dante ispovijeda u razgovoru s Forese-om, da je s njime raskalašeno živio.

A l e g o r i j a. Ista ona usta, koja su na svijetu griješila, čiste se dajući hvalu Bogu.

Razjašnjenja. Duše su ovdje mršave više od Eristikona, koji je prezirao boginju Ceres, pa je njen gaj posjekao. Boginja ga zato kazni nezasitnim gladom te je vlastita uda morao jesti, čega radi se, naravno, svake užine bojao. Dante se sjeća i Židova u opsjedanom Jerusolimu, gdje je, kako Josephus Flavije pripovijeda, neka Marija vlastito dijete jela. Skolastici su se domislili, da se u ljudskom licu čita talijanska riječ »omo«, gdje su dva oka ona dva »O« na početku i na kraju, a nos je »M« u sredini. Tek sredovječni kursiv rasvjetljuje potpuno ovu dosjetku.

Koža se grješnicima suši tako, da izgleda blijeda i šugava. Dante ne razumije, kako duše mogu mršaviti, kad nemaju tijela, pa ne jedu niti piju. Sjena, koja govori, kaže mu, da ta osobita snaga leži u stablu, što je u posljednjem pjevanju opisano. Takovih stabala, čini se, da ima više na tomu krugu. Duša, koja govori, Forese je iz obitelji Donati, brat glasovitoga Corsa Donati-a i pobožne Piccarde, a rodjak Danteove žene Gemme Donati. Taj Forese bio je prijatelj Danteov. Vidi se, da su zajedno činili nepodopštine. Dante izravno kaže »Od ovakova života me odvrati nedavno ovaj (Virgil).« To je najbolji komentar alegorije prvoga pjevanja »Pakla«, koje je i uvod u cijelu Božanstvenu Komediju. Čini se, da se je Forese istom pokajao, kad više nije mogao griješiti — valjda radi bolesti. Ostavio je u Firenzi udovu. Dante ogorčeno kaže, da je Firenza gora od »Barbagije« na Sardiniji. To je divlji kraj, gdje su živjeli zapušteni ljudi, koji nisu znali ni za odijelo ni za ženidbu.

Pjevanje dvadeset i treće.

(1.—36. Kazna proždrljivih. 37.—57. Forese Donati. 58.—75. Zašto duše mršave. 76.—93. Uzor-udovica Nella Donati. 94.—111. Raskalašene Firentinke. 112.—133. Dante sjeća Forese-a na njihov zajednički grješni život).

1.—36. Dok ja piljah kroza zelene grane onako, kako običaje činiti onaj, koji gubi svoje dane loveći ptičice, moj više no otac reče: »Sinko, dodji već; jer treba, da korisnije razdijelimo vrijeme, što nam je dano.« Okrenuh lice, a ne manje brzo i korake za Mudracima, što su se razgovarali tako (lijepo), da me hodanje nije ništa (truda) stajalo. I nuto, začu se plač i pjevanje: L a b i a m e a, D o m i n e, (otvori,

Gospodine, usta moja) na takov način da je radjalo milinjem i boli. »O mili Oče, što je to, što čujem?« počnem ja. A on: »To su sjene, koje valjda dolaze rješavajući čvor svojega duga.« Kao zamišljeni hodočasnici što čine, kad stignu putem nepoznatu čeljad, te se okrenu za njom, ali se ne zaustave; tako iza nas, no bržim hodom, dolazeći i prolazeći, gledaše nas tiha i pobožna hrpa duša. Oči su svakoj bile tamne i šuplje, lica blijeda, a tako mršava, da se koža prema kosti kalupila. Ne vjerujem, da se Eristikon tako do zgoljne kože osušio gladom ni onda, kad ga se najviše bojao. Rekoh sam sobom razmišljajući: »Eto naroda, što ga izgubi Jerusolim, kad je (neka) Marija u svoje dijete zasjekla kljunom (jela ga od gladi).« Očnice se činjahu prstenovi bez kamena; a tko u čovječjem licu čita »OMO«, taj bi ovdje lako razabrao bio slovo »M«. Tko bi vjerovao, kad ne bi znao, kako (to biva), da miris jedne jabuke, radjajući žudnju, i (padanje) jedne vode može ljude tako na ništa svesti.

37.—57. Stao sam se već čuditi, šta li ih je tako izgladnjelo, jer mi još ne bijaše očit uzrok njihove mršavosti i njihove žalosne krljušti. Kad eto, iz dubine glave si, okrene k meni oči jedna sjena te gledaše nepomično, zatim jako viknu: »Koja mi je to milost (u dio pala?)« Nikad ga ne bih bio prepoznao po licu; ali mi se u njegovu glasu očitova, što je u licu razoreno bilo. Ova iskra (njegove riječi) nanovo upali potpuno moje poznavanje primijenjena (njegova) lica; i prepoznah opet obraz Forese-ov. »Ah, ne krati odgovora,«[1] moljaše, »suhoj šugi, koja moju kožu blijedi, niti poništenju pŭti, koje me dopalo, nego mi reci istinu o sebi, i tko li su one dvije duše tamo, koje te prate: ne ostani tu, a da se sa mnom ne porazgovoriš.« — »Tvoje lice, koje sam nekad oplakivao mrtvo, ni sad ne oplakujem s manje boli,« odgovorih mu, gledajući ga ovako izobličena.

58.—75. »Zato mi — tako ti Boga — reci, što vas ovako suši? Ne traži od mene da govorim dok se tako čudim, jer ne može da dobro govori tko je pun druge žedje.« A on meni: »Iz vječnoga vijeća pada u vodu i u stablo, što je iza vas ostalo, moć, s koje se tako tančim. Sva ova čeljad, koja plačući pjeva, jer je (tamo) grlu preko mjere ugadjala, ovdje se preporadja u svetosti gladom i žedjom. Nama želju za pićem i za jelom raspaljuje miris, koji izlazi od one jabuke i od prskanja (vodom), što se širi nad zelenilom. A naša se kazna ne obnavlja samo jedanput, kad ovaj prostor obilazimo — rekoh k a z n a, a trebao sam reći u t j e h a — jer nas k stablu vodi ista ona volja, koja je dovela Krista, da radosno reče: E l i, kad nas je otkupio svojom krvi.«

76.—93. A ja njemu: »Forese, od onoga dana, otkako si zamijenio svijet boljim životom, nije prošlo do danas još ni pet godina. Ako je u tebi utrnula bila sposobnost griješiti prije no je nadošao čas boli spasonosne (kajanja), što nas opet s Bogom vjenčava, kako si (već) dospio ovamo gore? Mislio sam svedjer, da ću te naći

[1] Kako se ima prevesti »non contendere«, da li: attendere, ili: negare, o tomu se mnogo prepiralo. Slijedim Witte-a.

NEUMJERENI U JELU I PILU (FORESE DONATI)
PJEVANJE XXIII.

tamo dolje, (pred vratima Čistilišta), gdje se vrijeme vremenom nadoknadjuje.« A on meni: »Moja Nella svojim gorkim plačem dovela me tako brzo amo, da pijem slatki pelin mukâ. Svojim pobožnim molitvama i uzdasima povukla me iz doline (Predčistilišta), gdje se čeka, te me oslobodila od ostalih krugova. Moja udovica, koju sam tako ljubio, to je Bogu draža i milija, što je više osamljena u dobrodjelstvu.

94.—111. Jer je Barbagija na Sardiniji stidljivija po svojim ženama nego Barbagija (Firenza), u kojoj sam ju ostavio. Slatki brate, što hoćeš da (još) kažem? Već mi je na vidiku buduće vrijeme, kojemu se ovaj sat ne će činiti jako davnim, kad će se sa propovjedaonice bezobraznim firentinskim gospodjama zabraniti, da smiju hodati, pokazujući njedra sa sisama. Je li ikada bilo Barbagijankâ ili Saracenkâ, kojima je trebalo duhovnih ili drugih kazna, da idu zastrte? No da besramnice sigurno znadu, što im hitro nebo sprema, već bi imale otvorena usta na urlikanje. Jer će se, ako me tu ne vara predvidjenje, rastužiti prije nego nikne dlaka na licu onoga, koji se danas taži s n u n a — n a n a.

112.—133. No sad, brate, više mi se ne skrivaj; vidi, kako ne samo ja, nego i sva ova čeljad gleda onamo, gdje sunce zastireš (tako, da ti tijelo sjenu baca).« Stoga ja njemu: »Ako sebi dozoveš u pamet, kakov si bio sa mnom, a kakov sam ja bio s tobom, još će ti i sada biti spominjanje teško. Od onakova života odvrati me neki dan ovaj, koji ide preda mnom, kad je lice sestre (Lune t. j. mjeseca) onoga — i pokazah na sunce — bilo oblo. Taj me vodi kroz duboku noć pravih mrtvih u ovoj pravoj pûti, koja ga slijedi. Odanle me povuče njegovo bodrenje, da se penjem i obilazim brdom, što ispravlja vas, koje svijet iskrivi. Kaže, da će me pratiti, dok ne budem tamo, gdje će biti Beatrice; tamo treba da ostanem bez njega. Virgil je taj, koji mi tako kaže« — i pokazah mu ga prstom. »A ovaj drugi ona je sjena, radi koje se potreslo do posljednjega kruga vaše kraljevstvo, koje ju (sjenu) od sebe otpušta.«

Uvod u dvadeset i četvrto pjevanje.

Sadržaj. Dante pita Forese-a, gdje mu je sestra Piccarda. Odgovori mu, da je u raju. Na želju Danteovu imenuje mu petoricu grješnika, što se ovdje čiste: jednoga pjesnika, jednoga papu, jednoga kardinalova brata a nadbiskupova oca, jednoga nadbiskupa i jednog otmjenoga viteza. Pjesnik Buonagiunta spominje Gentuccu, radi koje će Danteu omiljeti grad Lucca. Dante mu razlaže svoje estetsko načelo. Forese ga pita, kad će opet ovamo doći, a Dante ne poriče, da će doći, tim dakle ponovno priznaje, da je griješio s neumjerenosti u jelu i pilu. Forese proriče zlu smrt divljemu Corsu Donati-u. Pjesnici dodju pod drugo mistično stablo.

Alegorija. Glas iz stabla sjeća na pijane Kentaure i na Jevreje pod Gedeonovim vodstvom, koji radi toga, što nisu mogli svladati žedju nisu stekli slave. Andjeo umjerenosti otpušta ih u slijedeći krug.

Razjašnjenja. Dante nastavljajući razgovara se s Forese-om i kaže mu, da bi očišćena Stacijeva duša brže poletjela u nebesa, no Virgilu za volju da ide polaganije. Da Stacije rajske slasti odgadja poradi Virgila, znak je velike ljubavi i štovanja prema svomu uzoru i vodji, a i fina počast, koju Dante tom crtom iskazuje svome Učitelju.

Piccarda, Forese-ova sestra, bila je stupila u strogi red sv. Klare, no njena ju obitelj silom izvadi i uda.

Buonagiunta iz Lucce bio je oko 1290. notarom. Pravio je stihove, družio se s Danteom te izmjenjivao s njim sonete. Bio je proždrljivac i pijanac. L' Ottimo hvali njegove pjesme.

Forese imenuje medju grješnicima papu Martina IV. (1281.—1185.), nasljednika onoga Nikole III., koji je u zloj jaruzi Simonistâ. Bio je rodom Francez iz Toursa, a Villani kaže o njemu, da je bio »veledušan i velikoga srca u poslovima Crkve« i da nije bio lakom ni za se ni za svoju rodbinu. U politici se isticao kao protivnik Ghibellina, a zato ga je valjda Dante stavio u Čistilište radi tobože proždrljivosti. Taj se Martinov grijeh reducira na to, da je rado jeo jegulje iz Bolsene, kuhane u vinu. Stari komentatori pripovijedaju kojekakove pričice o tome papi, a uistinu su ga ljudi poslije njegove smrti štovali kao sveca.

Medeju grješnicima spominje Dante još Ubaldina dalla Pila. Bio je to brat onoga »kardinala«, što ga Dante spominje u X. pjev. Pakla, a otac pisanskoga nadbiskupa Rogera, koji je Ugolina gladom ubio. Stari komentatori ga hvale radi darežljivosti i čestitosti, samo mu prigovaraju, da je rado mnogo jeo. Pila bijaše Ubaldinov kaštel blizu Firenze.

Bonifacije, biskup ravenski (oko 1274.), bio je iz genovske kuće Fieschâ, grofova od Lavagne. U Ravenni ima stari biskupski štap osobita oblika, a zove se »rocco«. Tko je taj štap vidio, kojemu vršak ne naliči običnom biskupskom štapu, nego izgleda kao »toranj« u igri šaha, tomu će se sva tumačenja imena toga štapa pričiniti sasvim izlišnima.

Za Markeza iz Forli-a, kojega Dante još vidi medju proždrljivcima i pijanicama, ne zna se pravo, tko je, a čini se, da ga pjesnik baš hotimice nije htio pobliže označiti. Toliko se zna, da je bio vazda žedan i da se na ovomu krugu Čistilišta morao sušiti više radi pijanstva, nego radi proždrljivosti.

Buonagiuntu iz Lucce razmatra Dante pobliže pa čuje, da mrmlja ime »Gentucca«. Premda iz stiha 43. i d. jasno slijedi, da je to ime jedne plemenite gospodjice, s koje će Danteu omiljeti grad, o komu je inače oštro sudio, ipak su mnogi komentatori tražili bez potrebe svakojaka druga tumačenja.

Lukanski pjesnik zatim pita Dantea, je li on taj, koji je pjevao »Nove stihove«, što počinju riječima: »Donne che avete intelletto d' Amore« (»Gospe, koje pojimate, što je ljubav) — na što Dante nadovezuje svoju estetsku vjeroispovijest, radi koje su ovi stihovi Božanstvene Komedije osobito zanimljivi. On tu sasvim jasno naglasuje, da je čisti izražaj čuvstva temelj pjesničkom stvaranju.

Buonagiunta nato priznaje, da njegove pjesme, isto kao i one notara Lentina iz Sicilije te fra Guittona iz Arezza, nisu dobre, jer su konvencionalne, pa traže ljepotu u oponašanju oblika provençalskih trubadurskih pjesama.

Forese proriče, da će njegov brat Corso Donati zaglaviti. To je bio vodja »Crnih«, koji je skrivio svu neslogu i gradjanski rat i Karla Valois-a pozvao u Firenzu. I zbilja je Corso poginuo sred jedne gungule. Pripovijedalo se, da je pao s konja, koji da ga je vukao za sobom i tako ga usmrtio. Konj ga je odvukao u pakao.

Forese nato otrča, da stigne drugove.

Iz drugoga stabla čuje se glas, koji opominje, da se valja čuvati neumjerenosti.

»Načinjeni s oblacima«, to su Kentauri, sinovi Iksiona, koji je boginju Heru htio ogrliti, ali mu ona podmetne oblak, a taj mu rodi neumjerene Kentaure, koji su se na Piritoosovim svatovima opili i potukli sa Tesejem.

Kad je Gedeon jevrejsku vojsku vodio u rat protiv Madijana, pobijedio je s onim umjerenima, koji su vodu loptali iz ruke. (Knjiga o Sudijama. 7. sl. 7 i 5.)

Pred uzlazom na sedmi krug ugledaju Andjela, koji im pokaže put, izbriše Danteu pretposljednji »P« sa čela te izreče blaženstvo protivno grijehu, što se čisti na šestom krugu. Ta izreka u Evandjelju glasi: »Blago gladnima i žednima pravde, jer će se nasititi«, no Dante ju slobodno prevodi i tumači.

Pjevanje dvadeset i četvrto.

(1.—15. Spominje se Piccarda. 16.—33. Znamenite osobe na krugu proždrljivaca. 34.—48. Gentucca iz Lucche. 49.—63. Novi slatki stil. 64.—81. Dante i Forese. 82.—93. Corso Donati. 94.—120. Drugo mistično stablo. 121.—129. Primjeri proždrljivosti. 130.—154. Andjeo umjerenosti).

1.—15. Niti je razgovor usporivao hod niti hod razgovor; nego raspravljajući koračasmo brzo kao ladja, potjerana dobrim vjetrom. A sjene, koje su izgledale, kao da su stvari dvaput umrle, sisale su na svoje šuplje oči začudjenje iz mene opazivši,

da živim. A ja nastavljajući govor svoj rekoh: »Ona (sjena Stacijeva) uspinje se možda polaganije (poradi Virgila), no što bi radi drugoga uzroka činila. No reci de mi, ako znaš, gdje je Piccarda; reci, ima li, tko bi zavrijedio moju pažnju medju ovim svijetom, koji me tako motri?« — »Moja sestra, za koju ne znam, da li u nje bijaše više ljepote ili dobrote, već slavi slavlje gore u visokom Olimpu, vesela sa svoga vijenca«.

16.—33. Tako ponajprije reče; a onda: »Ovdje nije zabranjeno imenovati svakoga, jer je naše lice postom sasvim usušeno (tako, da nas ipak nitko ne prepozna). Ovaj — i pokaza ga prstom — Buonagiunta je, Buonagiunta iz Lucche; a ono lice onkraj njega, što je još više istrošeno no svi drugi, imadjaše svetu Crkvu u svom naručju (papa Martin IV.) bio je iz Toursa te postom čisti jegulje bolsenske i pečeno vino.« Mnoge druge (duhove) još mi imenova jednoga po jednoga; i svi se činjahu zadovoljni, što su imenovani tako te zato nisam opazio, da bi i jedan stoga mrgodio lica. Vidjeh, kako je od glada u prazno hvatao zubima Ubaldin dalla Pila i Bonifacije, koji je mnogo svijeta pasao (pod starim ravenskim) biskupskim štampom. Vidjeh i gospodina Markeza, koji je u Forlì-u imao nekoč lazno da pije s manje žedje (negoli ovdje), pa se ipak nikad ne osjeti napit.

34.—48. No, kao što čini onaj, koji motri (više stvari), a poslije cijeni jednu više no drugu, tako i ja učinih s onim iz Lucche, koji se činjaše, da o meni više zna (nego drugi). On je mrmljao, a ja sam čuo nešto o nekakvoj Gentucci odanle (iz ustiju), gdje je osjećao ranu pravde, koja ga tako suši. »O, dušo,« rekoh, »koja si, čini se, tako željna da govoriš sa mnom, učini tako, da te ja mogu razumjeti i zadovoljiti sebe i mene svojim odgovorom.« — »Rodila se žena, a još je neudata,« poče, »radi koje će ti moj grad omiljeti, kolikogod ga ljudi psovali. S ovim ćeš predvidjenjem otići, a istinite stvari pokazat će ti, da li te je krivo putilo moje mrmljanje.

49.—63. No reci, vidim li tu onoga, koji je sjevao Nove stihove počimajući: Donne che avete intelletto d' Amore.« A ja njemu: »Ja sam ti jedan, koji, kad me ljubav nadahnjuje, bilježim te onako, kako mi unutri kazuje, pišem.« — »O brate, sad vidim,« reče »čvor, što nas je zadržao, Notara (Jakopa da Lentina) i Guittona i mene ovkraj slatkoga novoga stila, koji čujem. Vidim dobro, kako vaša pera čvrsto slijede onoga, koji kazuje (Amora), a to se dakako našemu peru nije dogodilo. A tko preko onoga (što ljubav kazuje) još hoće da se obazire na što drugo,[1] taj ne vidi razlike izmedju jednoga i drugoga stila.« I kao zadovoljan ušuti.

64.—81. Kao što se ptice, što zimuju duž Nila, katkad sakupljaju u jata pa onda brzim letom lete u redu, tako ova čeljad, što ovdje bijaše, okrenuvši lice požuri svoj korak, laka s mršavosti i sa svoje volje. I kao što čovjek, koji se umorio od kasa, pušta proći drugove, pa se šeće dok mu se stiša zasopljenost prsiju, tako Forese pusti proći sveto stado te je sa mnom pošao za njim govoreći: »Kad li će to

[1] Prijeporno je pitanje, da li se ima čitati »a riguardar« ili »a gradire.« Pristajem uz prvo čitanje. Uzme li se drugo, moralo bi se reći: »da ugodi čime drugim«. Čini mi se ispravnije reći, da grješi pjesnik, koji se obazire na što drugo, no na ono, što mu čuvstvo kazuje.

biti, da te opet vidim?« — »Ne znam,« odgovorih mu, »koliko ću još živjeti; no moj povratak ne će tako brzo uslijediti, da moja želja ne bi prije dospjela do obale (Čistilišta). Jer mjesto, gdje bijah postavljen da živim, od dana se na dan lišava sve više svakoga dobra, pa se sprema, čini se, na žalosnu propast.«

82.—93. »Idi sad, reče on; jer već vidim onoga (Corsa Donati-a), koji je tomu najviše kriv, kako ga na svom repu vuče zvijer u onaj ponor, gdje se nikad ne rješavaju grijesi. Zvijer svakim korakom brže ide, sve jače i jače, dok ga ne dotuče i ostavi grozno razmrskano tijelo. Oni okruzi gore — i uspravi oči u nebo — nemaju još dugo da se okreću, dok ti bude jasno ono, što ti moje riječi više ne mogu razjasniti. No ti sad zaostani, jer je vrijeme skupo u ovom carstvu tako, da ja previše gubim idući s tobom usporedo.«

94—120. Kao što iz čete, što jaše, izadje kad i kad upropanj konjanik, da prvim sukobom slavu steče, tako onaj odleti od nas većim skokovima, a ja zaostah na putu s onom dvojicom, koji su na svijetu bili tako veliki dostojanstvenici. Pa kad se ispred nas toliko odalečilo, tako da su ga moje oči slijedile, kao što je moj razum slijedio njegove riječi, ukažu mi se zelene i pune grane druge voćke, a ne jako daleko, jer sam se baš onda onamo okrenuo bio. Pod njom vidjeh ljude gdje dižu ruke i dovikuju nešto — ne znam što — prema lišću, poput požudne lude dječice, koja mole, a onaj, koga mole, ne odgovara; no da im još više razdraži želju, drži visoko ono, što žele, a ne sakriva ga. Onda odoše (od stabla) kao razočarani, a mi prvi stupismo k velikom stablu, koje odbija tolike molbe i suze. P r o d j i t e a d a s e n e p r i b l i ž i t e; s t a b l o, u g r i z e n o E v o m, d a l j e j e g o r e a o v a b i l j k a n i k l a j e i z n j e g a. Tako govoraše netko, ne znam, tko, izmedju lišća; zato Virgil, Stacije i ja podjosmo usko stisnuti s one strane, gdje se brdo uzdiže.

121.—129. »Sjetite se,« reče (glas) »prokletih, postalih u oblacima (Kentaurâ), koji su se pijani, dvostrukih grudiju, borili protiv Teseja; (sjetite se) i onih Jevreja, koji su se pijući pokazali mekoputni, zaradi čega ih Gedeon ne htjede za drugove, kad je silazio s brežuljaka protiv Madijanaca.« Ovako stisnuti uz jedan od dvaju rubova prodjosmo slušajući grijehe proždrljivosti, koje su eto dopali kukavni dobici.

130.—154. Zatim razmaknuti malko jedan od drugoga na putu, što ga ništa[1] više nije zapremalo, odmaknusmo dobrih tisuću koračaja i više, razmišljajući svaki, ne rekavši ni riječi. »Što idete tako zamišljeni i sami vas trojica?« reče iznenada glas; radi čega se trgnuh poput preplašenih i plahih[2] životinja. Digoh glavu da vidim tko je; i jošte se nikad ne vidješe u peći stakla ili kovi tako usijane i crvene, kao što ja ugledah jednoga, koji reče: »Ako vas je volja poći gore, ovdje vam se valja okrenuti; ovuda ide, tko hoće da podje k miru.« Njegovo mi lice ote vid (zaslijepi me), zato se okrenuh natrag k mojim učiteljima kao čovjek, koji ide prema onomu, što čuje.

[1] Tumači se raznoliko: da na putu nije više bilo stabala; da nije bilo sjena; da nije bilo ni stabala ni sjena.

[2] Tumači se raznoliko; neki prevode poltre = trome, što mi se čini ispravno, jer se troma životinja ne proplaši lako.

I kao što vjesnik zore, svibanjski zrak, lahori i miriši sav natopljen (mirisom) od trave i cvijeća; tako osjetih gdje me sred čela pogodi neki vjetar, i osjetih gdje zamahnu neko krilo, s kojega se osjećao miris od ambrozije. I čuh reći: Blaženi oni, koje tolika milost prosvjetljuje, da im nagnuće na sladokus je ne užiže u prsima preveliku požudu, te osjećaju glad vazdan samo toliko koliko je pravo.

Uvod u dvadeset i peto pjevanje.

Sadržaj. Poodmaklo doba dana poticalo je pjesnike da se požure stubama, koje vode iz šestoga u sedmi krug. Dante želi doznati, kako to, da prividna, nematerijalna tjelesa mogu mršaviti, kad ne jedu niti piju. Virgil nastoji rastumačiti Danteu tu pojavu primjerima uzetim iz mitologije, prirode i matematike. Moli Stacija, neka nadopuni njegovo tumačenje. Ovaj je spreman udovoljiti Virgilovoj želji uz uljudnu ogradu, da bi mu dolikovalo šutjeti i slušati, kad je Virgil prisutan; isto tako uljudno poziva Dantea, neka ga sluša. Razlaže zatim teoriju zametka i razvoja čovječjega tijela u materinoj utrobi te način, kako duša ulazi u tijelo. Zatim Stacije tumači, kako duša živi poslije tjelesne smrti i kako zračne sjene dušâ mogu mršaviti. — Pjesnici u tom razgovoru dospiju na sedmi, posljednji krug. Iz brijega svuda naokolo izbija jak plamen, tako da ostavlja tijesan put za one, koji obilaze oko brijega. Duše u vatri obilaze moleći se i navodeći primjere čistoće.

Alegorija. Dok je Virgil uosobljeni ljudski razum, prožet klasičnom naobrazbom, Stacije znači ljudski razum, koji nije samo klasično naobražen, nego je još obasjan i svijetlom kršćanske nauke. Zato Virgil poziva Stacija, da on Danteu tumači, što samomu Virgilu nije sasvim dokučivo.

Razjašnjenja. Dante označuje vrijeme opisivanjem položaja sunca prema zvjezdovlju Zodijaka. Kad je meridijan sunca prolazio zvjezdovljem Ovna, bilo je podne. Iza Ovna slijedi zvjezdovlje Bika. Sunce prolazi prividno za dva sata iz jednoga zvjezdovlja u drugo; kad je dakle meridijan prešao iz Ovna u Bika, onda je u Čistilištu dva sata poslije podneva.

Pjesnici su 3 sata boravili u šestom krugu.

Danteove sumnje nategnute su do skrajnosti, kao luk napet do željeznoga šiljka strjelice. Mori ga pitanje, kako može mršaviti onaj, koji ne treba hrane, kako duše na šestom krugu mogu mršaviti od glada.

Dante je već na drugomu mjestu natuknuo, da ga je smutilo pitanje, kako to, da nematerijalna duša može patiti materijalne muke, no tek ovdje tumači opširno, kako to sebi zamišlja. Virgil nastoji rastumačiti stvar ponajprije primjerom iz grčke mitologije.

Kad se je rodio Meleager, sin Kalidonskoga kralja, tri su boginje sudbe metnule trijesku u vatru, pa su odredile, da će dijete živjeti dogod trijeska ne izgori. Meleagerova mati utrnula je trijesku, pa ju je spravila. Kad je njezin sin sa svoja dva strica i sa svojom dragom Atalantom ubio Kalidonskoga vepra, nisu njegovi stričevi htjeli priznati slavu Atalanti, koja je prva ranila zvijere. Radi toga ubi Meleager svoja dva strica, a mati, da osveti braću, baci trijesku u vatru, i Meleager umre, kad je trijeska izgorjela.

Virgil ostavlja dalje tumačenje Staciju, koji dakako, zastupa Danteovo mišljenje u tom pitanju. To je mišljenje u skladu s nazorima Tome Akvinskoga, izuzamši nauku o astralnom tijelu, što sebi duša tvori na drugom svijetu. To je Dante sam izmislio, da u svojoj pjesmi može lica plastičnije prikazati.

Odmah na početku svoga tumačenja tvrdi Stacije, da krv muža dobiva u srcu snagu, po kojoj može tvoriti oblike. U staro se doba općenito držalo, da se jela triput probavljaju: ponajprije u želucu, gdje se izluči sve suvišno; onda u dži-

gerici, gdje se hrana pretvori u krv; napokon u srcu, gdje krv dobiva tvornu, aktivnu, informativnu snagu. Srce je glavno sijelo tjelesne vrućine, raznih duhova ili snaga.

U Sv. Pismu se kaže, da je u krvi sijelo duše. Stari filozofi mišljahu, da je sijelo života u srcu, a tek u srcu dobiva krv snagu, da može hraniti organizam, u koji ulazi kroz žile.

No sva se krv ne potroši za hranu udâ. Što je u njoj najsavršenije, postaje u muškaraca ljudskim sjemenom te ima daleko savršeniju zadaću, negoli je hranjenje organizma: to je generacija novoga organizma.

U žene krv u srcu dobiva snagu, da može primiti oblik, da može postati pasivnom materijom za aktivnu snagu muškoga sjemena. Današnja fiziologija stanicâ na temelju mikroskopskih prirodoslovnih istraživanja oprovrgava ovu Aristotelsku teoriju pa tvrdi, da se u oplodjenom jajetu jednako u svim stanicama tijela nalaze supstancije od oca i matere. Po mnijenju sredovječnih filozofa snaga, koja tvori oblik (supstancije), osvoji materiju, s njom se stopi pa sebi od nje načini organe i ćutila. To se zbiva postepeno, kako Dante na usta Stacija jezgrovito tumači.

Duša je nova supstancija, koja k sebi privuče, što je god aktivna u novome biću. Ona je jedinstvena, pa zato neumrla, jer što je jedno, jedinstveno, to se ne da rastaviti u dijelove. Samo intelektivna duša može sama o sebi razmišljati i svoje djelovanje razmatrati, dok u biljkâ i u životinjâ negativna i animalna duša to ne može.

Jedno je mjesto (stih 62.—66.) teško razumljivo za neupućena čitatelja.

»... a to je ona točka, koja je i mudrijega od tebe zavela u bludnju, tako da je u svojoj nauci odijelio dušu od duha za sve sposobnoga, jer nije vidio za nj odredjen poseban organ.«

Nekoliko riječi razjasnit će stvar. Aristotel uči, da u čovječjoj duši ima aktivni i pasivni intelekt. Aktivni intelekt je neumrli; samostalno živi, neodvisno od materije. Umni život obavlja se bez organa, dok je pasivni intelekt prolazan i ovisan o aktivnom intelektu. Glasoviti arapski filozof Averroes izvodi odatle, da je aktivni intelekt neosoban, od ljudi odijeljen, jedan jedinstven za sve ljude. Aktivni intelekt u savezu je s čovjekom samo po formi, ali ne po esenciji. Aktivni intelekt rasvjetljuje i oživljuje pasivni intelekt, kao što sunce prosvjetljuje prozirne stvari. Od jedinstvenoga jednoga Boga može doći opet samo jedno, a to je aktivna inteligencija, koja u sebi sadrži sve tvorne forme te ih daje svijetu. Aktivna duša ne može biti u čovjeku, jer nema organa. Rezultat utjecaja aktivnoga intelekta na pasivni jest stečena inteligencija. Ta se stečena inteligencija poslije smrti raspline u svemirskoj aktivnoj inteligenciji.

Ovu Averroesovu nauku, koja vodi izravno u panteizam, pobijali su svi kršćanski, no i mnogi nekršćanski filozofi, a pobija ga u gore spomenutim stihovima i Dante, premda Averroesa označuje mudrijim od sebe.

Zanimljiva je Dante-Stacijeva teorija o prividnom tijelu, što ga duša poslije smrti sebi stvara. Sv. Toma uzima da duša poslije smrti ne dobiva ni prividno tijelo, nego se nekim načinom utjelovi u sam elemenat, koji ju kazni. Dante treba vidljivu personifikaciju duše; on zato kaže, da na isti način, kao što je supstancija dala oblik materiji živoga tijela, duša koja ne gubi svoju tvornu snagu, daje oblik zraku oko sebe, te se približuje Homerovoj ideji o sjenama u Podzemlju, koje pijući krv dobivaju vidljivo tijelo.

Nakon ovoga tumačenja nadju se pjesnici pred vatrom sedmoga kruga. Duše u vatri pjevaju himnu iz breviara, koja se pjeva u subotu u jutro počinjući riječima: »Oče najviše dobrote«, a na jednomu mjestu kaže, neka Bog primjerenim plamenom prožge naša bedra i utrobu, da se očisti od zlih požuda.

Kao primjer čistoće čuje se glas: »Muža ne poznam«, što Marija reče andjelu Gabrijelu. Za primjer čistoće i strogosti boginje Diane spominje se nimfa Kalisto, koju Zeus zavede, a Diana je istjera iz kruga svoje pratnje.

Pjevanje dvadeset i peto.

(1.—9. Kad su se uspinjali. 10.—60. Teorija postajanja čovjeka. 61.—78. Ulijevanje umne duše u tijelo. 79.—87. Život duše poslije smrti. 88.—108. Perisprit. 109.—126. Bludnici u vatri. 127.—149. Primjeri čistoće).

1.—9. Bijaše čas kad nije valjalo sustati u uspinjanju, jer sunce bijaše ustupilo podnevni krug Biku, a noć Skorpionu. Stoga, kako čini čovjek, koji ide svojim putem, ne pazeći ma što mu se ukazalo, ako ga podbada žalac nužde, udjosmo tako i mi u klanac, pa se jedan pred drugim stadosmo uspinjati stubama, jer su tim što su tijesne rastavljale one, koji se uspinju.

10.—60. I kao što mlada roda diže krila, jer joj se hoće letjeti, no opet ih spušta, jer se ne usudjuje ostaviti gnijezdo, tako se i meni želja da pitam upaljivala i trnula dolazeći sve do čina, što ga izvodi onaj, koji se sprema govoriti. Moj blagi Otac ne ostavi me (u toj mojoj borbi), ma da smo brzo išli, no reče: »Odapni luk govora, koji si nategnuo do željeznoga zareza.« Nato smjelo otvorim usta te počnem: »Kako se može mršaviti tamo, gdje se potreba hrane (čovjeka) ne tiče?« — »Da se sjetiš,« reče, »Meleagera, koji je izgarao, prema tome, kako je izgarao ugarak, ne bi ti bilo teško (shvatiti) ovo; a da pomisliš, kako se prema vašemu micanju unutri u ogledalu miče vaša slika, činilo bi ti se meko, to što ti se sad čini tvrdo. No da možeš do volje proniknuti stvar pa se smiriti, evo tu Stacija, a ja ga pozivam i molim, da bude liječnikom tvojih rana.« — »Ako mu otvaram vid za vječne stvari, gdje si ti (Virgile) ovdje,«[1] odgovori Stacije, »neka budem ispričan time, što ti ne mogu ništa odbiti.« Zatim poče: »Ako moje riječi, sinko, shvatiš i sačuvaš u pameti, osvijetlit će ti (pitanje) kako, što si potaknuo. Savršena krv (muško sjeme), koje nikad ne upiju žedne žile, te preostaje kao jelo, što se sa stola

odnese, poprima u srcu snagu stvaranja oblika za sva ljudska uda, kao što ona (ostala krv), što kroz žile teče, iz sebe dogradjuje uda. Još više pročišćena silazi na mjesto, o kome je ljepše šutjeti no govoriti; a odavde kaplje na tudju krv u naravnoj posudi. Tu se jedna s drugom sluči, jedna raspoložena da prima, druga da tvori, poradi savršena mjesta (srca), iz kojega se cijedi, a spojena s njome počinje djelovati najprije time, da se zgruša, onda (sjeme) oživi ono, što mu se za stvar skrutilo. Tvorna snaga postavši dušom, kao u biljke — s tom razlikom, da je ona (u ljudskom zametku) tek na putu, dok je ova (duša biljke) već dospjela — zatim toliko djeluje, da se već miče i osjeća kao morska gljiva; a tad počinje tvoriti organe snagama, kojima je ona klica. Sad se razvija, sinko, sad širi snaga, koja je došla iz srca roditelja, gdje priroda priprema sva uda.

61.—78. No kako iz životinje postaje biće, koje govori, to još ne vidiš: a to je ona (teško razumljiva) točka, koja je i mudrijega od tebe (Averroesa) zavela u bludnju, tako da je u svojoj nauci odijelio dušu od duha za sve sposobnoga, jer nije vidio za nj odredjeni posebni organ. Otvori grudi istini, koja dolazi, i znaj: čim je u zametku ustroj moždana gotov, prvi se Pokretač k njemu okrene, radostan s tolike umjetnine prirode, i udahne novi duh, napunjen moću, i ovaj u svoje sućstvo povuče ono, što ondje nadje od djelatne moći (bilinske i životinjske), pa se s njom stopi u jednu jedinu dušu, koja oživi i osjeća i sama se k sebi okreće (da sama sebe spozna). A da se manje čudiš riječi, gledaj toplinu sunca, kako se pretvara u vino, kad se spoji sa sokom, što teče iz vinove loze.

79.—87. Kad pak Lahesi ponestane lana (u času smrti), odijeli se (duša) od puti, pa sa sobom ponese u snazi (virtualno) ljudsko i Božje. Sve druge sposobnosti zanijeme; samo pamćenje, spoznaja i volja u činu (postanu) mnogo oštrije nego prije. Ne sustavljajući se nigdje (duša) sama po sebi padne čudnovatim načinom na jednu od (dviju) obala (Akeronta ili Tibera): tamo tek dozna, kamo joj je poći.

88.—108. Čim ju tamo obuhvati (jedan ili drugi) prostor, njena tvorna snaga baca zrake oko nje onako i onoliko, koliko (je to činila) u živim udima; pa kao što uzduh, kad je veoma daždiv, bude urešen raznim bojama od tudjih zrākâ, koje se u njem odrazuju: tako zrak oko nje (duše) prima oblik (tijela, u kojemu je prebivala), što ga u nj (virtualno) utisne svojom snagom duša, koja je tamo dospjela. I (onda), slično plamečku, što slijedi vatru, ma kuda se ona premjestila, dušu slijedi njena nova forma. Pa zato, jer se (duša) po toj (formi) prikazuje, zove se sjena, i odatle poslije ustraja (sebi) svako ćutilo, pa i sam vid. Odatle govorimo, odatle se mi smijemo, odatle tvorimo suze i uzdahe, koje si po brdu mogao čuti. Prema tomu, kako nas obuzmu želje i drugo jako čuvstvo, sjena se obrazuje, a to je razlog onomu, čemu se čudiš.«

[1] Neki čitaju mjesto veduta — vendetta, zato prevode: »Ako mu tumačim ovdje vječnu osvetu.« Odlučio sam se za prvi način čitanja nesamo zato, što tako pišu najbolji i najstariji rukopisi, nego poglavito zato, što su u čistilištu kazne vremenite, a ne vječne.

109.—126. I (tim) bijasmo već prispjeli do posljednje muke, i bijasmo okrenuli nadesno, i druga nas obuze briga. Ovdje pećina plamen siplje, a sa ruba (kruga) povjetarce duva gore te ga odbija i sa puta otklanja. Zato moradosmo ići jedan po jedan duž otvorene strane, a ja se bojah odanle vatre, a odavle, da ću pasti dolje. Moj Vodja reče: »Na ovomu mjestu treba dobro očima pritegnuti uzde, jer bi se tu lako moglo pogriješiti.« — S u m m a e D e u s c l e m e n t i a e (Bože najvišega milosrdja) — začuh onda pjevati u krilu velika žara, što me nije manje privlačilo, da se onamo okrenem. I vidjeh duše, gdje u plamenu hodaju, zaradi čega sam motrio čas njihove, čas moje korake gledajući sad amo, sad tamo.

127.—139. Poslije svršetka, kojim dočinje ona himna, viknuše glasno: V i r u m n o n c o g n o s c o (muža ne poznam); a onda su tiho ponavljali himnu. Svršivši ju viknuše ponovo još: U š u m i o s t a j e D i a n a, i s t j e r a iz n j e H e l i k u, k o j a o k u s i V e n e r i n o t r o v. Onda su opet ponavljali pjevanje, onda su izvikivali žene i muževe, koji bijahu čisti, kako to krepost i brak zapovijeda. A mislim, da im (je) ovaj način (pjevanja i izvikivanja) traje za cijelo vrijeme dok ih vatra žeže; takovim liječenjem, takovim načinom života treba da zacijeli zadnja rana.[1]

[1] Prema raznolikom čitanju raznoliko se prevodi: »zadnja rana« ili je »zadnji grijeh« ili je »grijeh u zadnjem krugu.«

Uvod u dvadeset i šesto pjevanje.

S a d r ž a j. Pjesnici prolaze jedan iza drugoga duž vatre. Sunce sja zdesna tako, da sjena Danteova tijela pada na plamen. Duše u vatri čude se i pridju prema pjesniku, da ga pitaju, otkuda to čudo. Dok se Dante razgovara s tim dušama, dolazi u vatri druga povorka sa protivne strane. Kad se povorke sastanu, ogrle se i poljube, prizivajući jedna drugoj opomene. Kad su se obje povorke rastale, Dante odgovara na prijašnje pitanje. Zatim umoli, neka mu duše kažu, tko su i kakova je ono povorka, što je prošla. Odgovara mu duša pjesnika Guida Guinicelli-a; onda nestane u vatri, a pristupi duša trubadura Arnalda Daniella, koji mu odgovara u provençalskim stihovima.

A l e g o r i j a. Vatra čisti sve, dakle i duše, od strastvene i nenaravne putene ljubavi; u toj se vatri čiste cjelovima od žedje za putenim cjelovima.

Razjašnjenja. U početku ovoga pjevanja Dante označuje vrijeme. Počeli su uzlaziti na sedmi krug u dva sata poslije podne, a sad se sunce spustilo na zapad: plavet se neba promijenila. Bilo je oko pet sati pred večer. Putnici su dakle trebali za uzlaz tri sata. Sunce im gadja desno rame: dakle idu prema jugu. Prema tomu se vidi, da su obišli četvrtinu cijeloga brijega.

Kad sjena padne na plamen u suncu, zbilja se pod sjenom plamen više žari. To je sasvim fino opažanje prirodne pojave, rijetkost u Srednjem Vijeku. Slabija je poredba sa čapljama, jer se te nikad ne križaju putem, nego sve lete prema jugu ili sjeveru.

Grješnici se na tome krugu čiste od putenih zabluda. Jedni su Sodomiti, drugi do bestijalnosti (Pasifeja) pretjerani bludnici. Za Cezara pripovijeda Suetonije, da je na dvoru bitinskoga kralja Nikodema bio okaljan homoseksualnošću, te je igrao ulogu žene; zato da su mu kod slavlja u Rimu klicali: »Zdravo, kraljice.«

Grješnici toga kruga dovikivali su jedni drugima te sramotne primjere, da stidom umnože pokoru.

Prema grijehu višeženstva Dante se blago izražava, jer je primjerice još u doba patriarkâ višeženstvo dopušteno bilo, tek odsudjuje zvjersko pretjeravanje.

Prvi govori s njim Guido Guinicelli, otac »novoga slatkoga stila«, a tim i Danteov i njegovih »boljih drugovâ« pjesnički otac. Bio je iz Bologne i glasovit radi svojih Canzona.

Kao što su sinovi Ipsipile ogrlili svoju majku, kad su ju našli, tako je Dante htio ogrliti svoga uzor-pjesnika, ali nije mogao, jer Guinicelli nije smio iz vatre izaći.

Guinicelli kaže Danteu, da je Arnaldo Daniello († 1189.) još bolji pjesnik, pače bolji od istoga Giraut-a de Borneil-a († 1226.) iz Limoges-a.

Spominje se i tu Guinicelli-a, kojega je slava pala pred onom Guide Guinicelli-a, kao što je Borneilova slava nestala pred Arnaldovom.

Pjevanje dvadeset i šesto.

(1.—24. Duše se čude Danteovoj sjeni. 25.—36. Dvije čete dušâ se sastaju. 37.—48. Primjeri gadnoga bluda. 49.—60. Pjesnik odgovara. 61.—66. Molba dušâ. 67.—90. Dvije čete i njihov grijeh. 91.—135. Guido Guinicelli. 136.—148. Arnaldo Daniello).

1.—24. Dok smo ovako išli jedan za drugim diljem ruba, a moj dobri Učitelj često govorio: »Pazi; neka ti vrijedi što te upozorujem,« gadjalo mi desno rame sunce, što je sjajući se mijenjalo već plavet cijeloga zapadnoga neba u bjelilo; a ja sam učinio (svojom) sjenom, da se vatra prikazivala jošte žarkija (ondje, gdje je moja sjena na nju padala), i vidjeh, da sjene idući (u vatri) samo na tu pojavu svraćaju pozornost. To je bio uzrok, što ih je potaknuo, da o meni zapodjenu riječ; i stadoše govoriti: »Ovaj, čini se, nije prividno tijelo.« Onda neke (sjene) pristupiše prema meni, doklegod su mogle, dobro pazeći, da ne izadju onamo, gdje ih ne bi izgaralo. »Oj ti, koji ideš iza drugih (Virgila i Stacija), ne od sporosti, nego valjda s poštovanja, odgovori meni, koji od žedje i od vatre gorim: i nije samo meni potreban tvoj odgovor; jer svi ovi žedjaju za njim više, nego što su Indijanci i Etiopljani žedni hladne vode. Recide nam, kako je, da praviš od sebe zid pred suncem, kao da još nisi ušao u mrežu smrti?«

25.—36. Tako mi govoraše jedan od njih, a ja bih se već očitovao bio, da me nije zaokupila nova pojava, koja mi se tad ukazala: jer sred užarena puta, licem okrenuti prema ovima, dolažahu ljudi, koji su moj pogled na se svratili. Tu ugledam, gdje se sa svake strane svaka sjena žuri, te se redom jedna s drugom poljubi ne zaustavivši se, zadovoljna s kratke veselice. Tako mravi u mrkoj si četi jedan drugoga onjuše, možda pitajući za svoj put i sreću si junačku.

37.—48. Tek što se duše rastanu nakon prijateljskoga pozdrava, prije no im prvi korak dalje poteče, nastoje da se nadviču. Nova (pridošla) četa: Sodoma i Gomora, a druga: U kravu je ušla Pasifeja, da bik trči za njezinim bludom. Onda kao ždrali, koji lete jedni prema Rifejskom gorju (Uralu), a drugi prema pješčari; ovi, da se uklone zimi, oni suncu; tako jedna četa dolazi, druga odlazi, te se vraćaju plačući k prvim popijevkama i vikanju (opomenâ), koje im (prema grijehu) više prija.

49.—60. A oni isti (dusi), koji su me molili bili, pristupiše k meni kao prije, a na licu im se vidje, da su željeli slušati. Ja pako, koji sam dvaput vidio, što bi im godilo, počnem: »O duše, sigurne da ćete, bilo kad, naći mira, uda svoja nisam ostavio tamo ni mlada ni stara, nego su ovdje sa mnom s krvlju svojom i zglobovima svojim. Ovuda se uspinjem, da ne budem više slijep: ima gore gospa, koja mi pribavlja milost, po kojoj samrtno tijelo prtim kroz vaš svijet.

61.—66. No tako vam se brzo ispunila vaša najveća želja, da vas primi nebo, što je puno ljubavi, te se najšire rasprostire (empirej) — kažite mi, da još napišem na hartiji, tko ste vi a tko ona hrpa, što odlazi iza vaših ledja?«

67.—90. Ne smete se drugačije seljak brdjanin i ne zanijemi (tako) od čuda, gledajući naokolo, kad surov iz šume udje u grad, no što je izgledala svaka sjena (videći čovjeka živoga); ali pošto su stovarile bile začudjenje, što se u plemenitom srcu brzo utiša, poče onaj, koji me prije zapitao: »Blago tebi, koji možeš u našim krajevima nakrcati se iskustvom, da bolje živiš! Čeljad, koja ne ide s nama, uvrijedi (Boga) onim, radi čega se Cezar kod svoga slavlja Kraljicom čuo nazivati. Zato odlaze vičući: Sodoma, da optužujući sami sebe, kako si čuo, povećaju žegu stidom. Naš je grijeh bio hermafroditski; pa jer nismo pazili na ljudski zakon, slijedeći svoje požude kao životinje, moramo, kad odilazimo, na našu sramotu vikati ime one, koja se poživinčila u poživinčenom drvu. Sad znadeš naše čine, i čim smo sagriješili: ako možda hoćeš da doznaš poimence, tko smo, nemam zato vremena, a ne bih ni znao (koga da imenujem).

91.—135. Ipak ću ti želji udovoljiti, što se mene tiče: ja sam Guido Guinicelli, čistim se već, jer sam se pokajao prije konca (života).« Kako učiniše dva sina (Ipsipilina) pred Likurgovom bolnom srdžbom, kad opet ugledaše majku svoju, tako i ja učinih — no manje odvažno (ne usudih se priskočiti, da ga cjelunem) — kad sam čuo, kako sam sebe imenuje otac moj i mojih boljih (drugovâ), koji su ikad pjevali slatke i umiljate ljubavne stihove: i ne čuvši i ne rekavši ništa, išao sam zamišljen, gledajući ga dugo, no poradi vatre ne približih mu se jače. Kad sam ga se sit nagledao, sav mu se ponudih spreman njemu na službu dajući mu tvrdu vjeru, koja u drugoga budi pouzdanje. A on meni: »Ti ostavljaš u meni tim, što čujem, takov trag (ljubavi), i tako jasan, da ga ni Lete ne može ni izbrisati ni potamnjeti. No reci mi, ako su ti riječi istinu prisegle, koji li je uzrok, e mi pokazuješ riječima i pogledom, da sam ti mio?« A ja njemu: »(Tomu uzrok) vaši su slatki stihovi, s kojih će nam ostati milo i njihovo crnilo (kojim su pisane) doklegod potraje novovijeka uporaba (pučanskoga jezika u pjesništvu).« — »O brate,« reče »onaj, koga ti pokazujem prstom« — i pokaza mi jednu sjenu pred nama — » bio je bolji kovač materinske riječi. U ljubavnim stihovima i romanima u prozi natkrilio je sve; ma što rekle budale, koji drži, da ga onaj iz Limoges-a natkriljuje. Osvrću se više na glas nego na istinu i tako utvrdjuju već unaprijed svoj sud prije negoli saslušaju umjetnost ili razum. Tako su nekoč mnogi drevni radili s Guittonom šireći mu slavu od usta do usta, dok nije prevladala istina u većine ljudi. No ako ti imaš tako opsežnu povlasticu, da ti je dopušteno ići u taj manastir, gdje je sam Isus opat u zboru, reci mu za mene toliko od Očenaša, koliko je za nas nužno u ovom svijetu, u kojem više ne možemo griješiti.« Zatim, valjda zato, da ustupi mjesto drugomu, koji je kraj njega bio, nesta u vatri kao riba u vodi, kad se na dno spusti.

136.—148. Približih se malo pokazanomu i rekoh, da bi moja želja njegovu imenu priredila prijatno mjesto (u mom srcu). On poče drage volje govoriti (provençalski; i Danteovi stihovi su provençalski): »Vaše udvorno pitanje tako mi godi, da se niti mogu niti hoću kriti pred vama. Ja sam Arnold, koji ovdje plačem te idem pjevajući, jer gledam sasvim žalostan nekadašnje ludosti, a vidim sretan radost, kojoj

BLUDNICI U VATRI
PJEVANJE XXV.

se sutra nadam. Sad vas molim, tako vam one snage, koja vas vodi do vrha stuba, spomenite se ublažiti moje boli (molitvom).«[1] Zatim nesta u vatri, koja ih usavršava (čisti).

1 U predposljednjem stihu ima u nekim rukopisima »a temps«, u drugima »atemprar.« Prihvatio sam ovo drugo, jer mi se čini, da po smislu bolje pristaje na ovo mjesto.

Uvod u dvadeset i sedmo pjevanje.

Sadržaj. Andjeo čistoće poziva tri pjesnika, da prodju kroz plamen u zemaljski raj te pjeva: »Blaženi, koji su čista srca.« Dante se plaši ući u vatru. Virgil ga hrabri i nagovara, da se odvaži. Istom kad kaže, da je onkraj vatre Beatrice, udje Dante u vatru. Dok tri pjesnika prolaze kroz plamen, čuju onkraj vatre pjevati andjela; njegov glas ih vodi. Kad izadju iz vatre potiče ih andjeo, neka se požure prije no nastupi noć. Zaustave se. Dante legne da spava, a dvije njegove vodje čuvaju ga. U snu vidi Dante Leu gdje bere cvijeće. U zoru se probudi te pjesnici nastave put. Kad prispiju na vrh stuba, Virgil se nekim načinom oprašta od Dantea te ga proglašuje sposobnim, da sebe sam ravna.

Alegorija. Vatra, u kojoj se čiste duše bludnikâ, znači vatru strastî, koje su im u životu dušu izgarale.

Dante sanja u Čistilištu treći alegorični san. Prvi put mu se ukaza u snu Lucija, djelotvorna milost. U snu o Sireni putenosti pomaže mu sudjeljujuća milost. Sad pred ulazom u zemaljski Raj u snu vidi uslove savršenosti. Lea znamenuje djelotvorni život, koji posredno vodi do savršenstva, jer mu je ljubav bližnjega prvim i najbližim ciljem. Lea spominje svoju sestru Rahelu, koja znamenuje promatrajući život. Taj je savršeniji, jer mu je ljubav Boga neposrednim ciljem. Lea bere cvijeće dobrih djela, a sestra njezina gleda u ogledalu sliku istine. Na putu k blaženstvu dolazi ponajprije djelotvorna ljubav na red, a onda kontemplativno gledanje i uživanje Božanstva. U ovomu se životu potpuno blaženstvo ne može postići, no može se unapred slutiti i donekle osjećati. Ta je misao izražena u Danteovu trećem snu i u zemaljskom raju.

Prije no će u raj zemaljskoga savršenstva ući, Virgil otpušta Dantea. Proglasuje ga sposobnim, da može sam sebe voditi. Duša mu je sad izliječena tako, da će smjeti u rijeci Leti zaboraviti sve svoje grijehe. U znak duševne samostalnosti daje mu Virgil krunu i mitru. No tim, što ne treba više vodstva na putu k savršenstvu, nije rečeno, da ne treba vodstva crkvene nauke. Beatrice preuzet će vodstvo sve do blizu prijestolja Božjega, gdje će ga Sv. Bernardo, dakle kontemplacija, privesti pred Božje lice.

Razjašnjenja. I tu Dante označuje vrijeme, kad su stigli do pred vatreni pojas oko sedmoga kruga.

U Jerusolimu, gdje je Isus prolio svoju krv, sredina je nastanjene polutke. Kad je na Gangu podne, onda u Jerusolimu izlazi sunce, na brijegu Čistilišta je večer, a na Ebru ponoć. Zvjezdovlje Tezulje stoji nasuprot Ovnu.

Bilo je dakle $5^1/_2$ satî na večer, kad su pjesnici na sedmom krugu ugledali Andjela Čistoće.

Pjesnici su prošli kroz vatrenu granicu u 5 sati 50 časaka, pa su dospjeli na hatar pred zemaljskim rajem. Idu sad prema istoku dalje gore. Kad su pristupili brdu, išli su prema zapadu; sad su dakle obišli pola brda.

Lijepo je, kako Virgil potiče Dantea, da prodje kroz vatru sjećajući ga Beatrice.

Na glas toga imena otvori naš pjesnik oči kao Piram, kad je čuo ime Tizbe.

Zaljubljeni Piram i Tizba dogovorili su se, da će se sastati pod dudom na Ninovu grobu. Tizba dodje prva, no uteče pred lavicom u spilju, a izgubi koprenu. Piram nadje koprenu i vidi trag lavice, pomisli, da je Tizba mrtva te se ubije. Njegova je krv obojadisala bijele dudove u crvene. Tizba se vrati iz spilje te nadje Pirama gdje umire. Kad ga je imenom zvala, otvori on još jedanput oči, koje smrt već bijaše opteretila.

Pjevanje dvadeset i sedmo.

(1.—15. Andjeo čistoće. 16.—45. Oklijevanje od straha. 46—63. Prolaz kroz vatru. 64.—93. Početak uspinjanja i počinak. 94.—108. Mistični san. 109—123. Ulaz u zemaljski raj. 124.—142. Virgilove posljednje riječi.)

1.—15. Kao kad prvi sunčani traci sijevnu onamo, gdje je njihov Stvoritelj krv prolio, dok Ebro pada pod visoku Tezulju, a talasi Ganga uzavriju od devete (ure, podnevne žege), tako stajaše sunce; zato je (u Čistilištu) dan izmicao, kad nam se ukaza blaženi Andjeo Božji. Stajao je na rubu izvan plamena i pjevaše: Beati mundo corde, (blaženi čista srca) glasom puno življim negoli je naš. Zatim: »Dalje se ne ide, svete duše, ako vas vatra prije ne prožeže. Udjite u nju; pa se ne oglušite pjevanju, što dolazi s one strane.« Tako reče, kad mu bijasmo došli blizu a ja, kad sam to čuo, postadoh kao onaj, koga su u grob metnuli.

16.—45. Pružih se nad sklopljene ruke gledajući vatru i živo sebi predstavljajući ljudska tjelesa, koja sam nekoč vidio gorjeti. Dobri se pratioci okrenuše prema meni, a Virgil mi reče: »Sinko moj, ovdje može biti muke, ali nema smrti. Sjeti se, sjeti se!...[1] pa, ako sam te na ledjima Georina živa i zdrava vodio, što li ću činiti sad, kad sam bliže Bogu? Vjeruj podsigurno, da ne bi ni za jednu vlas oćelavio, sve da tisuću godina stojiš usred ove vatre. Pa ako možda misliš, da te varam, pristupi k njoj, pak se uvjeri svojim rukama na skutu tvoga odijela. Otresi se odmah, otresi se svakoga straha, okreni se ovamo i dodji odvažno napred.« No ja se ipak ne makoh s mjesta, i to protiv glasa svoje savjesti. Kad me vidje stajati još uvijek čvrsto i nepomično, nešto smućen reče: »Sad gledaj, sinko taj zid (od plamena) stoji izmedju tebe i Beatrice.« — Kao što je Piram umirući čuvši ime Tizbe otvorio vjedje i pogledao ju onda, kad je pocrvenio dud (poradi njegove krvi), tako se, pošto mi se umekšala tvrdokornost, okrenuh svome mudrome Vodji čuvši ime, koje uvijek u mojemu duhu provire. Nato kimne (Virgil) glavom i reče: »Što, zar hoćemo ostati ovdje?« nasmiješi se kao što se djetetu smiješimo, što ga jabukom predobijemo.

46.—63. Onda stupi prije mene u vatru moleći Stacija, da bi došao za mnom, jer je prije dugo išao izmedju nas dvojice. Kad sam bio unutra, bio bih se bacio u vrijuće staklo, da se ohladim, tako je tu neizmjerna bila žega. Moj blagi Otac, da me ohrabri, idjaše govoreći mi samo o Beatrici, pa bi znao reći: »Čini mi se, da već vidim njene oči.« Vodio nas neki glas, koji je pjevao s druge strane (vatre); a mi svedj pozorno slušajući njega izadjosmo onamo, gdje se uzlazi. Venite, benedicti patris mei (Dodjite, blagoslovljeni oca mojega), zaori u jednom svijetlu, koje tamo bijaše takovo, da me svlada te ga ne mogoh gledati. »Sunce zalazi,« proslijedi glas, »večer dolazi; ne zadržite se, nego požurite korake, prije no zapad potamni.«

[1] Virgil s finom obzirnošću neće Danteu nabrajati mnoge pogibelji kojih ga je oslobodio, a hoće naglasiti, da se dakle može u nj pouzdati.

64.—93. Ravno se put uzdizao gore kroz pećinu takovim smjerom (prema istoku), da sam ja pred sobom sustavljao (svojim tijelom) trake sunca, što je već nisko stajalo. I tek smo malo stubâ okušali, kad osjetismo, i ja i moji mudraci, da je sunce iza nas pošlo na počinak, jer je (pred nama) nestalo moje sjene. I prije no je obzorje postalo istoga lica (boje) u svim svojim neizmjernim dijelovima, i noć se svuda rasprostrla, svaki je nas načinio sebi postelju od jedne stube; jer nam je narav brijega oduzela više snagu nego želju, da se uspinjemo. Kao što koze, koje su vrludale prije no su se zasitile, nestašne i brze, na vrhuncu pećina, postanu mirne preživajući, tihe u hladu, dok sunce žeže, čuvane pastirom, koji se naslonio na svoj štap te ovako naslonjen za njih brigu vodi; i kao što čoban, koji pod vedrim nebom stanuje, do svoga stada mirno prenoćuje pazeći, da mu ga zvjerad ne rastjera: takovi bijasmo mi svi tri; ja kao koza, a oni kao pastiri, zatvoreni s jedne i s druge strane visokom pećinom. Od onoga, što je vani bilo, malo se moglo vidjeti, ali kroz ono malo (vidika) vidio sam zvijezde i mnogo sjajnije i veće nego obično. Dok sam tako mozgao i tako ih motrio, obuze me san; san, koji često znade vijesti još prije no se čin dogodio.

94.—108. Onoga sata, mislim, kad je s istoka ponajprije obasjala brijeg Citera (zvijezda Venera), koja izgleda, kao da uvijek od ljubavi gori, ukaza mi se u snu mlada i lijepa gospa, gdje hoda po nekoj tratini berući cvijeće. I pjevajući reče: »Tkogod za moje ime pita, neka zna, da se zovem Lea te hodam naokolo mičući lijepe ruke, da sebi spletem vijenac. Da se svidim sebi u zrcalu, ovdje se kitim, no moja sestra Rahela nikad ne svrne oči sa svoga ogledala i cio dan sjedi (pred njim). Ona žudi vidjeti svoje lijepe oči, kao ja (što žudim) nakititi se svojim rukama; njoj se mili promatranje, meni djelovanje.«

109.—123. I već prvim svijetlom prije sunca, koje putnici to radije gledaju, što su, kad se vraćaju bliže[1] konačili domu, bježahu noćne tmine sa svoju strana, a s njima i moj san; stoga ustadoh i ja vidjevši, da su već veliki učitelji ustali. »Ono slatko voće, koje briga samrtnih ljudi traži na tolikim granama, danas će svoj glad smiriti.« Virgil se posluži prema meni ovakovim riječima i još nije nikad bilo darovâ, koji bi jednako razveselili kao ove (riječi). Toliko mi volje dodje nad volju (udvostručila se moja volja), da budem gore, e sam svakim korakom osjećao, kako mi letu rastu krila.

124.—142. Kad smo cijele skaline ispod sebe proletjeli i stigli na najviši stepen, upre Virgil oči svoje u mene i reče: »Vidio si vječnu i vremenitu vatru, sinko, pa si došao na mjesto, gdje ja sâm po sebi ništa više ne razabirem. Dovedoh te amo mudrošću i umijećem; uzmi odsad svoju volju za vodju: riješio si se strmih i tijesnih putova. Gledaj tamo sunce, koje ti obasjava čelo, gledaj travicu, cvijeće i stabalca,

[1] Dva su sasvim protivna načina čitanja. Jedno je: »più lontani«; drugo: »men lontani«. Za prvo govori, da tako pišu najbolji rukopisi; za drugo, da sam Dante na dva mjesta svojih spisa u prozi kaže, e je želja veća, čim se željeni predmet više približuje.

koje zemlja ovdje sama iz sebe radja. Dok ne dodju vesele lijepe oči, koje su me plačući sklonule, da k tebi podjem; možeš sjesti, a možeš i hodati medju njima (biljkama). Ne očekuj više moga govora niti savjeta moga. Tvoja je volja sad slobodna, prava i zdrava, i pogrješka bi bila, da ne slijediš njezino mnijenje. Stoga tebe (da imaš vlast) nad sobom krunim krunom i mitrom.

Uvod u dvadeset i osmo pjevanje.

Sadržaj. Ujutro sedmoga dana ulaze Pjesnici u divnu šumu, raj zemaljski. Dante dodje do obale bistre rijeke Lete. Virgil i Stacije ostanu po strani. Na drugoj strani rijeke ugleda Mateldu, prekrasnu djevojku, gdje sabire cvijeće i pjevajući pleše. Dante se s njom razgovara. Ona mu tumači pojave u zemaljskom raju. Konačno tvrdi, da je pravo zlatno doba ljudstva, o komu pjesnici na Parnasu sanjaju, bilo tu u ovomu zemaljskom Raju. Virgil i Stacije to smiješkom potvrdjuju.

Alegorija. Divna šuma u zemaljskom raju alegorija je savršenoga ljudskoga života isto kao što je divlja, trnjem zaraštena, strašna šuma u prvom pjevanju Pakla alegorija grješnoga, pokvarenoga ljudskoga života. Tko je Matelda i što znamenuje, o tom se mnijenja daleko razilaze. Protiv svega, što tko o tomu kaže, može se iznijeti deset protivnih mnijenja. Ipak sam Dante kaže u 27. pjevanju st. 100. i d., gdje pripovijeda svoj mistični san, tko je ta Matelda. Ona je Lea, aktivni život, i čuvarica je zemaljskoga raja isto kao što je Katon čuvar Čistilišta. Psalmista kaže: Lijepo je hvaliti Gospodina... jer si me razveselio djelima svojim. Prema Danteovu načinu taj je alegorijski lik prikazan kojom savremenom osobom iz njegova poznanstva. Beatrice njegova je idealna draga, koja prikazuje Bogom prosvijetljeni ljudski um. Čini mi se prema tomu najvjerojatnije, da je čuvarica zemaljskoga raja ona Monna Vanna, koju Dante s Beatricom (Bice) u jednoj svojoj pjesmi spominje. Bila je to idealna draga Guide Cavalcanti-a, prijatelja Danteova, koji nju drugdje nazivlje »Primavera«, proljeće, a i ovdje kaže o Mateldi, da ga sjeća na proljeće, što ga je izgubila Proserpina, kad ju je Pluton, Bog Podzemlja, ugrabio bio. Zašto ju Dante naziva Mateldom, to se valjda ne će nikad ustanoviti, kao što se ne mogu naći uzroci, zašto su trubaduri svojoj opjevanoj gospi davali baš ovo ili ono ime, mjesto njena pravog imena. Dnte Mateldu ne pita, tko je, isto kao što ne pita ni Beatricu, jer ju odmah prepozna, čim ju ugleda, a po svom snu znade i to, što znamenuje.

Rijeka Lete u starogrčkoj i rimskoj mitologiji znači sasvim nešto drugo no u Danteovu zemaljskom raju. Grci i Rimljani vjerovali su, da u Podzemlju teče rijeka Lete, u kojoj se utapaju sve uspomene i spoznaje tako, da duše tamo provode život isprazan i jadan. Dante je preinačio znamenovanje te rijeke i stavio ju u zemaljski raj. U njoj se samo zaboravljaju grijesi, dok rijeka Eunoe, koja iz istoga izvora teče, obnavlja uspomenu na dobra djela.

Razjašnjenja. Blizu Ravenne nalijevo kanalu, kojim se ulazi ladjom u grad, stoji još danas krasna šuma od pinija, s kojom Dante poredjuje šumu zemaljskoga raja.

Stara je perzijska ideja, da čovječje tijelo tek što umre spopadnu nečisti demoni, dok duša tri dana putuje do Cinvat-mosta, koji sa visokoga brijega u sredini zemlje vodi ravno u raj. Tamo na brijegu Mitra strogo sudi ljudska djela: kad pretegnu dobra, onda se duša od svojih grijeha mora čistiti na brijegu. Tad istom ona može poći preko mosta u raj. Duše, kod kojih pretegnu zla djela nad dobrima, podju takodjer na most, ali ondale padnu u ponor pakla.

Na ulazu u raj dočeka spasenu dušu krasna djevica pa kaže: »Čovječe dobroga mišljenja, riječî i djelâ, ja sam tvoja vjeroispovijest.« Vodi ga zatim kroz tri pridvorja dobrih mislî, riječi i djelâ u raj.

I arapska opisivanja raja u Koranu zrcale se u Danteovu Raju. Križarskim vojnama došle su mnoge istočne ideje na zapad, a priče o Mitri sačuvale su se i u talijanskom pučkom pripovijedanju, jer je u posljednjim stoljećima rimskoga carstva taj istočni kult bio vrlo popularan i na Zapadu.

Rijeka Lete dijeli Dantea od Matelde. Premda je samo tri koraka široka, njemu je omražena onako, kao što je Leandru bio mrzak Helespont izmedju Sesta i Abiba, jer ga je dijelio od njegove drage, do koje je svaku noć doplivao, dok se napokon nije utopio.

Perzijski kralj Kserkse (485. pr. Is.) dao je šibati lancima Helespont, jer radi visokih talasa nije odmah mogao svoju vojsku prevesti, kasnije se morade bjegajući vratiti istim putem na čamcu.

Pjevanje dvadeset i osmo.

(1.—21. Ulaz u božanstvenu šumu. 22.—33. Rijeka Lete 34.—84. Lijepa gospa na obali Lete. 85.—108. Uzrok vjetra u zemaljskom raju. 109.—120. Snaga sjemena rajskih biljki. 121.—138. Otkud voda rajskih rijeka. 139.—148. Zlatno doba u zemaljskom raju.)

1.—21. Željan već da razgledam iznutra i naokolo božanstvenu šumu — gustu i živu — koja je ublaživala očima svijetlo novoga dana, ne časeći časa, ostavih rub, zaputivši se poljem polako, polako tlom, što je odasvud mirisalo. Blagi dašak, vazda jednak, gadjao mi čelo, ne jače no tihi vjetar, s njega se lisnato granje, trepteći naginjalo na stranu, kamo sveto brdo prvu sjenu baca (na zapad); ipak se nije (granje) tako jako sagibalo, da bi ptice u vršcima prestale bile vršiti čitavo umijeće svoje; nego su one, veoma radosno pjevajući, dočekivale ranu zoru medju lišćem, što je skladno pratilo njihovo pjevanje onakovim šumom, kakov se diže od grane do grane na obali (duž) Chiassi-a u šumi pinijâ, kad Eeol vani razveže Jugo.

22.—33. Već me spori koraci dovedoše tako daleko u drevnu šumu, da nisam više mogao vidjeti mjesto gdje sam bio ušao: i eto, spriječi hod moj rječica, što je svojim malahnim talasima nalijevo sagibala travu, koja je nicala po njezinu rubu. Sve bi se najčistije vode ovoga svijeta činile, da imadu u sebi neku primjesu, spram ove, koja ništa ne krije, premda teče tamna, tamna pod vječnom sjenom, što nikad ovdje ne da sjati ni suncu ni mjesecu.

34.—84. Nogama sam stao, a očima prešao s onu stranu potoka, da promatram veliku raznolikost svježih stabalaca i tamo mi se ukaza — kao što se iznenada ukaže štogod, što nas od čuda sa svake druge misli skrene — gospa sama samcata, koja šetaše pjevajući te izbirajući cvijet od cvijeta, kojim bijaše sva njena staza išarana. »Oj lijepa gospo, koja se na tracima ljubavi griješ, hoću li vjerovati izrazu lica, što je obično svjedok srca, budi ti s voljom približiti se,« rekoh joj, »prema ovoj rijeci tako, da mogu čuti, što pjevaš. Ti me sjećaš Proserpine, gdje i kakova bijaše u vrijeme, kad nju izgubi majka, a ona izgubi proljeće.« Kao što se okreće žena, koja pleše držeći usko potplat uz potplat na zemlji, te jedva stavlja nogu pred nogu, tako se ona okrene prema meni po grimiznim i žutim cvjetićima, ne drugačije no djevica, koja obara stidljive oči. I udovolji molbama mojim približivši se tako, da je slatki

zvuk dopirao do mene te sam mu razumijevao i smisao. Netom bì tamo, gdje se trava uz obalu kupa u lijepoj rijeci, nadari me pogledom očiju svojih. Ne vjerujem, da je toliko svijetlo zasjalo pod vjedjama Venerinim, kad ju rani sin joj sasvim protiv svoga običaja. Ona se smiješila stojeći uspravno na drugoj obali berući svojim rukama mnoštvo šarena cvijeća, kojim visoka krajina bez sjemena radja. Potok nas rastavljaše na tri koraka; no Helespont, kojim je prešao Kserkse, a koji je i danas još uzda svoj ljudskoj oholosti, nije bio omraženiji Leandru poradi uzburkana talasanja izmedju Sesta i Abiba, koliko meni ta (rječica), što mi se tad ne otvori. »Vi ste (tu) strani, i možda zato, što se smijem,« ona će, »na mjestu izabranu gnijezdom ljudskoj naravi, vi se čudite i obuzima vas neka sumnja; no iz psalma Delectasti (me, Domine, in factura tua, razveselio si me, gospodine, tim, što si stvorio) izlazi svijetlo, koje može razvedriti vaš um. A ti, koji si sprijeda te si me zamolio, reci, da li što drugo hoćeš čuti, jer sam spremna odgovoriti ti na svako pitanje tvoje toliko, koliko treba (da te zadovolji).«

85.—108. »Voda,« rekoh, »i zvuk ove šume (od vjetra) pobija u meni novo vjerovanje u stvar, koju sam čuo, a protivna je ovoj (što vidim).« Na što ona: »Reći ću (ti) kako to, čemu se čudiš, iz svoga uzroka slijedi, te ću raspršiti maglu, koja te tišti. Najviše Dobro, koje se mili Samu Sebi, stvori čovjeka dobrim i za dobro; i dade mu ovo mjesto kao zalog vječnoga mira. Poradi grijeha svoga zamijenio je časni posmijeh i slatku igru[1] plačem i tugom. Zato, da ne ratuju protiv čovjeka (u zemaljskom raju) poremećenja, što ih dolje iz sebe tvore ishlapljivanja vode i kopna, koja, koliko mogu, slijede vrućinu, zato se ovo brdo uzdignulo toliko prema nebu te je ono (brdo) oslobodjeno (od svake smutnje počam) odanle, gdje je zatvoreno (vratima, koje andjeo čuva). No jer se sav zrak naokolo kreće s prvim svodom nebeskim, ako se njegovoj kretnji ne protivi s koje strane kakova zapreka; ta kretnja (zraka) gadja vršak ovoga brda, koje sasvim slobodno siže u živi zrak, te od toga ječi šuma, jer je gusta;

109.—120. Biljka pako, pogodjena (vjetrom), toliko može, da svojom snagom (sjemenom) napuni zrak, a ovaj okrećući je naokolo stresa ju. A ona druga (vaša) zemlja, prema tomu, kako je prikladna po sebi ili po svom podneblju, začima i radja razna stabla, u kojima je raznolika snaga. Kad bi to čuo, ne bi se tamo (na zemlji) nitko više čudio, kad se koja biljka gdje uhvati bez vidljiva sjemena. A ti valja da znadeš, e je sveto polje, na kom stojiš, puno svakoga sjemena te ima u sebi plodove, koji se tamo (na onom vašem svijetu) ne beru.

121.—138. Voda, koju vidiš, ne izvire iz žile, što ju dopunjuje para, koju zima pretvara (u kišu), kao rijeka, što nabuja ili presahne, nego izlazi živa i stalna iz vrela, koje se iz Božje volje toliko dopunjuje, koliko se izlijeva na dvije otvorene strane. S ovu stranu silazi (teče) sa snagom, koja briše čovjeku spomen na grijeh; s druge

[1] Posmijeh se odnosi na slast kontemplacije, a igra na djelovanje, kako Tommaseo tumači, zato »onesto riso« ne prevodim sa »nevini posmijeh.«

ZEMALJSKI RAJ (MATELDA)
PJEVANJE XXVIII.

(strane) vraća (spomen) na svako dobro djelo. Ovdje se zove Lete, s druge strane zove se Eunoe, a ne djeluje, ako se ne kuša prije i ovdje i ondje. Od svih slasti ova je najviša; i premda bi tvoja žedja mogla biti posve ugašena (tim, što sam ti rekla), sve da ti ništa više ne otkrijem, pridodat ću ti iz naklonosti dodatak: ne mislim, da će ne manje mio biti govor moj, produžim li s tobom preko obećanja.

139.—148. Oni, što su nekad pjevali o zlatnome doba i tadanjem sretnom življenju, možda su na Parnasu sanjali o mjestu ovom. Ovdje bijaše korijen ljudskoga roda (Adam i Eva) nevin; ovdje vječno proljeće i plod svake vrsti; Nektar je ovo, o kom svaki (pjesnik) zbori.« Okrenuh se nato sav k mojim pjesnicima i opazih, da su smiješeći se čuli bili posljednju izreku; zatim okrenuh lice k lijepoj gospi.

Uvod u dvadeset i deveto pjevanje.

Sadržaj. Matelda ide duž rijeke Lete, a Dante na protivnoj strani ide obalom istim pravcem. U šumi zasja iznenada neobično svijetlo. Dolazi polaganim korakom procesija dostojanstvenih lica, simboličnih svijetnjaka i životinja. Na kraju povorke vozi Grifon prekrasna kola na dva točka. Zagrmi, i kola sa cijelom povorkom stanu.

Alegorija. Danteov politički ideal je svjetski red pod najvišom carskom i papinskom oblasti, koja čuva i unapredjuje ljudsku sreću na ovomu i onomu svijetu. On taj svoj ideal gledom na carstvo razlaže znanstveno u političkoj raspravi »Monarchia«, a gledom na papinsku vlast poetično u posljednjim pjevanjima Čistilišta.

Idealna Crkva prikazana je ovdje u svečanom simboličnom ruhu sjajne povorke, što ju Dante ugleda u zemaljskom raju, koji je odredjen bio za savršen ljudski život na ovomu svijetu. Prvi prizor, što ga Dante vidi, slavlje je idealne Crkve, koju vodi sam Isus u slici Grifona.

Dante vidi sedam svijetnjaka, što ih je u daljini držao stablima.

Ti svijetnjaci razno se tumače. Jedni kažu, da je to sedam sakramenata, »čije otajstveno djelovanje izmiče ljudskom oku i spaja čovjeka s nebom.« — Drugi vele, da je to sedam darova Duha Svetoga (Mudrost, Razum, Savjet Jakost, Znanje, Pobožnost, Strah Božji). Oba tumačenja dadu se sjediniti, jer su darovi Duha Svetoga plod sakramenata. Dvadeset i četiri starca, što idu pred kolima, dvadeset i četiri su knjige Staroga Zavjeta. Slično je u Vidjenju sv. Ivana. Četiri životinje, što sad u povorci dolaze, simboli su četiri evandjelista, kako ih sv. Ivan opisuje slijedeći proroka Ezekiela uz neke promjene. Oči na krilima znamenuju budnost Duha Svetoga, da očuva crkvu od zabludâ. Kola predstavljaju rimsku Crkvu, kotači su Stari i Novi Zavjet. Uz desno kolo (Novi Zavjet) tri su Bogoslovne kreposti (Vjera, Ufanje, Ljubav), uz lijevo četiri stožerne kreposti (Mudrost, Umjerenost, Hrabrost, Pravednost). Grifon je životinja bajoslovna: pol orla (nebeska narav), a pol lava (zemaljska narav). Zlatna boja orlova znači nebeski sjaj, crvena i bijela boja nevinost i prolivenu krv Jaganjca Božjega ili, kako drugi kažu, boju vjere (bijelo) i ljubavi (crveno). Krila Grifonova, što se do neba dižu, znače, »da se sin Božji nije nikad odijelio od neba«. Iza kola idu pisci Novoga Zavjeta, Luka i Pavao. Luku zove Dante učenikom Hipokratovim, jer ga list Kolosejcima označuje liječnikom. Za njima idu pisci Epistolâ, Petar, Ivan, Jakob, Juda, a iza svih sanjar Ivan, pisac Apokalipse.

Udara u oči, što Dante prikazujući simbolično sve temelje svoje idealne Crkve, ne spominje izrijekom u toj povorci crkvenih Otaca i alegorije općih Koncila.

Razjašnjenja. U zemaljskom Raju Dante ne prikazuje svjetovnu carsku vlast, jer je sretan uredjaj posmrtnoga života samo u rukama Crkve.

Kola Crkve sjajnija su negoli bijahu triumfalna kola, što ih je Rim svojim vojskovodjama i carevima priredio za njihove triumfalne ophode, pače ni sunčana kola boga Apola nisu bila sjajnija, ona kola, na kojima je Faeton sišao sa sunčana puta te upalio zemlju, zaradi čega je ova molila Zeusa, nek ubije Faetona, što je on po pravdi i učinio.

Argus je strogi pastir, koga je Juno postavila da čuva ljubovcu Zeusovu. Ovaj posla Hermesa, da ubije Argusa, a pretvori stookoga čuvara u pauna. Otuda mu oči na repu.

Pjevanje dvadeset i deveto.

(1.—12. Dante i Matelda. 13—36. Svijetlo i pjesma. 37.—42. Prizivanje muzâ. 43.—60. Sedam svijetnjaka. 61.—81. Sedam trakova. 82.—87. Dvadeset i četiri starca. 88.—105. Četiri životinje. 106.—120. Kola i Grifon. 121.—129. Tri evandjeoske kreposti. 130.—132. Četiri kardinalne kreposti. 133.—154. Posljednji dio povorke.)

1.—12. Poslije svojih posljednjih riječi nastavila je pjevajući kao zaljubljena gospa: B e a t i, q u o r u m t e c t a s u n t p e c c a t a. (Blago onima, kojima su zastrti grijesi). Pa kao nimfe, što u sjeni šumâ samotno planduju, jedna željna da ugleda sunce, druga, da mu se ukloni, podje onda ona protiv toka rijeke idući uz obalu, a ja (na protivnoj obali rijeke) usporedo s njom slijedeći sitnim korakom (njezin) sitni korak. Ne bijaše učinjeno stotinu njezinih i mojih koračaja, kad potok zakrene objema obalama jednakim načinom tako, da sam pošao prema istoku.

13.—36. Pa ni ovako (okrenuti) ne idjasmo mnogo, kadno se gospa sasvim k meni okrene govoreći: »Brate moj, gledaj i slušaj.« I eto, neko naglo svijetlo sijevnu sa svih strana čitavim velikim gajem tako, da sam posumnjao, nije li blijesak. No jer blijesak nestaje tek što se pojavi, a ovaj je (sjaj) trajao i sve više i više se sjao, upitam se zamišljen: Š t o j e t o? I svijetlim zrakom letijaše milozvučan napjev, pa me pravedan gnjev potaknu, da prekorim Evinu smionost. Jer tamo, gdje se pokoravala zemlja i nebo, tu žena sama, i to istom stvorena, nije trpjela, da bude pod ikakovim velom (neznanja); a da je pod njim poslušna ostala, osjećao bih bio te neizrecive slasti već prije i duže. Dok sam tako hodao medju tolikim prvijencima vječne slasti, sav u čudu, a čeznući za još većim radostima, zažari se pred nama zrak pod zelenim granama kao upaljena vatra, a iz slatkoga zvuka razabrala se već pjesma.

37.—42. O presvete Djevice, ako sam ikada poradi vas podnosio glad, zimu ili nesan, sad me valjan uzrok potiče, da za to tražim nagradu. Sada treba da Helikon za mene izlije (svoju vodu), a Uranija mi sa svojim zborom pomogne, da u stihove stavim, što je zamisliti teško.

43.—60. Malo dalje prividi mi se, varajući me poradi daljine izmedju nas i njih, sedam zlatnih stabala; no kad sam se tako njima približio, da na općenim oblicima predmeta, što varaju oko, nisam više udaljenosti radi ni jednu osobitost izgubio s vida, ona snaga po kojoj sve pravo razlikujemo, upozna, da su to svijetnjaci, a u glasovima pjevanja (razabrah): H o s a n a. Lijepa sprava plamtjela je odozgor svjetlije nego uštap kroz polunoćnu vedrinu u polovici svoga mjeseca. Obratih se sav u čudu dobromu Virgilu, a on mi odvrati (umjesto riječi) ne manje zapanjenim pogledom. Tad opet svratim oči na uzvišene stvari, koje su nam se približavale tako polagano, da bi ih mlade nevjeste (brzinom) nadmašile.

61.—81. Gospa me ukori: »Što si tako usplamtio za ta živa svijetla, a ono, što iza njih dolazi, ne gledaš?« Vidjeh nato ljude dolaziti za njima (za svijetnjacima) kao za vodjama, odjevene u bjelinu; a takove čistoće ovdje (na zemlji) nikad ne bijaše. Voda (rijeke Lete) sjala se slijeva i odražavala moju lijevu stranu baš kao i ogledalo — kad bih u nju pogledao. Kadno se ja na mojoj obali nadjoh u takovu

položaju, da me je dijelila (od svijetnjaka) samo rijeka, zaustavih korake, da bolje vidim. I vidjeh kako plamenovi idu naprijed ostavljajući iza sebe zrak oslikan kao potezima kista; tako da se vidjelo gore u zraku sedam pruga sve u onim bojama, kojima se slika sunčev lûk i pojas Deljanke(Diane, mjeseca). Ovi stjegovi (pruge) bijahu otraga duži negoli sam okom mogao segnuti; a po mom sudu bijaše medju spoljašnjima (najudaljenijima) deset koračaja.

82.—87. Pod tim krasnim nebom, koje opisujem, dolazila dvadeset i četiri starca (dvadeset i četiri knjige staroga zavjeta), dva po dva, okrunjeni ljiljanima. Svi pjevahu: »Blagoslovljena budi medju Adamovim kćerima i blagoslovljene bile navijeke ljepote tvoje!«

88.—105. A pošto se cvijeće i druge svježe travke onkraj druge obale nasuprot meni oslobodiše ove odabrane čete, došle su iza nje, kao što se na nebu kreće svijetlo za svijetlom, četiri životinje, svaka ovjenčana zelenim lišćem. U svake bijaše šest krila, a perje im bijaše puno očiju; takove bi bile Argusove oči, da su žive. Ne ću, o štioče, više stihova trošiti, da im opišem oblik; jer me drugi troškovi stežu tako, da kod ovih ne mogu biti obilat. No čitaj Ezekijela, koji ih opisuje, on ih riše onako, kako ih je vidio dolaziti sahladne strane s vjetrom, s oblakom i s vatrom. Pa kako ćeš ih naći opisane u njegovoj knjizi, takove su bile ovdje, samo što se gledom na krila, Ivan sa mnom slaže, a s njime (Ezekijelom) razilazi.

106.—120. U prostoru medju njima četirima bijahu kola slavlja na dva točka, a vukao ih Grifon o vratu. I on je pružio jedno i drugo krilo u vis ispod srednje pruge tako, da nijednu sjekući ne ozlijedi. Toliko se uzdizala (krila), da im kraja nije bilo vidjeti. Uda imadjaše od zlata donle, dokle bijaše ptica, a ostalo tijelo (lavlje) bijaše bijelo pomiješano crvenilom. Tako lijepim kolima nesamo da nije Rim počastio ni Scipiona (Afrikanca), pa ni Augusta, nego, što više, sama bi sunčeva kola bila siromašna prema ovima: ona sunčeva kola, kada s puta skrenuše, biše spaljena na molbu (Faetonom upaljene) skrušene Zemlje, kad je Jupiter bio više neko ikada[1] pravedan.

121.—129. Tri su gospe plesale u kolu kraj desnoga točka; jedna (Ljubav) bijaše tako crvena, da bi se u vatri jedva razabrala; druga (Ufanje), kao da su joj kosti i meso od smaragda načinjene; treća (Vjera) činjaše se kao snijeg, što je istom pao. I čas se činjaše, da ih vodi bijela, čas crvena; a kako bi ova pjevala, tako bi druge dvije išle polaglje ili brže.

130.—132. Slijeva su igrale u kolu četiri gospe u grimiz odjevene (Mudrost, Umjerenost, Hrabrost, Pravednost) prema načinu jedne od njih (Mudrosti), u koje su bila tri oka u glavi (za prošlost, sadašnjost i budućnost).

133.—154. Iza cijelog ovog opisanoga skupa vidio sam dva starca odjevena, no jednaka držanja, i ozbiljna i dostojanstvena. Jedan (sv. Luka evandjelista), činjaše se, da je koji od učenika onoga uzvišenog Hipokrata, koga narav stvori (da po-

[1] Prevodim »arcanamente« po Buti-evu tumačenju.

mogne) onim životinjama (ljudima), koje ona najviše voli. Drugi (sveti Pavao), reći bi, bavio se protivnim zanimanjem, imao je sjajan i oštar mač, tako da me je s ove strane potoka zastrašio. Zatim ugledah četvoricu (svetoga Jakoba, Petra, Ivana i Judu) skromna izgleda, a iza svih jednoga starca sama (svetoga Ivana evandjelistu), kako dolazi snatreći (a ipak) pronicava lica. A ovih sedam bijaše odjeveno (u bijelo) kao oni u prvom skupu, ali oko glave ne bijahu ovijeni ljiljanima, nego ružama i drugim rumenim cvijećem (rumena boja označuje ljubav na kojoj se temelje knjige Novoga Zavjeta i jer su ova četvorica bili mučenici. Sv. Ivan bio je takodjer mučen, ali je umro naravnom smrću); malo udaljen pogled zakleo bi se bio, da svi gore iznad obrva. A kad su ta kola prispjela baš nasuprot meni, začu se grom; a ovi dostojanstvenici, kao da im je (tim) zabranjeno bilo poći dalje, stadoše ondje s prvim stjegovima.

Uvod u trideseto pjevanje.

Sadržaj. Ukaže se na kolima Beatrice pozdravljana svečanom družbom i opsipavana cvijećem, što ga andjeli bacaju tako gusto, da ju zastire kao oblak. Kad se pojavi Beatrice, nestane Virgila. Ona oštro prigovara Danteu radi njegovih zabluda. On plače, andjeli ga žale, zato im Beatrice razlaže uzrok svoje strogosti.

Alegorija. Beatrice je »zaručnica sa Libana.« Ta zaručnica znamenuje Crkvu Isusovu. Iz toga zaključuju neki, da Beatrice znači Crkvu. Tomu se protivi, što znamenuju Crkvu kola, pa se ne može Crkva na Crkvi voziti. Batrice znamenuje Bogom prosvijetljeni um; u njoj je dakle ovdje uosobljena po mojemu mnijenju ona nauka, koju su sveti oci i crkveni opći koncili ustanovili, da bude vodičem Isusovoj Crkvi.

Razjašnjenja. »Mali Medvjed« (Septentrio) pokazuje mornarima put, ali ga katkad oblaci zastru. Ovdje su onih sedam svijetnjaka (darovi Duha Svetoga) takav »Septentrio«, no njega nikad ne zastru oblaci, osim Adamova grijeha.

Andjeli pjevaju: Benedictus, qui venis, blažen, koji dolaziš. Te se riječi očito tiču Grifona-Isusa, a ne Beatrice ili pače Dantea, kako neki tumače. Andjeli dovikuju jedan drugomu Virgilov stih »Manibus date lilia plenis,« (punim rukama sipajte ljiljane). Iz oblaka cvijeća izadje Beatrice, a Virgil iščezne. Dante plače za svojim vodjom, a tim opet zaodijeva alegorični lik osobnom realističnom notom. Beatrice tješi Dantea. Nazove ga imenom. To je jedino mjesto u Božanstvenoj Komediji, gdje sebe Dante imenom spominje. Beatrice ga kori poradi njegove malodušnosti, a Dante se od stida ne će da vidi u ogledalu rijeke.

Andjeli tješe pjesnika stihovima iz Psalma. Led njegova srca se rastapa. Beatrice ga prekorava s njegova grješna života, nedostojna duševnih darova, što mu ih je podijelio Bog u »Novu životu«. Dante naime svoj život, iza kako je ugledao Beatricu, naziva novim životom, Vita nuova. Kad je Beatrice bila na pragu druge dobi života t. j. prije no je stupila u 25.godinu, umrla je, a Dante se izgubi u kalu grijeha; moglo ga je spasiti samo promatranje pakla i prolaz kroz čistilište. Zato se mora pokajati još jedanput i glasno svoje grijehe priznati prije no prodje kroz rijeku Lete, gdje će zaboraviti svoje grijehe i pečali.

I alegorijski lik Beatricin nije isprazna tvorevina, u njoj bije živ život. Sred svečanoga slavlja Crkve ona govori kao prava živa žena svomu nevjernomu dragomu, kad se kani s njim pomiriti.

Ona govori uzvišenim načinom, da pokaže, koliko se visoko uzdigla. U prevodu se ne smije mijenjati taj slog, ma da bi tim njene izreke postale razumljivije. Uz nešto pozornosti kod čitanja ne će te riječi ostati tamne.

Pjevanje trideseto.

(1.—21. Preludij dolasku Beatrice. 22.—33. Beatrice se ukaže. 34.—54. Stari plamen ljubavi izbija. 55.—81. Beatrice neprijatno prima Dantea. 82.—99. Samilost andjelâ. 100.—145. Danteove zablude.)

1.—21. Kadno stade Sedmerozvježdje (sedam svjetiljaka) prvoga neba (empireja, iz kojega je došlo), — koje nikad ne znadijaše ni zapada ni ishoda niti vela ikoje druge magle, van grijeha a koje podsjeća svakoga ondje na njegovu dužnost, na isti način, kako čini ono niže (sedam zvijezda Velikoga Medvjeda) onoga, koji kormilo kreće, da dodje u luku — okrene se čeljad, što istinu zbori (dvadeset četiri starca, knjige Staroga Zavjeta), došavši prva medju Grifona i njega (Sedmozvježdja) prema kolima kao k miru svome. A jedan od njih, kao s neba poslan, vikne triput pjevajući: Veni, sponsa, de Libano (dodji, zaručnice s Libana); a svi ostali za njim (viknuše isto). Kao što će blaženi na posljednji zov (na sudnji dan) ustati brzo svaki iz groba svoga pjevajući povraćenim glasom: aleluja, tako se diže nad svetim kolima, ad vocem tanti senis (na glas tako uzvišenoga starca) stotina sluga i poslanika vječnoga života. Svi govorahu: Benedictus, qui venis (Blagoslovljen, koji dolaziš) i bacahu cvijeće svuda gore i naokolo (u kola govoreći): Manibus o date lilia plenis (Sipajte ljiljane punim rukama).

22.—33. Gledao sam nekoč zorom, kako je istočna strana sva ružičasta, dok je ostalo nebo urešeno lijepom vedrinom; i lice sunca (gledah), gdje se radja zasjenjeno tako, da ga oči mogu dugo podnijeti, jer je njegovo svijetlo ublaženo parama. Tako i sad u oblaku cvijeća, što se uzdizalo iz ruku andjeoskih i padalo natrag unutra (u kola) i naokolo, ukaza mi se gospa, ovjenčana maslinom nad bijelim velom, pod zelenom kabanicom, a odjevena bojom živa plamena.

34.—54. I duh moj, koji toliko vremena već nije zadrhtao, shrvan zabunom s njezine blizine, premda ju očima nisam više mogao prepoznati, osjeti tajnom snagom, što je iz nje izvirala, davne ljubavi silnu moć. Tek što mi pogled pogodi ona uzvišena snaga, koja me već rani prije no sam istupio iz dječačke dobi, okrenem se nalijevo s onim pouzdanjem, kojim djetešce trči svojoj majci, kad se boji ili kad ga tuga snadje, a to da Virgilu kažem: »Ne osta mi ni kapljica krvi, koja ne दršće; prepoznajem znakove davnoga plamena.« Ali Virgil nas bijaše ostavio, Virgil, preblagi Otac, Virgil, kojemu se predadoh poradi spašenja moga: sve, što izgubi naša pramajka (raj), ne pomože obrazima, koji su mi bili čisti od rose,[1] da plačući nanovo ne potamne (od suza).

55.—81. »Dante, ne plači za to, što Virgil odlazi; ne plači još; bit će ti red plakati radi drugoga mača (druge boli)«. Poput admirala, koji ide od krme do prove da gleda momčad po drugim ladjama te ih bodri, da dobro rade tako na lijevoj strani kola, kad se okrenuh začuvši moje ime, koje se ovdje iz nužde bilježi, vidjeh

[1] Ova se izreka raznovrsno tumači; prevadjam doslovno.

ženu, koja mi se prije ukazala bila zastrta pod onom andjeoskom slavom, gdje upire oči u mene na ovu stranu rijeke. Premda koprena, što joj se spuštala s glave, ovjenčane Minervinim lišćem (maslinovim), nije dala, da se jasno pokaže, kraljevski stroga i u držanju, nastavi kao onaj, koji govori a pridržaje najoštrije riječi za poslije: »Dobro me pogledaj, jesam, jesam doista Beatrice! Kako si napokon našao za vrijedno da se uspneš na ovo brdo? Nisi li ti (već prije) znao, da je čovjek ovdje sretan?« Oči mi se spustiše dolje u bistru vodu, no ugledavši sebe u njoj, svrnem (oči) na travu, tolik mi stid optereti čelo! Tako se mati čini djetetu gorda, kao što se ona pričini meni. jer têk stroge ljubavi zanosi na gorčinu.[2]

82.—99. Ona ušuti, a andjeli iznenada zapjevaše psalam: I n t e, D o m i n e, s p e r a v i. (U tebe se uzdah, Gospodine); no dalje od (riječi) P e d e s m e o s (noge moje) ne dodjoše. Kao što se snijeg sledi izmedju živih greda (stabala) na hrptu Italije (na Apeninu), kad ga prohujava i steže slavenskih vjetrova, onda (rastopljen, propada sam u se, ako samo dune vjetar) iz one zemlje, gdje nema sjene (jer sunce stoji okomito), vruć kao vatra, s koje se topi voštanica; tako sam bio i ja bez suza i uzdisaja, dok nisu zapjevali oni, čiji su zvuci vazda udešeni prema zvucima vječnih sfera. No kad iz njihovih slatkih melodija razabrah samilost im za mene, više no da su rekli: »Gospo, zašto ga tako mučiš?«, onda se led, koji mi se oko srca skrutio bio, pretvori u dah (uzdahe) i vodu (suze) te probije s tjeskobom iz grudiju na usta i na oči.

100.—145. Ona pako, stojeći nepomična na spomenutoj strani kola, okrene nato riječi svoje k pobožnim bićima (supstancijama, andjelima): »Vi bdijete u vječnom danu te vam ni noć ni san ne oduzima (nijednoga od) koraka, što (ih) korača vijek na svojim putovima; stoga je mom odgovoru više stalo do toga, da me razumije onaj, koji tamo preko plače, kako bi mu bol i krivnja bila jednake mjere. Nesamo utjecajem velikih (nebeskih) krugova, koji svako sjeme upravljaju kakvomgod cilju, prema tomu, kako ga zvijezde (sretno ili nesretno) prate, nego obiljem božanske milosti, koja dažди iz tako visoka stabla da mu naš vid ni blizu ne može doprijeti: ovaj (Dante) bijaše u njegovu novu (mladjahnu) životu tako obdaren, da se je pravo naviknutom snagom mogao uzvinuti do divne vrsnoće. No tlo i kad je neobradjeno, što je u njega više dobre zemne snage, postaje to lošije i to više divlje po zlu sjemenu. Neko sam ga vrijeme podržavala gore svojim licem pokazujući mu mlade (moje) oči, vodila sam ga sa sobom po pravom putu. Ali tek što sam bila na pragu druge (djevičanske) dobi te sam promijenila žiće, ovaj se ote meni te se preda drugima (drugoj ljubavi). Kad sam se uspela od püti k duhu pa mi je porasla bila ljepota i krepost, bila sam mu manje draga i manje mila; i okrene korake svoje neistinitim putem slijedeći lažne slike dobra, koje potpuno ne drže nijedno obećanje. Ne pomože mi ni to, što sam mu ishodila (od Boga) nadahnuće, kojim sam ga u

[2] Prijeporna je izreka. Odlučuje, da li se čita »sente« ili »senti 'l sapor.« Dante hoće reći da se u riječima stroge ljubavi osjeća gorčina.

snu i drugačije natrag dozivala; tako mu je malo bilo stalo do toga. Tako nisko pade, da sva sredstva nisu više dostajala (za njegov spas), osim pokazati mu izgubljenu čeljad (u paklu). Zato sam pohodila ulaz mrtvih te sam onoga, koji ga dovle do=vede, plačući zamolila za nj. Prekršio bi se uzvišeni Božji zaključak, kad bi (ovaj) prešao preko Lete, pa se okusio ovakove hrane, a da ne bi platio računa pokajanjem, s kojega se suze liju.

Uvod u trideset i prvo pjevanje.

Sadržaj. Beatrice nastavlja svoje prigovaranje, a govori ravno Danteu; upravlja »šiljak mača« na njega Zahtijeva, da se ispovijedi i svoju krivnju pred Crkvom prizna. Ona ga podsjeća, da je počinio grijehe već u muževnoj dobi, gdje ima bradu, pa su zato grijesi još teži, jer je mogao o njima zrelije razmišljati. Nakon njegove ispovijedi uzme ga Matelda i utone u rijeku Lete. Ovako okupanoga prime ga četiri moralne kreposti u svoje kolo i odvedu do pred kola. Tri evandjeoske kreposti jačaju Danteu vid, tako da može shvatiti duboke tajne, koje gleda. Mole zatim Beatricu, neka digne koprenu. Ona to učini. Pjesniku nedostaju riječi, da nju opiše, dok je ljepote zemaljskoga raja opisati znao.

Alegorija. Dante se po drugi put mora ispovijedati. Prvi put se ispovjedio pred ulazom u Čistilište; ova je evo druga ispovijed pred ulazom u Raj. Nakon prve slijede vremenite kazne, nakon druge potpuno odrješenje, pošto je pretrpio sav stid i najdublje kajanje radi svojih grijeha. Beatrice još nije preobražena u čisti simbol, podsjeća pjesnika još na svoje tjelesne ljepote. Ona je tu ujedno i trubadurski ideal obožavane žene, a po mojemu mnijenju i uosobljena ona snaga duše, koja pomiče savjest, ona iskra, koja ne utrne ni u najpokvarenijega čovjeka. Skolastici ju nazivlju Synteresis. Toma Akvinski stavlja Synteresu u savez s umom, bez obzira, na volju. Ako dakle uzmemo Beatricu za alegoriju Bogom rasvijetljenoga uma, onda je njezina uloga kod Danteove ispovijedi sasvim u skladu s tim njenim znamenovanjem. Beatrice-mladjahna, plemenita, idealna draga Danteova, ne bi oštro govorila kao stroga mati, da se u njoj ne krije i to drugo znamenovanje nepogrješive Synterese.

Dante hoće, da se u njegovoj pjesmi traže raznolika znamenovanja pa ako je ikoja osoba Božanstvene Komedije, a to je Beatrice zastupnica raznolikih uzvišenih ideja. Ta Beatrice je cijelomu veličanstvenomu djelu ishodište i kruna!

Dante je napisao mladenački, poetični dnevnik »Vita nuova«, pun sredovječne naivnosti no i pun onoga uzvišenoga, mladenačkog zanosa, koji u ljubljenoj ženi vidi nešto uzvišenije negoli je čovjek. Taj zanos za Beatricu ostaje u plemenitom srcu Danteovu do pod stare dane te ga uzdiže od najveće ekstaze u Božanstvenoj Komediji.

U Paklu Virgil, kad se sastane s Danteom pripovijeda o Beatrici, kako je došla u limb da ga zamoli, neka joj spase prijatelja, koji nije prijatelj sreće. Ona je još Beatrice »Vitae nuove.« Kaže: »Ljubav me dovela, ljubav iz mene govori.«

U Čistilištu opet na početku spominje Dante Beatricu indirektno tim, da Casella pjeva pjesmu, u kojoj Dante slavi idealnu dragu svoje mladosti.

Kad dodje na posljednji krug Čistilišta pa treba da kroz vatru prodje, žaca se, no kad mu Virgil spomene ime Beatrice on kao zaljubljen vitez ide i kroz vatru.

U posljednjim pjevanjima Čistilišta u Beatrice ima jošte ženskoga čara i čovječjega osjećaja, no odmah zatim već je čisti simbol. Dante njezinu ljepotu može tek shvatiti, kad mu pomognu Vjera, Ljubav i Ufanje.

Matelda, simbol aktivnoga savršenog života, obavlja u njemu očišćenje od svih uspomena na grijehe, jer je aktivan život kadar izbrisati sve tragove zla u čovječjoj duši.

Dante upire oči u Beatricine oči pa tako vidi u Grifonu obje naravi, zemaljsku i nebesku, to jest: čovjek samo preko Bogom prosvijetljene mudrosti shvaća identitet Božje i ljudske naravi u Isusu. Slika se mijenja u gledaoca, ali je sveta istina nepromjenljiva.

Razjašnjenja. Posljednja dva stiha, što se raznoliko prevode, mogu se i alegorijski tumačiti. Sfere nebeske znače znanosti; Beatrice je simbol božanske znanosti, a oko nje se skladaju sve druge.

Pjevanje trideset i prvo.

(1.—21. Danteova prva ispovijed. 22.—36. Druga ispovijed. 37.—63. Beatrice ga iznova prekorava. 64.—90. Dante se stidi i kaje. 91.—102. Matelda ga kupa u Leti. 103.—117. Kreposti, Beatricine služavke. 118.—126. Njezine oči Grifonovo su ogledalo. 127.—145. Ona skida koprenu).

1.—21. »O ti, koji si s onu stranu svete rijeke«, okrenuvši prema meni (Beatrice) šiljak svoga govora, koji mi se već (malo prije) po bridi pričinio oštar, nastavi bez oklijevanja: »Reci, reci, da li je to istina? Jer s tako teškom optužbom treba da bude spojena tvoja ispovijest.« Moja snaga tako se bijaše smela, da mi se glas (doduše) maknu, ali utrnu prije negoli ga njegovi organi istisnuše. Malo se strpi, a onda reče: »Što razmišljaš? Odgovori meni; ta žalosne uspomene u tebi još nije oštetila (izbrisala) voda (rijeke Lete)«. Smetnja i strah pomiješani zajedno istisnuše mi takav (tihi) Jest iz ustiju, koji, da ga se razumije, trebalo je da pomogne vid. Kao što strijela, kad odapne, slomi i luk i tetivu, kad je previše nategnuta, pa se strjelica slabijom snagom takne cilja: tako se i ja slomih pod teškim teretom (njenih prigovora) briznuvši u suze i uzdisaje, a glas mi se oslabio na svom izlazu.

22.—36. Nato ona meni: »Dok si čeznuo za mnom čežnjom, koja te vodila da ljubiš Dobro (Boga), onkraj kojega nema ništa, za čim da se teži, na kakove li si jarke naišao poprijeko tvoga puta, na kakove lance, da si se morao lišiti svake nade, da ih predješ? Koje li ti se pogodnosti, koje li prednosti ukazaše na čelu drugih (dobara), da si morao hodati ispred njih (kao zaljubljenik).[1] Nakon gorkoga uzdisaja jedva sam smogao toliko glasa, da odgovorim, a usne su ga mučno svele u riječ. Plačući rekoh: Vremenita dobra sa svojim lažnim ugodama skrenuše moje korake (s pravoga puta) tek što mi se sakri lice vaše.«

37.—63. A ona: »Da prešućuješ ili poričeš ono, što ispovijedaš, ne bi manje očita bila krivnja tvoja; takav ju sudac (Bog) pozna. No kad optužbu vlastita usta izreknu, onda se pred našim (Božjim) sudištem okreće točak brusa proti oštrici (kazni). Ipak, da te stid sa tvoje zablude još više tišti, pa da drugi put budeš jači, kad čuješ Sirene, skini sjeme plača (strah i smetnju) pa slušaj; tako ćeš čuti, kako te je trebala skrenuti (s tvoga grješnoga puta) na protivnu stranu moja sahranjena pût. (t. j. moja smrt). Nikada ti nije ni priroda ni umjetnost predočila onoliko milote, koliko lijepa uda, u kojima zatvorena bijah, a koja su sada, kad su rasuta, zemljom postala[2]; ako ti je tako mojom smrti nestala najveća slast, koja te je samrtna stvar poslije mogla privući, da ju zaželiš? Valjalo ti se, tek što te prva strjelica varavih stvari pogodila, podignuti gore za mnom, koja nisam više bila takova (varava stvar). Nije ti smjela sagnuti krila, da dočekaš više udaraca, ni djevojčica ni druga koja ispraznost tako kratka užitka. Neiskusna ptičica dočeka dvije, tri (strjelice),

[1] Vrlo tamna izreka, koja se raznoliko prevodi.

[2] Jedni čitaju: »E sono in terra sparte«, drugi: »e son terra sparte«, a treći: »e che son terra parte.«

no pred očima pticâ, kojima je perje već naraslo, badava se razapinju mreže ili se strijelja.«

64.—90. Kao što djeca, koja od stida zanijeme uprijevši oči u zemlju, stoje slušajući (prijekor) te se kaju uvidjajući, da su kriva: tako stajah i ja. A ona reče: »Kad si već od slušanja žalostan, digni bradu, (nisi golobrad, dosta si star) pa ćeš se još više rastužiti gledajući (u mene).« Ni Sjevernjak ili vjetar iz Jarbina (iz Afrike) brže ne iskorijeni čvrsti hrast, no što ja sad podigoh obradak na njenu zapovijed; pa kad je mjesto lica tražila da dignem b r a d u, dobro sam osjetio otrov (u načinu njena) govora. I čim se moje lice uspravilo, razabra moje oko, da su oni prvi stvorovi (andjeli) odustali od svoga sipanja cvijeća, a moje luči (oči), još nesigurne, ugledaše Beatricu, okrenutu prema Zvijeri, koja je samo jedno biće u dvije naravi. (I ako je stajala) pod svojim velom i onkraj rijeke, činilo mi se, da je nadmašivala nekadašnju sebe još više, no što je nadmašivala sve druge, dok je bila tamo (na zemlji). Kopriva pokajanja tu me živo žignu tako, da mi se od svih drugih (svjetskih) stvari najviše omrazila ona, koja me najviše zamamila na ljubav. Tako me ujede za srce spoznaja (mojih grijeha), da sam pao svladan, a kako mi je onda bilo, znade ona (Beatrice), koja je tome bila uzrok.

91.—102. A kad mi je srce povratilo snagu mojim ćutilima, ugledah nad sobom gospu (Mateldu), koju sam (prije) nasamo našao bio, i ona reče: »Drži me se, drži me se.« Odvukla me bila u rijeku sve do grla, vukući me za sobom, prelazila je preko vode, lagana kao tkalački čunak. Kad sam bio blizu blažene obale, začuh: A s p e r g e s m e (h y s o p o e t m u n d a b o r, (poškropi me isopom i očistit ću se) tako slatko pjevati, da (tu slast) ne mogu obnoviti u pameti, a kamoli da ju opišem. Lijepa gospa raširi ruke, obuhvati mi glavu, pa me uroni tako, da sam vodu morao gutati.

103.—117. Onda me izvuče i okupana me postavi u kolo četiriju ljepotica, i svaka od njih pokri me svojom rukom. »Ovdje smo mi nimfe, a na nebu zvijezde; prije negoli Beatrice bijaše sišla na svijet, bijasmo joj odredjene za služavke. Odvest ćemo te pred njezine oči; ali će tek one tri tamo preko (kršćanske kreposti), koje dublje vide, zaoštriti tvoj vid, da možeš gledati ono prijatno svijetlo, što je u njezinim (očima).« Tako su pjevajući počele govoriti); a onda me odvedoše sa sobom pred prsa Grifonova, gdje je stajala Beatrice, okrenuta prema nama. Rekoše: »Ne štedi sada pogleda, stavili smo te pred smaragde, iz kojih je nekoč Amor hitnuo na te oružje svoje.«

118.—126. Hiljadu želja toplijih od plamena privukoše mi oči u one njezine sjajne oči, koje su bile sveudilj u Grifona upiljene. Kao što se odsijeva sunce u ogledalu, ne drugačije zrcalilo se dvostruko zvijere (u Beatricinim očima) sad na ovaj (čovječanski), sad na onaj (božanski) način. Pomisli, čitaoče, nisam li se čudio, kad sam ugledao, da stvar u sebi ostaje nepromjenljiva (Grifon), a da se u svojoj slici (koja se odražavala u Beatricinom očima) mijenja.

127.—145. Dok je moja duša sva zapanjena i vesela kušala tu hranu, koja, dok nas sobom siti, budi novu žedju za sobom: one su druge tri gospe (bogoslovne kreposti) stupile napred pokazujući (svojim držanjem), da su iz najvišega reda (kora andjela), plešući svoje kolo uz pratnju svoga andjeoskog pjevanja.[1] »Svrati, Beatrice,svete oči,« bijaše njihova pjesma, »k vjernomu svomu, koji je toliko išao, da te vidi. Iskaži nam iz milosti milost pa mu otkri svoje lice tako, da vidi drugu tvoju ljepotu, koju kriješ.« O sjaju živoga vječnoga svijetla, tko li je ikad blijedio u sjeni Parnasa ili se toliko napio iz njegova izvora, da se ne bi smeo, kad bi htio pokušati, da te prikaže, kakova si se ukazala, kad si se otkrila na otvorenu zraku (bez koprene) ondje, gdje te (prije) nebo uz skladne zvukove zasjenjivalo (cvijećem?)[2]

[1] Razilaze se mnijenja, da li »caribo« znači neku vrst plesa ili pjesme. Benv. Ramb. uzima, da je pjesma, a to potkrepljuje stih 134. niže dolje.

[2] Posljednja dva stiha raznoliko prevode.

Uvod u trideset i drugo pjevanje.

S a d r ž a j. Dante željno motri Beatricu. Sav raj i cijela svečana povorka za njega su nestali: tolikom ljepotom Beatrice nadmašuje sve zemaljske i nebeske stvari. Bogoslovne ga kreposti zato opominju. Slijede alegorijski prizori. Dante zaspi. Kad se probudi nadje se sam s Mateldom, kao što su učenici nakon preobraženja na brijegu Taboru ostali sami s Isusom. Pod stablom ostade sama Beatrice sa sedam kreposti, a cijela se ostala družba s Grifonom bijaše vratila u nebo. Beatrice upozoruje Dantea na to, što će se s kolima dogoditi, i poziva ga, da svijetu sve javi, što će vidjeti. Opisuju se navale orla, lisice i zmaja na kola; preobraženje kola; bestidna bludnica na kolima i Gigant.

A l e g o r i j a. Grifon (Isus) krene kola, a da mu se ne makne nijedno pero. Znači, da se ništa božanskoga nije promijenilo u Crkvi, ma da su joj se oblici promijenili, niti može Crkva, vodjena Isusom, samo za dlaku skrenuti s pravoga puta. Suho stablo, do kojega dodje povorka, isto je ono drvo od znanja dobra i zla, s kojega je Eva ubrala kobni plod. Svi se sjete toga istočnoga grijeha pa zamrmljaju ime »Adam«. Ovo stablo znači ovdje u drugom smislu vlast rimske države. Isus je odbio od sebe vlast, kad ga je vrag htio iskušati pa mu nudio gospodstvo nad svijetom, zato ga sada evo hvale. No znači ta hvala i to, da Isus ne koleba izmedju dobra i zla, da vazda znade, što je dobro, a što zlo, no to mu znanje ne donosi smrt, jer ga nije ubrao protiv Božjoj volji, nego ga ima po tomu, što je Bog. — Zato je u Isusa nepogrješiva pravda, koja u ljudî znade zalutati, jer su rodjeni u istočnom grijehu. Isus priveže kola, Crkvu, uz stablo rimskoga carstva, koje je moralno obumrlo bilo tako, da na njemu nije više cvala nikoja krepost, nikoja živa vjera. Čim je uz korumpirano rimsko carstvo pripojena kršćanska Crkva, procvalo je carstvo nanovo te je kroz stoljeća nesamo odolijevalo neprijateljima, nego se pod Karlom Velikim pače obnovilo.

Novo lišće ima boje manje od ruže, a više od ljubice. Ljubičasti grimiz carski pomiješan je crvenom bojom, a ta znači kršćanstvo po krvi mučenikâ.

Kad to vidi družba oko stabla sakupljena, zapjeva himnu, koja uspava Dantea.

Ovaj san alegorijski znači potpuni mir i sreću svijeta, kad je svjetska i crkvena vlast u skladu, ali je taj san i kao neka stanka izmedju dva prizora. Dantea probudi novo svijetlo i Mateldin zov te on vidi, kako se povorka vraća u nebo. Pjesnik sebe sravnjuje s apostolima na brdu Taboru, jer on sebe smatra apostolom nauke o slozi svjetovne i crkvene vlasti. Beatrice mu sama udjeljuje nalog, da navijesti svijetu, što će vidjeti, te mu obećaje vječni život, baš kao što su proroci ravno od Boga primali nalog, da naviještuju narodu ono, što su od njega čuli, e bi ga odvratili od bezakonja.

Nakon toga odmah počinje vidjenje Danteovo. Pred njegovim se očima odigrava povijest Crkve u alegorijskim slikama, i novi prorok ih opisuje na način proroka staroga zavjeta.

On opisuje, kako se orao spusti kroz stablo pa ga silno ošteti. Općenito se uzima, da su to prva progonstva Crkve počam od Nerona do Dioklecijana, no dobra je primjedba, da se tu ne može raditi o tim nasilnim nasrtajima na Crkvu, jer orao nasrče samo na kola, Crkvu, nego i na stablo, na rimsku državu. Ti nasrtaji morali su se dogoditi tek izakako je pod Konstantinom Crkva svezana s rimskim carstvom. Isto tako navala lisice ne može zapravo znamenovati pretkonstantinske herezije u Crkvi, a iz toga slijedi, da orao, koji po drugiput sidje s neba te Crkvu obaspe svojim perjem, ne može znamenovati Konstantinov dar. Po mojem mnijenju, p r v i o r a o, koji ošteti Crkvu i rimsku državu, znači orla bizantinskoga carstva, koji je doista u Italiji i Rimu grozno harao. L i s i c a znači arijansko krivovjerstvo, koje je pod zaštitom Longobardâ Crkvi zadalo mnogo jada. D r u g i o r a o, koji opsipa kola, znači dar Karla Velikoga, kojim je obnovio Konstantinov i Pipinov poklon u pozitivnoj državopravnoj formi. Tim je utemeljena papinska država, koju Dante smatra uzrokom svega zla u Crkvi. Z m a j, koji iskine Crkvi dno, znači šizmu, koja je otkinula od Crkve krajeve, gdje je bila kolijevka kršćanstva, a po Tomi Akvinskomu daleko je veće zlo negoli herezija. Ovako osakaćena i obdarena pa onda raskinuta Crkva nije više ona, koja je prije toga bila, dok ju je sam Isus vodio. Iz nje sad izraste sedam glava, sedam

smrtnih grijeha, i deset rogova. Jedan za svaki smrtni grijeh, a za oholost, nenavist i lakomost još po jedan rog više. Na tako preobraženim kolima crkve sjedi papinska vlast doba Bonifacija VIII. i Klementa V. u apokaliptičnoj slici milosnice.

Razjašnjenja. U Otkrivenju Ivanovu dva su mjesta, koja su Danteu služila prigledom, i to Gl. 12. st. 1.—5. Dante osudjuje politiku Bonifacija VIII. i Klementa V. te ih zajedno već spominje u jami Simonistâ. Klement V., izabran uplivom Filipa Lijepoga, stajao je sasvim u njegovoj vlasti, no kad je franceski kralj od njega zahtijevao, da svoga predšasnika Bonifacija VIII. proglasi usurpatorom papinske časti, opro mu se Klement i pomogao Henriku VII. Luksenburgovcu do carske vlasti, da u njemu nadje uporište proti Filipu. Kad mu se ovaj zaprijeti napusti papa cara Henrika, koji pogibe sred političkoga neuspjeha. Dante, koji je sve svoje nade vidio potonuti Henrikovom smrću, bjesnio je od jada proti papi Klementu. Zato on njegovu politiku sravnjuje s bludnicom, koja se miluje s franceskim kraljem, a očijuka s imperijalizmom, što ga zastupa Dante. Filip zlostavlja rimsku kuriju te ju preseli u Avignon. To je šuma, u koju Gigant Filip odvuče milosnicu.

Pjevanje trideset i drugo.

(1.—12. Opomena. 13.—33. Povorka se vraća. 34.—63. Mistično stablo. 64.—84. Dante se razbudi. 85.—99. Beatrice sjedne na zemlju. 100.—108. Danteova misija. 109.—117. Orao ošteti kola. 118—123. Lisica. 124.—129. Orao dariva kola. 130.—141. Zmaj. 142.—147. Kola se pretvaraju u neman. 148.—160. Milosnica i Gigant).

1.—12. Tako su moje oči upiljene i pažljive bile željne ugasiti desetgodišnju žedju, da su mi sva druga ćutila utrnula; bila su (kao) ogradjena nehajem tako ih privlačio k sebi s nekadašnjom mrežom sveti posmijeh; kadno mi silom svrnuše pogled nalijevo one Božice (tri kršćanske krepostii), jer sam od njih čuo (opomenu): P r e v i š e u p i l j e n! A ono raspoloženje, što je u očima kod gledanja, ako ih je malo prije sunce ošinulo, učini, da sam neko vrijeme bio bez vida.

13.—33. No kad mi se vid iznova prilagodio (gledanju) na manje (svijetlo drugih stvari) — na manje, rekoh, u poredbi s prevelikim sjajem (Beatrice), s kojega sam oči morao silom otkinuti — vidjeh slavnu vojsku gdje je krenula nadesno te se vraćala, a čelo joj obasjavalo sunce i sedamsvjetiljaka. Kao što četa štićena štitovima, da se spase, zakrene pa se sa zastavom okreće prije no se može sasvim promijeniti smjer ;tako nebeska vojska, što je išla napred, sva prodje prije no što kolima zakrenuše rudo. Zatim se gospe (kreposti) vratiše kotačima, a Grifon okrenu blagoslovljena kola, no tako, da mu se stoga ne maknu ni jedno pero. Lijepa gospa, koja me bila povukla k brodu (rijeke), i Stacije i ja podjosmo uz kotač, koji zakreće u manjem luku. Andjeoska pjesma ravnaše naše korake, kad smo prolazili šumom, praznom s krivnje one, koja je zmiji vjerovala.

34.—63. Možda bi strijela, odapeta s luka, u tri leta preletjela onoliko prostora, koliko smo prošli, kadno Beatrice sidje (s kola). Ja začuh, gdje svi promrmljaše: A d a m e! Zatim opkoliše neko stablo, lišeno cvijeća i lišća na svakoj grani. Njegovoj kosi (krošnji), što višoj to široj, divili bi se poradi visine i sami Indijanci u svojim šumama. Blažen budi, Grifone, da ne kidaš kljunom od toga drveta, što je slatko na okusu, jer se je, izakako se od toga (okusi Adam), bolno previjala utroba (ljudstva). Tako su klicali svi ostali oko jakoga stabla,, a zvijere će dvorodjeno (čovjek i Bog): »Tako se čuva sjeme svega što je pravedno.« I okrenuvši se k rudu, koje bijaše vukao, povuče ga do podnožja obudovjela stabla (lišena lišća i cvijeća) te ostavi privezana (kola) o drvo, od kojega su (načinjena bila). Kao što naše biljke, kad veliko svijetlo sunca pada dolje pomiješano sa svijetlom (Ovna), što sja iza nebeske Ribe (mjeseca ožujka i travnja), puštaju puplje, a onda obnavlja svaka svoju boju, prije no sunce svoje konje zapregne pod drugim zvjezdovljem (Bikom); tako se obnovi stablo, kojemu su grane prije puste bile, osuvši se bojom manje od ruže, a više od ljubice. Ja nisam nikada čuo niti se tu (na zemlji) pjeva himna, koju je ta družba zapjevala, niti sam mogao podnijeti (preslatki) napjev do kraja.

64.—84. Da znam opisati, kako su (Argu) zadrijemale nesmiljene oči, kad su čule o (nimfi) Siringi (pjevati Merkura), oči, koje su skupo platile, što su previše bdile, ja bih ocrtao, kako sam zaspao, kao što slikar po prigledu slika; ali neka prikaže dobro tkogod, kako se zaspi. Zato prelazim preko toga na ono, kad se probudih te kažem, da mi raskide koprenu sna sjaj i zov: U s t a j, š t o r a d i š? Kao što se Petar, Ivan i Jakob — kad bijahu svijest izgubili, dovedeni (na Tabor), da vide cvjetiće (rajske) jabuke (slavu Isusovu), za koje plodom isti andjeli žude, plodove, koji u nebesima vječnoj gozbi služe — probudiše na riječ (Isusovu), koja je i teže sne (smrt) razbila, te vidješe, da im iz družbe nesta i Mojsija i Ilija, a da je na njihovu učitelju odijelo promijenilo boju: tako se vratim (k svijesti) i ja te ugledam gdje stoji nada mnom ona blažena, koja bijaše vodilica mojih koraka duž rijeke.

85.—99. I sasvim u sumnji rekoh: »Gdje je Beatrice?« A ona nato: »Eno, gle, gdje sjedi pod obnovljenim lišćem na njegovu korijenu. Gledaj pratnju, što je oko nje; drugi idu za Grifonom gore (u nebo) uz još mnogo sladju pjesmu i dublju. A da li je još rekla što, ne znam; jer mi već bijaše u očima ona, koja mi ih bijaše zatvorila za svaki drugi predmet. Sama je sjedila na goloj zemlji, kao straža ostavljena kolima, koja vidjeh gdje ih dvojako Zvijere (na stablo) privezalo. U kolo ju svoje zatvorilo sedam nimfa (kreposti), s onim svjetiljkama u ruci, koje su sigurne od Sjevernjaka i Južnjaka.

100.—108. »Tu ćeš malo boraviti u toj šumi i bit ćeš sa mnom dovijeka gradjaninom onoga Rima, po kojemu je Krist Rimljaninom; za to na uhar svijetu, koji zlo živi, upri oči u kola, pa kad se vratiš onamo natrag opiši ono, što si vidio.« Tako Beatrice; a ja, koji sam ponizno stajao pred njom i slušao njene zapovijedi, svratih duh i oči onamo, kuda je ona htjela.

MILOSNICA I GIGANT
PJEVANJE XXXII.

109.—117. Nikad se nije s tolikom brzinom spustila zgusnuta munja iz gusta oblaka, kad iz najviše visine kiša pada, kao što se sad spusti niza stablo Jupiterova ptica (Orao) kidajući koru kao i cvijeće i novo lišće, i svom snagom udari u kola, a ova se zaljuljaju kao ladja u buri nadbijena talasima, sad sa desna sad sa lijeva boka.

118.—123. Zatim sam vidio, kako se bacila u kolijevku triumfalnih kola lisica, koja je izgledala kao da se nije nikad okusila dobre hrane. Ali gospa moja, koreći ju s ogavnih grijeha, potjera ju tako u bijeg, koliko je god onaj kostur bez mesa bježati mogao.

124.—129. Onda vidjeh Orla ondale, otkale je već prije došao bio, sići opet dolje u arku kola, i ostavi ih posuta svojim perjem. Pa kakov je (vapaj), što izlazi iz srca, koje se žalosti, tako glas izadje iz neba, i reče ovako: »O ladjice moja, kako si zlo nakrcana!«

130.—141. Onda mi se učini, kao da se otvorila zemlja medju oba točka te ugledam, kako izadje zmaj, koji odozgo u kola zabode rep: pa kao osa, koja uvuče žalac, (tako zmaj) povukavši k sebi zao rep, povuče sa sobom dio dna te otpuzi krivudajući amo tamo. Ono što (od kola) osta pokrije se — kao što se pokrije plodna zemlja travom — perjem, darovanim možda s dobrom i čistom nakanom, i bi njime pokrit jedan i drugi točak i rudo u toliko (malo vremena), da jedan uzdah drži duže usta otvorena.

142.—147. I sveta zgrada ovako preobražena promoli sad iz svojih dijelova glave; tri iz ruda, a jednu na svakom uglu. One prve bijahu rogate kao što je vol; no četiri druge imadjahu samo po jedan rog na čelu: takova neman još ne bi nikad vidjena.

148.—160. Sigurna, kao tvrdjava na visoku brdu, ukaza mi se razuzdana bludnica, gdje na njoj (na nemani) sjedi, a očima šiba na sve strane. I kraj nje ugledah gorostasa gdje stoji uspravljen desno nje, kao da bi zato, da mu ju nitko ne otme, pa bi se koji put poljubili. No jer je svoje oko, bludno i požudno, okrenula prema meni, njezin je okrutni milosnik izlema od glave do pete. Onda pun ljubomora i okrutan od srdžbe, odveže nakazu, te ju odvuče šumom tako daleko, da mi ona sama (šuma) bijaše štitom proti bludnici i novoj nemani.

Uvod u trideset i treće pjevanje.

S a d r ž a j. Beatrice navještuje tajinstvenim riječima, da će naskoro doći onaj, koji će Crkvu i Italiju osloboditi od zločinaca; nalaže Danteu, neka napiše, što je vidio. Ona mu tumači moralno znamenovanje rajskoga stabla i uzrok zabrane, koju su prvi ljudi prekršili. Još jedanput ga prekorava, premda je Dante sve svoje grijehe zaboravio. Dante vidi drugu rijeku, koja iz istoga izvora izvire, iz kojega i Lete. To je Eunoe, koja obnavlja uspomenu na dobra djela. Matelda odvede Dantea do te rijeke. Sad je pjesnik čist i spreman da poleti u zvijezde.

A l e g o r i j a. Dante ne razumije sva alegorijska vidjenja, no Beatrice mu ih ne tumači, nego mu kaže, neka u slikama ponese, što njegov um shvatiti može. Imenice naglasuje, da je teško shvatiti, zašto je zabranjeno bilo Adamu i Evi jesti plodove s drveta znanja dobra i zla i zašto je to stablo tako uzvišeno i preokrenute krošnje te je još pod tešku kaznu zabranjeno dirati u nj.

Beatrice kaže, da hotice nejasno govori. Neka Dante vidi, kako mu filozofske nauke ne vrijede u pitanjima, na koja samo teologija može odgovoriti.

Pokušat ću da u savezu prikažem sadržaj tih tamnih alegorija i proročanstva.

Kreposti jadikuju radi pokvarenosti Crkve i države te pjevaju psalam: »Bože, neznabošci dodjoše u dostojanje tvoje; oskvrnuše svetu Crkvu tvoju...« Osim općenoga značenja u tim je riječima napose žigosan postupak Filipa Lijepoga u Anagni-u, gdje su njegovi ljudi provalili u crkvu i zlostavili papu. Bogom prosvijetljeni um, Beatrice, žalosti se radi toga i radi poniženja, što ga je Crkva doživjela tim, da joj je Filip Glavara odvukao u Avignon. Ona tješi rastužene kreposti Isusovim riječima: »Još malo, i ne ćete me vidjeti, i opet malo, pa ćete me vidjeti.« Znači, da će crkvena oblast samo privremeno nestati sa svoga Bogom odredjenoga sijela u Rimu, a da će se skoro opet povratiti, i to preporodjena. Povorka se poreda tako, da kreposti vode. Beatrice se opet približava ljudskomu osjećaju, ona zaboravlja i na Mateldu i na Stacija, pa zove bliže k sebi svoga ljubimca Dantea. Beatrica učini deset koračaja, jer je broj deset simbol potpunosti i savršenosti, onda pozove Dantea, da bude kraj nje: neka svojim duhom ne zaostane, da ju može shvatiti. Kad ju je poslušao progovori Beatrice, i to opet kao simbol bogoslovne mudrosti, pred kojom Dante obumire od straha i počitanja. Ona mu počinje opet govoriti o Crkvi riječima, koje sjećaju na riječi u Otkrivenju: »Zvijer, koju si vidio, bješe i nije, izići će iz bezdana i otići će u propast.« Pokvarena Crkva Klementa V. nestala je, i nema je više, a Bog će kazniti i papu i kralja, baš kao da su ubojice Crkve, pa im ne će pomoći, sve ako budu jeli i pili na njezinu grobu, kako je bio običaj, da se odvrne krvna osveta od ubojice. Ne će zauvijek ostati nepopunjeno prijestolje svetoga rimskog carstva; doći će Božji poslanik, koji će uništiti papinsku svjetsku vlast i onoga, koji ju stavi u svoju službu. Kao što sv. Ivan u Otkrivenju Nerona označuje brojem 666, tako Beatrice ovdje budućega oslobodite1ja i ujedinitelja Italije brojem 515. Vjerojatno, da tim misli Can Granda della Scala, gospodara Verone. Ona kaže, da će dogadjaji riješiti zagonetke, koje ona govori. U savezu s tim upozoruje Beatrice Dantea na moralno znamenovanje stabla u Raju. Bog je zabranio otkinuti ma što od njega, a ljudi su imali slušati, ako ni za što, a to zato, jer se moraju svakoj Božjoj zapovijedi pokoriti, pa ma bila najmanja. No Bog je sebi stablo za svoju porabu stvorio (rimsko carstvo), da ljudima osigura zemaljsku sreću; ono je dakle isto tako sveto kao i ono stablo u raju. Ljudstvo je pet hiljada godina i više moralo trpjeti dok Isus nije svojom smrću ljudstvo otkupio, jer je Adam prekršio Božju zapovijed. Isto tako će morati pape i franceski kraljevi platiti, što su se otkinuli od Rima i odveli u Avignon papinstvo, što ga je sam Isus uz rimsku državu svezao bio. Krošnja toga visokog stabla zato je dolje uska, a gore široka, da ljudima bude vidljivo obilježena zabrana dirati u plodove.

Razjašnjenja. Beatrice kaže, da je njezino pripovijedanje tamno, kao što su izreke Temide i Sfinge. Po mitologiji Temida je kći Urana (Neba) i Gaje (Zemlje). Nju ljubi Zeus, a ona mu rodi Hore (satove) i sav zakonima i običajem sankcioni-

ran društveni red). Ona je i proročica te proriče u tamnim izrekama. Sfinga je kći Tifona i Kimere, očito tip prenesen iz Egipta u grčku mitologiju. Ona se nastanila blizu Tebâ te je svakomu prolazniku zadala zagonetku, a tko ju ne bi znao odgonetnuti, toga bi ubila, a i druge je mnoge štete činila na stadima i na žitu. Dante kaže, da će dogadjaji postati »Najade«, koje će odgonetnuti Beatricinu zagonetku. Dante je poznavao samo rukopis Ovida, gdje je u stihu: Carmina Laïades non intellecta priorum solverat ingeiis... mjesto »Laïades« bilo je pogrješno pisano »Naïades«. »Laïad« bio je sin Laiov Edip, koji je odgonetnuo Sfinginu zagonetku, a ona se zato strovalila u ponor. Dante, zaveden pisarskom onom pogrješkom, mislio je, da su Najade rješavale zagonetne proročanske izreke.

Dante veli, da ne razumije Beatricu, a ona mu kaže, da je to zato, što su svjetske tašte misli njegov um okamenile, kao što toskanska rijeka Elsa okamenjuje predmete, koji se u nju metnu. Požude zemaljske njegov su duh obojadisale bojom grijeha, kao Piram, koji je svojom krvlju pocrvenio dudov plod.

Dante pita, zašto li Beatrice bira riječi, koje on ne može shvatiti, a ona mu kaže, da to čini zato, da mu pokaže, kako je nedovoljna mudrost škole, koju je slijedio prije no je prihvatio filozofiju Tome Akvinskoga. U ovo mjesto upiru se oni, koji tvrde, da je Dante neko vrijeme proučavao Aristotela uz komentar Averroesov, kojega u Limbu spominje. U gustoj šumi zabludâ, u početku Božanstvene Komedije, medju trnjem, ima i naukâ arapskoga filozofa, u koje je zabasao, dok ga Beatrice nije izbavila.

Pjevanje trideset i treće.

(1.—12. Pjesma i uzdah. 13.—33. Razgovor Danteov s Beatricom. 34.—51. Beatrice proriče budućnost Crkve i Carstva. 52.—57. Nalaže Danteu, da sve bilježi. 58.—78. Sveto stablo. 79.—102. Beatrice posljednji put kori Dantea. 103.—105. Napitak iz izvora Eunoe.)

1.—12. Deus, venerunt gentes (Bože, pogani provališe), počeše plačući pjevati slatku psalmodiju izmjenice sad tri, sad četiri gospe: a Beatrice, uzdišući pobožno, slušala ih tako ožalošćena, da se lice Marijino pod križem nije mnogo više (od boli) promijenilo bilo. No kad su joj druge djevice (ušutivši) dale da govori, uspravi se te crvena kao vatra uzvrati: Modicum, et non videbitis me. (još malo, i ne ćete me vidjeti). Et iterum, sestre moje mile, modicum et vos videbitis me (još malo, pa ćete me vidjeti).

13.—33. Zatim ih postavi svih sedam preda se, a migom odredi, da podjemo iza nje: ja, Gospa (Matelda) i Mudrac (Stacije), koji bijaše ostao (poslije Virgila). Tako podje, i ne mislim, da se desetim svojim korakom zemlje dotakla, kad sjajem očiju svojih probi oči moje te mirna lica: »Idi brže«, reče mi, »tako, da budeš na zgodnu mjestu mojoj riječi, kad s tobom govorim.« Čim sam do nje bio, kako sam morao biti, reče mi: »Brate, zašto se ne usmjeliš, da me što zapitaš idući sa mnom?«

Kao što onima, koji obuzeti prevelikim počitanjem, kad govore sa svojim starješinama, glas jedva cio do zubi dodje, tako se dogodi i meni, koji u pô glasa počeh: »Gospo moja, vi znate potrebe moje, i što je za njih dobro.« A ona meni: »Hoću da se sad riješiš straha i stida tako, da ne budeš govorio više kao čovjek, koji sanja.

34.—51 Znaj, da ona posuda (kola), što ju probi zmija, bijaše i nije (više); no onaj, koji je tomu kriv, neka zna, da se Božja osveta ne boji nikakove juhe. Ne će zauvijek ostati bez baštinika orao, koji je ostavio perje u kolima, poradi čega su postala ponajprije neman, a onda plijen; jer vidim jasno — i zato kazujem — već blizu zvijezde, koje donose vrijeme, osigurane proti svakoj zapreci i otporu, kad će neki pet stotina deset i pet (DXV=DVX), poslanik Božji, ubiti lupežicu i onoga gorostasa, koji s njome griješi. A može biti, da te malo uvjerava moje pripovijedanje, tamno kao Temida i Sfinga, jer na njihov način (kao njihova proročanstva i zagonetke) smućuje razum; no doskora će dogadjaji postati Najade, koje će riješiti ovu tešku zagonetku bez štete za stado i za usjev.

52.—57. Ti pamti; pa kako sam ove riječi izrekla, tako ih izvijesti živima onoga života, koji nije no trčanje k smrti. A kad pišeš imaj na pameti, da ne prešutiš, kako si vidio stablo, što je ovdje dvaput orobljeno.

58.—78. Tkogod ga okrade ili skrha, vrijedja grješnim činom Boga, koji ga stvori sveto samo za svoju porabu. Jer je u nj (u plod stabla) zagrizla, žudila je u muci i čežnji prva duša (Adam u limbu) pet hiljada godina i više, za onim (Isusom), koji je taj zagrižaj sam na sebi kaznio. Tvoj razum spava, ako ne uvidja osobiti razlog, radi kojega je ovo stablo tako visoko i tako preokrenute krošnje. Da nisu tašte misli oko tvoga duha bile ono, što je voda (rijeke) Else (koja predmete okamenjuje), i da nisu tvome duhu tvoje požude bile ono, što je dudu Piram, ti bi već iz tolikih znakova na stablu razabrao u moralnom smislu Božju pravednost u zabrani(da se stablo ne dirne). No jer vidim, da ti je razum načinjen od kamena, a i boja mu je od kamena tako, da se zasljepljuje sjaj mojih riječi, hoću (da ti govorim u alegoriji) — kad već ne možeš napisano — da bar naslikano (u slici) poneseš u sebi (moje riječi), i to radi toga, radi čega se nosi (sa hodočašća iz Svete Zemlje: dokaz, da su zbilja bili tamo) štap ovijen palmom.«

79.—102. A ja: »Kao što je pečatom (obilježen) vosak, što utisnutu sliku ne mijenja, tako je sada od vas obilježen moj mozak. No zašto vaša toliko željkovana riječ leti tako visoko nad mojim vidikom, da se sve više gubi, što više (moj um) nastoji (da ju shvati)?« — »Da upoznaš, kakova je«, reče, »ona škola, koju si slijedio, i da vidiš, kako njena nauka može slijediti moje riječi; da upoznaš, kako je vaš put od Božjega puta toliko daleko, koliko se od zemlje udaljuje ono nebo, koje u najvišoj visini brzâ.« Nato ja njoj odgovorih: »Ne sjećam se, da sam se ikad od vas udaljio, niti osjećam, da me zato savjest grize.« — »Ne možeš li se toga sjetiti« — odgovori ona smiješeći se — »spomeni se, kako si danas iz Lete (vodu zaboravi) pio; pa sudi li se po dimu, da ima vatra, (onda) iz te tvoje zaboravi jasno slijedi, da je

bilo krivnje u tvojoj (nekadašnjoj) volji, naperenoj drugamo (na krive ciljeve). Moje riječi bit će odsada doista u toliko gole, ukoliko će potrebno biti, da se otkrivaju tvomu (do sada još) surovu oku.«

103.—145. I s jačim žarom i s polagljim korakom držalo se sunce podnevnika — što izgleda ovdje ovako, ondje onako, prema tomu, otkale se gleda — kadno sedam gospâ stade na rubu blijede sjene onakove, kakove ima pod zelenim lišćem i crnim granjem nad mrzlim potocima u Alpama, kao to stane onaj, koji ide pred četom, da joj bude izvidnikom, pa nadje što nova na svom putu. Činilo mi se, da pred njima iz jednoga te istoga vrela gledam, gdje izvire Eufrat i Tigris i da se razilaze oklijevajući, kao što se rastaju dvojica prijatelja. — »O Svijetlo, o Slavo ljudskoga roda (Beatrice), kakova je to voda, koja tu provire od jednoga te istoga izvora, da se (sama) od sebe odjeljuje?« Na ovakovu molbu reklo mi: »Moli Mateldu, neka ti kaže.« — A lijepa gospa odgovori kao onaj, koji otklanja od sebe krivnju: »Rekla sam mu ja to i druge stvari, a sigurno sam, da mu ih voda Lete ne sakri.« A Beatrice: »Valjda mu je veća briga, koja često puta pamćenje (za druge stvari) otimlje, potamnila oči njegove pameti. No vidi rijeku Eunoe, koja tamo izvire; odvedi ga do nje, pa kako si navikla, oživi njegovu obamrlu snagu.« Kao plemenita duša, koja se ne izvinjava, nego tvori svoju volju iz tudje volje, tek što se ova (volja) vanjskim znakom očituje: tako krenu naprijed lijepa gospa, pošto me uze (za ruku), a Staciju reče gospodskim načinom: »Dodji s njime.« Da imam, čitaoče, više prostora za pisanje, opjevao bih, (bar) djelomice slatki napitak (iz one rijeke), što mi nikad ne bi žedje ugasio bio: no jer su ispunjeni svi listovi, odredjeni (za ovu) drugu Pjesan, ne daju mi uzde umjetnosti poći dalje. Vratih se, od presvetoga vala sav preporodjen, kao mlade biljke, obnovljene novim lišćem, čist i spreman uzaći na zvijezde.